

Българска академия на науките
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин”
Секция по терминология и терминография

Кристияна Симеонова Симеонова

**ЛИНГВИСТИЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА НА
СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА
ПОЛИТИЧЕСКА
ТЕРМИНОЛОГИЯ**

Дисертация за присъждане на образователната и научната степен „доктор”

Професионално направление 2.1. Филология, докторска програма
„Български език”

Научен консултант: чл.-кор. проф. д. ф. н. Мария Попова

СОФИЯ 2016 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. УВОД.....стр. 7

1. Представяне на темата.....стр.8
2. Цели и задачи на изследването.....стр.13
3. Източници на материала.....стр. 16
4. Методи на изследването.....стр. 17

II. ОБЩА ТЕОРЕТИЧНА

ПОСТАНОВКА.....стр. 21

1. Обяснение на основните метатермини....стр. 22
 - а/ термини и терминология.....стр. 22
 - б/ основни изисквания на съвременната терминологична теория към научния термин.....стр. 26
2. Обществено-политическа лексика, обществено-политическа терминология и език на политиката.стр.32

III. ТЕРМИНОЛОГИЧНА

НОМИНАЦИЯ.....стр. 41

1. Обяснение на метатермините <i>терминообразуване и терминологична номинация</i>	стр. 42
2. Първична и вторична номинация.....	стр. 46
3. Етапи в процеса на терминологичната номинация.....	стр. 49
4. Начини и средства за терминологична номинация.....	стр. 56
а/ лексикално-морфологичен начин за терминологична номинация.....	стр. 56
— безсуфиксно образуване на формата на термина.....	стр. 57
— суфиксно образуване на формата на термина..	стр.57
— префиксно образуване на формата на термина..	стр.71
— префиксо-суфиксно образуване на формата на термина.....	стр. 85
— композиционно образуване на формата на термина.....	стр. 86
б/ лексикално-семантичен начин за терминологична номинация.....	стр. 94
— метафора.....	стр. 95
— метонимия.....	стр. 119

в/ лексикално-синтактичен начин за терминологична номинация.....	стр. 128
— образуване на термини словосъчетания.....	стр. 128
— универбиране.....	стр. 142
— синтактико-семантична кондензация.....	стр. 147
— абрeвиация.....	стр. 148

IV. ИЗТОЧНИЦИ ЗА ОБРАЗУВАНЕ НА ТЕРМИНИ И ТЕРМИНОЕЛЕМЕНТИ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ПОЛИТИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ..стр.161

1. Образуване на термини чрез чуждоезикови средства.....	стр.162
а/ заемане на готови термини.....	стр. 162
б/ калкиране.....	стр. 184
2. Съвместно използване на чуждоезикови и домашни средства.....	стр. 190
а/ съчетаване на домашни афикси и афиксоиди с чужди по произход корени и основи.....	стр. 190
б/ съчетаване на чужди по произход афикси и афиксоиди с домашни корени и основи.....	стр. 191

в/ съчетаване на домашни и чужди основи на
пълнозначни думи при образуване на термини и
терминоелементи, които са сложни думи.....стр. 192

г/ съчетаване на домашни и чужди думи при
образуване на термини словосъчетания.....стр. 192

V. СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ТЕРМИНИТЕ И ТЕРМИНОЕЛЕМЕНТИТЕ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ПОЛИТИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ...стр.195

1. Термини и терминоелементи непроеводни
думи.....стр. 196

2. Термини и терминоелементи проиеводни
думи.....стр. 199

3. Термини и терминоелементи сложни
думи.....стр. 209

4. Термини словосъчетания.....стр. 211

VI. ЛЕКСИКАЛНО-СЕМАНТИЧНИ ОТНОШЕНИЯ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ПОЛИТИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ.....стр. 213

1. Многозначност.....стр. 214

2. Омонимия.....	стр. 220
3. Синонимия.....	стр. 228
а/лексикална синонимия.....	стр. 230
б/ словообразователна синонимия.....	стр. 233
в/ синтактична синонимия.....	стр. 239
4. Антонимия.....	стр. 245
5. Паронимия.....	стр. 252
VII. ТЕРМИНОЛОГИЯ И ОБЩЕСТВО..	с.256
VIII. ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	стр. 268
IX. ИЗТОЧНИЦИ НА МАТЕРИАЛА..	стр.272
X. БИБЛИОГРАФИЯ.....	стр. 277

У В О Д

1. Представяне на темата

„Лингвистична характеристика на българската политическа терминология” е езиковедски труд, посветен на един особено важен въпрос на съвременното ни езикознание, който е твърде актуален и неразработен в цялост. Този въпрос днес привлича вниманието не само на езиковеди, но и на журналисти, преподаватели, юристи, обществени дейци, както и на хора, професионално занимаващи се с политическа и управленска дейност. Всичко това налага появата на отделно изследване, посветено на съвременното състояние и функциониране на българската политическа терминология. Като цяло българската обществено-политическа лексика е обект на сравнително малко научни изследвания, повечето от които са посветени на езика на писатели, книжовници, обществени дейци и революционери от епохата на Възраждането. Така например К. Попов има трудове върху лексиката и фразеологията на П. Р. Славейков и върху приноса на М. Дринов за устройството на книжовния ни език, В. Попова — върху обществено-политическата лексика и фразеология в публицистиката на Л. Каравелов и Хр. Ботев, М. Симеонова — върху езика на В. Левски, Н. Николова — върху езика на М. Дринов. Различни страни от съвременното състояние на тази лексика са изследвани и разработени в редица трудове на българските учени Е. Пернишка, Е. Георгиева, Д. Благоева, С. Колковска, Д. Лесневска, М. Парзулова, Л. Йорданова, Кр. Стоянов и др. Цялостно изследване обаче върху системността и начините за създаване на съвременната българска политическа терминология няма, както и няма цялостна оценка за нейното състояние, за нейната езикова мотивираност, нормативност и правилност. Ние сме съвременници на изключително важни и много съществени процеси във вътрешнополитически план, които промениха облика на България, и във външнополитически план, които

промениха облика на света като цяло. Напр. разпадането на световната социалистическа система, рухването на Берлинската стена, краят на студената война, размразяването на отношенията между двете суперсили САЩ и Русия, войните в Босна, в Косово, в Камбоджа, в Персийския залив, в Ирак, в Афганистан и пр., терористичните атентати и активизирането на ислямския фундаментализъм, икономическият и технологическият напредък на азиатските гиганти, стремежите за интегриране между Изтока и Запада, глобализацията и др.; а във вътрешен план — рухването на социализма, появата на политическия плурализъм, създаването на многопартийна система, преминаването към пазарна икономика, реституцията, приватизацията, членството на България в ЕС и НАТО и др. Всичко това означава, че съвременната българска политическа терминология може да бъде ситуирана от една страна, в полето на глобалната проблематика, засягаща политическата теория и практика, цялостната политическа дейност, функционирането на политическите партии, институции и организации, редица политически, икономически, социални и др. аспекти в живота на днешното общество, и от друга — в полето на лингвистичната наука, където тази терминология трябва да бъде подложена на сериозна научна обработка, анализ и оценка, вследствие на което да се стигне до нейната терминологична нормализация, унификация и стандартизация, което е крайната цел в развитието на всяка терминологична система и постоянно извършваща се дейност върху нея.

Общозвестен е фактът, че езикът е една постоянно развиваща се система, даже може да се каже постоянно развиваща се вселена, която е обобщено отражение на действителността и на начина на мислене. Езикът е уникално достояние на човечеството. Той е онова чудо, без което всички ние не можем нито да живеем, нито да работим, нито да общуваме. Езикът като средство за общуване и като форма на обществено съзнание отразява

общественото битие и се определя от него. Както точно отбелязва Е. Пернишка, „езикът е най-човешкото явление, което е огледало на социално-историческата същност на обществото и на индивидуалната същност на човека, както и на някои съществени нови насоки в съвременната езикова култура” (Пернишка 2006: 17). Също така Е. Пернишка казва: „Езикът е тънък рецептор, който отразява онова, което става в обществото и в човека. Затова и самият той може да служи за проучване на социалните явления и настроения, за опознаване на човека от дадено общество и неговото мислене и менталитет” (Пернишка 2006:11). По думите на Е. Бенвенист „езикът възпроизвежда действителността и познанието за света зависи и от начина, по който го изразяваме” (Бенвенист 1993:31).

Както е известно, лексиката е тази част от езика, която най-бързо реагира на всички промени в обществено-политическия, икономическия и социалния живот на обществото. Това с пълна сила важи и за политическата лексика. Според Н. Николова „именно в сферата на политическата лексика се наблюдават съществени иновации, обусловени от обществено-политически процеси” (Николова 2009: 57). Всяко радикално изменение в условията, в които живеят носителите на даден език, намира най-пълно отражение в областта на политическата лексика, която се променя толкова по-интензивно, колкото по-съществени са измененията в политическата и икономическата обстановка.

Преди да пристъпим към същинското изложение, е необходимо да се обяснят някои ограничения. На първо място това е ограничението за значението на метатермина *политика*. Тук *политика* ще бъде схващана само като *дейност на държавната власт, на държавните органи, политическите партии, обществените организации и пр. в областта на вътрешното държавно управление и на международните отношения*.

Няма да се включва значението на *политика*, разбирана като *икономическа, социална, аграрна, здравна, културна, регионална, демографска, финансова, банкова, валутна, инвестиционна* и пр. Друго важно ограничение е ограничението за периода, а именно ще се има предвид времето след Втората световна война с акцент след 10 ноември 1989 г., и това, какво значение се влага в термините точно в този период. Това е важно да се подчертае, защото съществуват термини, които, приложени към друга историческа епоха, означават нещо съвсем различно от това, което означават в наши дни. Такива термини са *сенат, тиран, клиент, патрон, демагог, демагогия* и др. Напр. ако се има предвид древноримската история, *сенат* означава *висше управително тяло в Древния Рим, състоящо се само от благородници*. В наши дни обаче под *сенат* се разбира *горната камара на парламента в някои държави, занимаваща се със законодателство*. В Древния Рим *патрон* значи *богат римлянин, който взема под свое покровителство по-бедни и по-малоимотни граждани, плебеи, дори роби*, а днес — 1. *покровител, застъпник на нещо* (оттук и *патронаж*) и 2. *лице, чието име носи дадено учебно заведение, предприятие, учреждение, организация и пр.* Понякога при подобни термини в различните исторически периоди се променя не само значението, но и социалните конотации. Напр. думата *демагог* в Древна Гърция е значела нещо много положително. Демагогът е бил народен водач, буквално водач на демоса, т. е. на свободното и пълноправното население, което е заемало средишно положение между привилигерованото аристократично съсловие и непълноправните граждани. Освен че е бил много популярен народен водач, в Древна Гърция демагогът е бил длъжен да притежава обществен авторитет, добро образование и дори забележителни ораторски способности. Напр. Перикъл (древногръцки политик, управлявал Атина през третата четвърт на V в. пр. н. е.) е бил демагог. В наши дни обаче под *демагог* се разбира нещо съвсем

различно и тази дума има ясно изразени отрицателни конотации. *Демагог* днес значи *политик, който се стреми да си създаде популярност сред масите и да печели привърженици чрез използване на недостойни средства, изопачаване на фактите и даване на невъзможни за изпълнение обещания, аналогични на лъжа*, а *демагогия* е *набор от политически методи, използвани от някои политици за постигане на лична или партийна изгода, които методи преднамерено въздействат върху чувствата, настроенията и съзнанието на хората и имат висока публична ефективност*. В демагогията се смесват верни и неверни данни, факти и измислици, реални документални свидетелства и некоректни доноси и пр., но като цяло тя е липса на морал в политиката, чиято жертва са широките народни маси. След детерминологизацията на термина *демагогия* тази дума започва да се употребява извън политическата сфера, където значи *съзнателна измислица и преднамерена лъжа във всички аспекти на действителността*, а *демагог* е *човек, който си служи с такива лъжи*.

Трябва да се отбележи и следният факт. Ясно е, че термините назовават точно определени понятия от дадена наука или професионална област и като такива отразяват организирана система от определени знания. Понятийното съдържание на термина е обект на изследване именно от тази наука или специална област, към чиято концептуална сфера той принадлежи. В настоящата разработка няма да се разглеждат частнонаучни проблеми, отнасящи се до понятийното съдържание на използваните политически, дипломатически, икономически, юридически, военни и пр. термини. Те ще бъдат разглеждани само като езикови единици с оглед на тяхната семантика и формална структура. Понятийното съдържание го приемаме като готова даденост, т. е. такава, каквато наготово е намерена и взета от дефинициите и тълкуването на термините в

съответните тълковни, неологични, енциклопедични, специални и пр. речници (вж. Източници на материала).

Накрая е много важно да се уточни, че независимо от факта, че политическата терминология е в пряка връзка със съвременния политически живот, с политическите сблъсъци и конфликти и със злободневната политическа проблематика, тази разработка стои извън всякакви политически пристрастия, дискусии и дебати и си поставя само и единствено чисто научни цели.

2. Цели и задачи на изследването

Целта на настоящото изследване е възможно най-цялостно да се очертае съвременната картина и възможно най-пълно да се представи съвременното състояние и функционирането на българската политическа терминология като специализирана лексикална подсистема на българския книжовен език. Тази обща цел се конкретизира в изпълнението на следните задачи:

а/ Да се направи лингвистичен анализ на българската политическа терминология от гледна точка на начините на образуване на термини, т. е. да се направи номинационна характеристика и описание на номинационните модели.

б/ Да се направи формално-структурна характеристика на българската политическа терминология, т. е. да се направи анализ на формалния строеж на термините и терминоелементите.

в/ Да се представи българската политическа терминология от гледна точка на източниците за образуване на термини.

г/ Да се направи обща лингвистична характеристика на системните семантични взаимоотношения.

д/ Да се разгледат лексикално-семантичните взаимоотношения в съвременната българска политическа терминология, включващи явления като многозначност, омонимия, синонимия, антонимия, паронимия и пр.

е/ Да се разгледа терминологичната вариантност.

ж/ Да се изследва връзката на българската политическа терминология с общонародния български език и възможностите за лексикално-семантично взаимодействие между тях.

з/ Да се очертаят тенденциите в бъдещото развитие на българската политическа терминология.

Изпълнението на всичките тези задачи ще има следните приноси моменти и практически приложения:

а/ в езиковедски аспект

— Даване на цялостна лингвистична характеристика и на многоаспектни лингвистични анализи на съвременната българска политическа терминология.

— Цялостната представа за съвременната българска политическа терминология ще допринесе за нейното развитие, обогатяване и усъвършенстване.

— Изследването на връзките между съвременната българска политическа терминология и общонародния език ще съдейства за разкриване на възможностите за взаимно обогатяване по линията на терминологизацията, ретерминологизацията и детерминологизацията, тъй като те са едни от най-съществените начини, чрез които семантичното пространство на езика се разширява въз основа на своите собствени ресурси.

— Разработката ще спомогне за повишаване на езиковата и терминологична култура на всички, интересуващи се от политика.

б/ в дидактически аспект

— Резултатите от проведения анализ ще могат да намерят приложение при обучението на студенти не само по политология, но и по история, философия, право, публична администрация, европеистика и други специалности. Целта на това обучение ще бъде получаване на основни терминологични знания и формиране на терминологична култура на бъдещите специалисти, към които днес, освен високи професионални, ще се предявяват и високи лингвистични, и по-точно терминологични изисквания. Това е така, защото за да разбере и овладее максимално добре своята специалност и професия, всеки специалист е длъжен да има минимум знания по терминология, да разбира закономерностите на образуването и функционирането на отделните термини и терминологични системи и да познава документите, унифициращи и стандартизиращи термините в дадена област.

— Разработката представя примерен теоретичен модел за преподаване и обясняване на съвременната българска политическа терминология, който отговаря на съвременните изисквания към студентите и който е във връзка с изучаваните от тях специализирани учебни предмети.

— Изясняването на структурата и значението на термините и терминоелементите в областта на политическата терминология е важна съставна част на учебния процес, защото всичко това дава възможност за по-пълно и по-дълбоко осмисляне на съответната научна информация и представлява важна отправна точка към разбирането на нейната същност.

в/ в приложен аспект

— Съобразявайки се с необходимостта от тясна връзка между теория и практика, цялостното езиковедско описание на съвременната българска политическа терминология ще е нужната база за осъществяване на най-важните, регламентирани от терминологичната теория практически дейности, а именно нормализацията, унификацията и стандартизацията на съответната терминологична система.

— Изследването ще е полезно при съставянето на учебници за средното училище и за ВУЗ, както и за съставянето на най-различни съвременни политически речници, справочници, енциклопедии и пр.

— Изследването ще е полезно и в конкретната практика на терминообразуването.

3. Източници на материала

Многоаспектните лингвистични анализи са направени върху богат илюстративен материал — около 2500 термина, терминоеlementи и названия. Този илюстративен материал по наше мнение е достатъчен, за да гарантира научна достоверност и представителност на направените в хода на разработката изводи. Илюстративният материал е извлечен от Конституцията на Република България, от официални документи от партийни конгреси и форуми, от други официални политически документи и пр. Също така са използвани учебниците по история за средните общообразователни училища, които засягат периода след Втората световна война, както и учебници за ВУЗ по специалностите история, политология и публична администрация. Други източници са общи речници на българския език, общи енциклопедии, специализирани речници, енциклопедии и справочници, монографии на отделни учени, статии и студии в научния печат, научни сборници, материали от периодичния печат, от Интернет, от електронните медии. Всички дефиниции на

използваните понятия са взети от общите речници на българския език, посочени в „Източници на материала”, и най-вече от неологичните с автори Е. Пернишка, Д. Благоева и С. Колковска, както и от „Терминологичен речник по общественно-политически науки”. За по-подробна информация вж. „Източници на материала”, както и библиографията. Освен термини, тук са включени и названия, като най-общо казано, под *название* се разбира *езикова единица, която означава единичен обект* (напр. названия на исторически и политически събития, на политически и обществени организации, на държавни институции и пр.).

4. Методи и подходи на изследването

Целта на това изследване обективно предполага използването на синхронен подход, който изучава и описва дадена езикова система само през определен конкретен период от нейното съществуване (в случая съвременния период). Чрез синхронния подход българската политическа терминология ще бъде представена в съвременния ѝ вид, т. е. езиковите явления ще се разглеждат по оста на едновременност, за разлика от диахронията, според която те се разглеждат по оста на последователност. Има терминологи (Фелбер, Кабре и др.), които смятат, че синхронният подход в терминологията трябва да е основен и едва ли не единствен. Основанията за съществуването на такова мнение са главно две: бурното развитие на терминологията и респ. терминознанието на съвременния етап от съществуването на науката и оттук на научния език, предизвикало натрупването на огромно количество и най-разнообразни названия и силната приложна насоченост на съвременното терминознание (Попова 2012:156). Трябва да се отбележи обаче, че диахронният подход също има своето място в терминологията, защото чрез него се изучават процесите на възникването и развитието на терминологичните явления, динамиката на това развитие, промените, които настъпват с тях във времето,

приемствеността не само при дадени конкретни термини, но и при общите принципи и механизми на терминообразуването и пр. В. А. Татаринов дори смята, че „днес диахронното (наричано още сравнително-историческо) терминознание трябва да се обособи като отделен отрасъл на терминознанието, който чрез изучаване на терминологичното развитие се занимава и с отделянето на исторически специфичните етапи във формирането и еволюцията на професионалното мислене в неговите лингвистични прояви” (Татаринов 2006 по Попова 2012:161).

Следователно едно цялостно диахронно изследване на българската политическа терминология също би било доста интересно, защото ще ни покаже развитието на политическите термини по оста на времето и промените, които настъпват в тяхната форма и значение през различните исторически периоди, но това не е предмет на настоящата работа.

Тук ще си служим и с метода на компонентния анализ, наричан още метод на семантичен анализ на компонентите. Това е метод за семантично разлагане на значението на думата на неговите съставни части. Схващането за лексикалното значение (а това важи и за терминологичното значение като частен негов случай) като структура от семантични компоненти отдавна е наложено в съвременната лингвистика. Основанията за това схващане съществуват още у Аристотел, по-точно в неговото разбиране за категориите, според което всеки обект може да се идентифицира чрез множество негови съществени свойства и различителни признаци (Пернишка 1993:41). Според метода на компонентния анализ съставните части на лексикалното значение се определят като *семи*. Под *сема* се разбира *най-малката смислова единица, минималният значещ смислов компонент в семантиката на думата*. Функцията на семите е да идентифицират и да разграничават, т. е. те са отражение в езика на различни страни и свойства на означаваните

предмети и явления от действителността. Семите биват *интегрални*, *диференциални* и *асоциативни*. Интегралната сема, наричана още *архисема*, е централната и йерархически най-важната сема, която има обобщено значение, свойствена е за всички единици от даден клас и отразява общи категориални признаци. Диференциалната сема означава един от признаците на понятието и заема подчинено положение спрямо архисемата. Диференциалните семи отразяват непосредствените различия между обектите. Асоциативната сема определя някои странични признаци в значението на думата, които реално съществуват или ѝ се приписват от говорещия според различни асоциации, с които даденият обект се свързва и които възникват при употребата на думата в определен контекст. (Значенията на термина *сема* и видовете семи са взети от „Терминологичен речник по хуманитарни науки“). По-подробното обясняване на същността на метода на компонентния анализ се дължи на обстоятелството, че той „се оказва много подходящ за изучаването на термина поради факта, че предоставя възможност терминологичното значение да се разглежда в неговия отражателен, т. е. логико-познавателен смисъл с известната му обективистична насоченост. Това от своя страна отговаря на първата и основна функция на термина, а именно да отразява и фиксира знанието, придобито в научните и професионалните дейности. Поради тази причина резултатите, получени чрез неговото прилагане, освен за теоретични построения, могат да намерят пряко приложение при формирането на терминологичната дефиниция” (Попова 2012:187).

При разглеждането на основните начини за терминологична номинация и при структурната характеристика на термините е използван методът на словообразователния анализ, а при правенето на лексикалносемантичните анализи неизбежно се появяват и елементи на когнитивизъм. Това е така, защото в политическата лексика много пряко се

отразява връзката на човека с обществото и с времето, в което живее и в тази връзка става въпрос не само за отражение на обективната действителност, но и за изразяване на житейски опит, на дадена концептуализация на света, на определени представи, възгледи, емоции, психологически нагласи, възприятия, ценности, оценъчни моменти и пр.

О Б Щ А

Т Е О Р Е Т И Ч Н А

П О С Т А Н О В К А

1. Обяснение на основните метатермини

а/ термини и терминология

Въпросите на българската терминология са едни от най-актуалните и особено важни въпроси на съвременното ни езикознание. Днес те представляват интерес не само за езиковедите, но и за специалистите в различните научно-технически и професионални области, както и за обществото като цяло. Това е така, защото използваният терминологичен апарат представлява ключов елемент за всяка наука, за всяка професия и за всяка сфера на човешка дейност въобще. Функционирането и осъществяването на каквато и да било човешка дейност днес е невъзможно без наличието на ясен, точен, строго определен и стандартизиран набор от термини. Затова за яснота на изложението се налага още в началото да бъде уточнено значението на някои метатермини и най-вече на метатермините *термин*, *терминоелемент*, *терминологична лексика* и *терминология*. В терминознанието има десетки дефиниции на понятието *термин*. Тук няма да се спираме на всички тях. Те са разгледани и обяснени много подробно от М. Попова в нейния фундаментален научен труд „Теория на терминологията” (2012 г.). Най-общо казано, под *термин* се разбира *знак от естествен или изкуствен език, който означава точно определено понятие в системата на дадена научна, техническа и въобще професионална област* (Попова 2012:25). Термините отразяват организирана система от знания, в която се разкрива съдържанието на научните понятия, а също така осигуряват научната и професионалната комуникация.

Под *терминоелемент* се разбира *всяка значеща съставна част във формата на термина, имаща самостоятелно значение* (Попова 2012:49). Терминоелементът може да бъде изразен чрез морфема, дума и дори

цяло словосъчетание в случаите, когато дадено словосъчетание е част от друго, по-сложно словосъчетание, на което е йерархически подчинено. Понятието *терминоелемент* е въведено от руския терминолог Д. С. Лоте през 1931 г. За терминоелементите са характерни следните две много важни неща: 1. Всеки един терминоелемент носи своята част от цялостната семантика на термина. 2. Всичките терминоелементи, взети заедно, чрез съответното им синтагматично разположение, представят термина като цялост. Напр. терминът *анализатор* се състои от терминоелементите глаголна основа *анализ-* и наставката *-тор*. Терминът *маневра* се състои от основата *маневр-* и окончанието *-а*, което в случая е формообразуваща морфема със значение женски род, единствено число. Терминът *маневростпособност* се състои от следните терминоелементи: основа *маневр-* (от същ. име *маневра* и глагола *маневрирам*), съединителна гласна *-о-* (която не е терминоелемент), основа *способ-* (от прил. име *способен*) и наставка *-ост*. Терминът *гласоподавател* се състои от следните терминоелементи: корен *глас-*, съединителна гласна *-о-* (която не е терминоелемент), основа *подав-* (от глагола *подавам*) и наставка *-тел*, означаваща *вършител на действието*. При термините словосъчетания, както бе споменато, много често цяло словосъчетание е терминоелемент от друго, по-сложно словосъчетание, на което е йерархически подчинено. За да бъде по-ясно, ще приведем следните примери. Напр. при термина *преструктуриране на политическото пространство* словосъчетанието *политическо пространство* изпълнява ролята на терминоелемент. При термина *принцип за ненамеса във вътрешните работи* словосъчетанието *вътрешни работи* е йерархически подчинен терминоелемент в словосъчетанието *ненамеса във вътрешните работи*, което от своя страна също е йерархически подчинен терминоелемент в цялостната форма на термина *принцип за ненамеса във вътрешните работи*. Същото е и при термина *принцип за цялостност на държавната територия*. Тук терминът

държавна територия е подчинен терминоелемент в термина *цялостност на държавната територия*, който термин от своя страна също е подчинен терминоелемент в термина *принцип за цялостност на държавната територия*. При термина *изграждане на развито социалистическо общество* *социалистическо общество* е терминоелемент в състава на *развито социалистическо общество*, което от своя страна е терминоелемент в *изграждане на развито социалистическо общество*.

В езиковедската литература се употребява и понятието *терминологична лексика*. Под *терминологична лексика* се разбира не само термините и терминоелементите, но и всички езикови единици, които са производни от даден термин и имат смислова връзка с него. Напр. от *рекет* — *рекетирам*, *рекетиране*, *рекетиращ*, *рекетиран*, *рекетър*, *рекетърство*, *рекетърски* и др.

Под *терминология* се разбират двете основни значения, които се влагат в този термин: 1. *Съвкупността от термини и тяхната организираност в езика на дадена научна, техническа и професионална област или в даден език въобще*. В това свое значение терминът *терминология* е синоним на термина *терминологична система*. Напр. езиковедска, физическа, химическа, медицинска, математическа и др. терминологична система. Всяка терминологична система се състои от терминологични подсистеми. Напр. в езиковедската терминологична система има фонетична, морфологична, синтактична, лексикална и др. терминологична подсистема. 2. Второто значение на *терминология* е *дял от езикознанието, който изучава термините и терминологичните системи, принципите и методите за изследването им, както и редица въпроси на терминологичната теория и практика*. В това свое значение терминът *терминология* е синоним на *терминознание*. Днес терминознанието има огромно практическо значение. То е призвано да

осигури теоретико-методологическите и приложни основи за създаването и развитието на специалните езици в научната, общественно-политическата и учебната дейност, да регулира изграждането, унифицирането и стандартизирането на терминологични системи в различните области на науката и техниката, да определи начините, средствата и методите за отразяване и изразяване на знанията чрез езика във вид на термини и да осигури ефективността на научната, професионалната и социалната комуникация. В своя предговор към Попова 2012 водещият руски терминолог В. А. Татарinov също подчертава нарасналата съвременна роля на терминознанието като интердисциплина, формираща фундаменталните основи на научното мислене и обхващаща проблематиката на всички науки и професии. Терминознанието идентифицира езиковите инструменти за научното усвояване на света и прави максимално резултатна всяка научна и познавателна дейност.

Съществен е и въпросът за това, кои части на речта могат да бъдат езикова форма на термините, който въпрос е един от най-дискутираните в терминознанието. Налице са две различни схващания, като и двете днес се застъпват от достатъчен брой терминолози. Според едното за езикова форма на термините са подходящи само съществителните имена, вкл. и субстантивирани части на речта, а според другото термини могат да бъдат всички пълнозначни части на речта. И двете схващания имат своите основания и могат да бъдат аргументирано защитени. В това изследване ние се придържаме към първото схващане по следните причини: 1. По наши наблюдения, когато специалисти, които не са езиковеди и работят в съвсем други области, се опитват да намерят езиковата форма на дадено понятие, по интуиция и дори по психологически причини те избират съществително име за форма на термина, може би защото съществителното име със своята семантична

автономност и предметност е предпоставка за най-точна идентификация на означаваното понятие в дадената научна област. 2. Практически всяка част на речта може да се трансформира в съществително име или в субстантивна единица. Това позволява уеднаквяване на формалноезиковия израз, което от своя страна съществено допринася за по-лесното възприемане и използване на термините в научната комуникация (Попова 2012:44).

Ще завършим с мнението на видния и изтъкнатия български езиковед Л. Андрейчин, който казва, че „грижете за правилното развитие на терминологията са едни от най-важните условия не само за по-правилното и по-бързото развитие на науката, но и за нейното по-успешно разпространение и популяризиране в широките обществени среди (Андрейчин 1962:49).

б/ основни изисквания на съвременната терминологична теория към научния термин

За да могат ефективно да изпълняват двете си основни функции — отразяване на знанието и осигуряване на научната комуникация, термините трябва да отговарят на определени изисквания, които са и логически, и езикови, т. е. това са изисквания както към начина, по който термините отразяват научните понятия, така и към езиковата им форма. В цялост тези изисквания са много трудно постижими на практика и едва ли не могат да се приемат само като стремеж и като насоки в развитието на отделните терминологични системи. Най-важните от тях са:

— **еднозначност** — най-кратко казано, според това изискване всеки термин трябва да означава едно научно понятие. Това изискване на практика в абсолютен вид е почти неизпълнимо, защото фактите,

явленията и реалиите в действителността са изключително много и е невъзможно за всяко нещо да има отделна езикова единица, предназначена само за него. Затова терминологите препоръчват поне в рамките на дадена научна или професионална област всеки термин да има едно значение. Но дори и това често практически се оказва невъзможно. Напр. във военната терминология терминът *артилерия* е многозначен и се съотнася към следните денотати: 1. *Род войска на сухопътните сили, която действа с големи огнестрелни оръжия (топове, гаубици, мортири и др.) и притежава голяма огнева мощ.* 2. *Вид далекобойни огнестрелни оръжия с всичките им принадлежности за действие и придвижване.* 3. *Наука, която изучава устройството на огнестрелните оръжия, техните свойства, начини за употреба и пр.* Ако към всичките тези терминологични значения се прибави и полученото чрез детерминологизация преносно значение в смисъл на *най-силните, най-добре подготвените, най-авторитетните и пр. хора (напр. тежката артилерия на отбора)*, нещата стават още по-сложни. Въпреки това обаче и терминологите, и специалистите в отделните области се стремят с общи усилия липсата на еднозначност да не пречи на комуникацията и да не води до неясноти и двусмислици.

— **ТОЧНОСТ** — това означава, че терминът трябва най-вярно и най-пълно да отразява същността на понятието и едновременно с това най-ясно да го дефинира.

— **СИСТЕМНОСТ** — системността на термина е в пряка връзка с научното понятие, което той назовава и дефинира, изразява определени класификационни признаци и поставя дадения термин в определени отношения с други термини в съответната терминологична система, като общите признаци на всички термини в тази система трябва да бъдат изразени по еднакъв или сходен начин.

— **словообразователност** — това означава такова качество на формата на термина, което се изразява във възможността тя да бъде словообразователна основа за други термини и терминоеlementи. Напр. от *кмет* се образуват *кметица*, *кметски*, *кметуване* и пр., а от *президент* — *президентища*, *президентски*, *президентство* и пр.

— **краткост** — това означава, че езиковата форма на термина трябва да бъде възможно най-кратка. На практика това обаче много трудно може да се спазва. Конкретно в съвременната българска политическа терминология (а това е валидно и за други терминологични системи) голям дял заемат термините словосъчетания, някои от които са доста дълги и многословни терминологични единици. Към изискването за краткост трябва да се подхожда двояко. От една страна, кратките термини значително улесняват процеса на комуникация, и особено на устната. От друга страна обаче краткостта не трябва да се преследва на всяка цена, защото често пъти дългата и многословна езикова форма най-пълно, най-точно и най-всеобхватно изразява същността на назоваваното понятие. Това важи не само за термините, но най-вече и за названията, които назовават конкретни и единични обекти и явления и често пъти тяхната дълга форма не може да бъде съкратена. Да не говорим за случаите, когато съкращаването на формата нарушава точността и яснотата и пречи на разбирането. Напр. няма как терминът *принцип за ненамеса във вътрешните работи* или названието *преговори за ограничаване и съкращаване на стратегическите ядрени въоръжения* да бъдат съкратени, без да пострада смисълът.

— **произносително удобство** — това означава, че езиковата форма на термина не трябва да затруднява говорещите при нейното произнасяне и да пречи на устното общуване. За съжаление, в българския политически дискурс има езикови единици (предимно от чужд произход),

при които говорното удобство е нарушено. Напр. *омбудсман, импийчмънт, кхмери, джойнтвенчър* и др.

— езикова правилност — това означава, че езиковата форма на термините трябва да бъде в пълно съответствие с действащите книжовноезикови норми. Спазването на това изискване е много важно с оглед на факта, че терминологичната система като част от лексикалната система на даден език при своето изграждане използва фонетичните, морфологичните, словообразователните, синтактичните и пр. средства на този език. Освен това термините стават все по-активна лексика не само в езика на съответните науки, специалности и професионални сфери на дейност, но и в комуникативните актове на цялото общество, т. е. всяка терминологична система не функционира като затворена, изолирана система, а функционира в рамките на общата езикова система на даден език.

— независимост от контекста — това означава, че термините не трябва да се влияят от контекста и тяхното значение не трябва да се променя при промяната на контекста, в който се употребяват. От гледна точка на теорията на терминологията е недопустимо писмената или устната реч около някой термин да определя и да променя значението му, защото термините като такива отразяват обективно съществуваща система от знания, в която обективно се разкрива съдържанието на научните понятия. Ако всеки контекст може да променя значението на термините, това би означавало, че те не отразяват научни знания. Дори при процеса на детерминологизация, когато терминът загубва своя тясноспециализиран характер и преминава от терминологичната система на дадена научна област в общоупотребимия език, тази независимост от контекста също донякъде се запазва. Напр. като военен термин *авангард* означава *предна войскова част, която предпазва главните сили от*

неочаквани нападения, събира сведения за противника и пр. Като детерминологизирана единица в общоупотребимия език *авангард* означава *челна, ръководна част на партия, класа, обществена група и пр.* И в двата случая обаче, дори извън всякакъв контекст, се запазва значението *който се намира отпред, който стои начело*. Ето още един пример. Като военен термин *армия* означава: 1. *Всичките въоръжени сили на една държава.* 2. *Войсково съединение от няколко дивизии.* Като детерминологизирана дума *армия* значи *голям брой хора, обединени от обща работа, идеи, възгледи, цели и пр.* Общото значение тук е *много голям брой от хора*.

— стилистична неутралност — това означава, че термините само именуват и дефинират понятията и осигуряват научна обективност и неутралност на информацията, без да могат да изразяват чувства, да притежават субективни оценъчни и емоционални компоненти и да изпълняват експресивни функции. При съвременния политически дискурс това се постига много трудно, защото крупните политически, икономически, социални и обществени промени след 10 ноември 1989 г. предизвикаха една твърде динамична езикова ситуация, довела до идеологическо преосмисляне на редица термини, до нови или променени емоционални и стилистични окраски, придобити от някои от тях. Трябва да се отбележи обаче, че оценъчните, емоционалните и субективните компоненти възникват не при употребата на идеологически релевантните термини в научните текстове и в научната сфера, а при функционирането на тези термини в общоупотребимата реч. Тези социални конотации са плод на злободневната политическа проблематика на деня, на отношението на различните политически партии, обществени групи и граждани към назоваваните явления. Напр. понятието *социализъм* като научен термин има точно определено научно значение, което е обективно и неутрално и което точно отразява обективните характеристики на този държавен и

обществен строй. Различните социални конотации, които този термин получава при функционирането му в общоупотребимата реч не засягат същностните характеристики на това научно понятие и са плод на конкретната общественно-политическа обстановка и на различните политически убеждения и възгледи на носителите на езика. (по-подробно вж. главата „Терминология и общество”).

Както вече бе споменато, създаването на термини, които стопроцентово да отговарят на всички посочени изисквания, е изключително трудно и почти невъзможно на практика. За да внесе яснота в това разминаване между теория и практика, М. Попова въвежда термините *идеален термин* и *реален термин*. Под *идеален термин* се разбира такъв, който отговаря на абсолютно всички изисквания, предявени от теорията на терминологията. Идеални термини съществуват във всички терминологични системи, но са по-рядкото явление. *Реален термин* е този, който има отклонения от изискванията и от предписанията на теорията. М. Попова отбелязва, че създаването на идеални термини е цел, много желана от терминологите. Към нея са насочени практическите им усилия чрез извършване на редица регламентирани от теорията дейности като стандартизация, унификация и нормализация (Попова 2012: 79). Под *стандартизация* се разбира *привеждане на съществуващите термини в съответствие с изискванията на определен стандарт или към посочените по-горе изисквания*; под *унификация* се разбира *привеждане на съществуващите термини в съответствие с международните изисквания*, а под *нормализация* — *привеждане на езиковата форма на термините в съответствие с действащите книжовноезикови норми*.

2. Обществено-политическа лексика, обществено-политическа терминология и език на политиката

За постигане на по-голяма яснота в настоящата разработка, трябва да се спрем върху значението на тези ключови понятия. Несъмнен е фактът, че те са с много широк обем, разнороден състав и донякъде с размити граници. Характерът и същността на тези понятия са предмет на множество научни публикации от наши и чужди учени. Кратък преглед на някои от тях в последно време направи Н. Николова (Николова 2009:56-65). Ясно е, че това са доста сложни за дефиниране понятия, най-вече заради тяхното многообразие, многоплановост, значителен обем, сложна структура, широк семантичен диапазон и др. Първата и същностна характеристика на общественено-политическата лексика и терминология, отбелязана от всички автори, е това, че тя назовава факти, явления, понятия и реалии, свързани с политическия живот на обществото, с политическите отношения на хората в него и с проблемите на управлението на държавата и упражняването на властта. Оттук следва втората същностна характеристика — някои от тези термини означават идеологически релевантни понятия, които отразяват идеологическите възгледи на носителите на езика. Третата същностна характеристика е силната зависимост на общественено-политическата лексика и терминология от екстралингвистични фактори, напр. въздействието на политическия, икономическия, социалния и обществения живот, на идеологическите възгледи и убеждения върху този тип лексика.

Доста интересен от терминологична гледна точка е въпросът за отношението между термините *обществено-политическа лексика* и *обществено-политическа терминология*. Той е доста добре разработен в

руското терминологично знание, като съществуват няколко основни гледни точки. Според едната от тях тези две понятия се използват като синоними. Основанията за това становище са главно две: 1. Невъзможността да се направи рязко и точно разграничаване между *обществено-политическа лексика* и *обществено-политическа терминология*. 2. Фактът, че обществено-политическата лексика в повечето случаи има терминологичен по произход характер, а обществено-политическата терминология се отличава с една много широка общоупотребителност, актуалност и широка застъпеност в речта. Друга гледна точка застъпва руската изследователка Т. Крючкова. Според нея *обществено-политическа лексика* и *обществено-политическа терминология* са две напълно отделни системи, които не се пресичат, но тясно взаимодействат една с друга (Крючкова 1989: 22-24). Много крайно мнение застъпва В. М. Лейчик, според което терминологите трябва изобщо да се откажат от употребата на термина *обществено-политическа терминология*, защото е по-точно и по-целесъобразно да се говори за *терминология на обществените науки*, а не за *обществено-политическа терминология* (Лейчик 1983). Такова крайно твърдение за нас е неприемливо по следните причини: 1. Термините *обществено-политическа терминология* и *терминология на обществените науки* не са синоними и не означават едно и също нещо. 2. Обществено-политическата терминология е само част от терминологията на обществените науки, която част се отличава с един характерен и много съществен признак, който не е характерен за другите нейни части и този признак е свойството *идеологизираност, идеологическа релевантност*, т. е. отношението между термините *обществено-политическа терминология* и *терминология на обществените науки* е отношение част-цяло, като обществено-политическата терминология е само тази част от терминологията на обществените науки, която притежава признака *идеологическа релевантност*.

В настоящата разработка за нас е неприемливо както мнението на Т. Крючкова, че общественно-политическата лексика и общественно-политическата терминология са две отделни системи, които не се пресичат, така и мнението на В. Лейчик, че терминът *обществено-политическа терминология* няма право на съществуване. Тук ще се придържаме към схващането, че общественно-политическата терминология е част от общественно-политическата лексика. Това схващане не противоречи на общоприетите в езикознанието представи за взаимоотношението между лексика и терминология, според които терминологията се разглежда като част от лексикалната система на езика, т. е. терминологията е подсистема в цялостната лексикална система на книжовния език. Тази подсистема притежава своя относителна самостоятелност, но тя се създава и се развива задължително върху основата на книжовния език и се подчинява на всички негови норми. Казано накратко, тук отношението между *обществено-политическа терминология* и *обществено-политическа лексика* ще се разглежда като отношение част-цяло, защото в състава на общественно-политическата лексика се оформят следните няколко слоя, само първите два от които са терминологична лексика.

а/ тясноспециални термини — те са известни предимно на тесен кръг специалисти от съответната област, не се употребяват или много рядко се употребяват извън нея и са непознати за широките обществени кръгове. Такива термини са напр. *промулгация, пролонгация, пророгация, егалитаризъм, елитизъм, денонсация, реадмисия, контракция, инаугурация, интерпелация* и др. Напр. терминът *интерпелация* значи *писмено парламентарно запитване от страна на един или няколко депутати до правителството или до отделни негови членове по някои проблеми на правителствената политика или по важни обществени въпроси. Интерпелацията е форма на парламентарен*

контрол. Разбира се, този термин не е масово известен, а под *парламентарен контрол* дори по-интелигентните граждани си представят нещо съвсем друго, напр. разгорещени спорове и дебати в парламентарната зала, обикновено оцветени с ярка стилистично маркирана лексика.

б/ общонаучни термини — този слой термини включва такива, които се използват в няколко науки и в общоупотребимия език и чието значение е познато и известно на обществото. Такива термини са напр. *политика, революция, демокрация, диктатура, партия, криза, война, атентат, стачка, социализъм, комунизъм, капитализъм, парламент, избори, асимилация, република, монархия* и др. В състава на общественно-политическата лексика тези общонаучни термини са доста голям пласт и в резултат на все по-ускорявящия се процес на интеграция между различни науки той непрекъснато се увеличава.

в/ професионална лексика — това са думи и изрази, характерни за хора с една и съща специалност, професия, служба и извършващи еднаква или сходна професионална дейност и пр. Професионализмите се употребяват предимно в устната реч. За разлика от термините, те не определят строго научно нещата и често са само полуофициални или неофициални названия на официалните термини. Напр. *тристранка* *вм. национален съвет за тристранно партньорство*.

г/ общоупотребима лексика — тук влиза както лексиката, която се използва свободно във всички стилове на книжовния език, която е смислово ясна и разбираема за носителите на езика и която има неограничена употреба и във всекидневното общуване, и в разнообразната професионална дейност на хората, така и подложените на детерминологизация термини, вследствие на което те значително разширяват своята сфера на употреба и преминават от

тяснопрофесионалния в общоупотребимия език. Често такива термини имат едно значение в специализирания, а друго — в общоупотребимия език.

д/ названия на исторически и политически събития, на партии, институции, организации, учреждения и пр. Най-характерното при названията е това, че те означават конкретен и единичен обект или явление. Напр. *война* е термин, *гражданска война* е термин, но *Втора световна война* и *гражданска война в Испания* са названия на конкретни исторически събития; *атентат* е термин, но *атентати от 11 септември 2001 г.* е название.

е/ политически фразеологизми — това са лексикално и семантично неделими словосъчетания с постоянен състав и цялостно значение, което не произтича непосредствено от значението на съставлящите ги думи, а възниква в резултат на семантично преобразуване на всички компоненти. Напр. *желязна завеса*, *студена война*, *желязна лейди*, *вдигане (или развяване) на бяло знаме*, *потребителска кошница*, *пране на пари*, *вятър на промяната* и др. За политическите фразеологизми е характерно това, което е характерно за всички останали фразеологизми — строго установен словоред, постоянна и непроменима структура, синтактична неразложимост, семантична цялостност, възпроизводимост като готови речникови единици и др. Голяма част от политическите фразеологизми имат статут на термини.

В настоящото изследване ще се използва терминът *политическа терминология*, защото огромен процент от анализирания материал принадлежи към а/ и б/, а езиковите единици, непринадлежащи към тях, също в по-голямата си част по своята същност са термини.

В немскоезичното терминологично знание се използва и терминът *език на политиката*, като в това понятие се влага много широк смисъл. К. Бахем казва: „Езикът на политиката не се явява просто специален език, който би допуснал еднозначно определение. Този език е така богат и разнообразен, както и самата политика, проникваща във всички сфери на обществения живот (Bachem 1979:23 по Николова 2009:59). В. Бергсдорф смята, че езикът на политиката включва всички езикови изказвания, използвани, когато се говори за политика, а също така и изказванията от позициите на властта. В езика на политиката Бергсдорф включва също така и езика на законодателството и съдебните решения, административния език на различни укази, правилници, инструкции и пр., езика на преговорите между партиите и политическите сили вътре в страната и на дипломатическите преговори в международен мащаб, езика на политическото възпитание, на политическата пропаганда, на речите на политическите дейци и др. (Bergsdorf 1983:34 по Николова 2009:58). Наблягайки именно върху последното, в руската лингвистична литература се среща и понятието *агитационно-политическа реч*. То акцентира върху факта, че езикът на политиката се използва като инструмент за политическо въздействие върху хората, за формиране или промяна на определени политически възгледи, а често и като инструмент за открита политическа манипулация. Според нас *агитационно-политическа реч* е непълно и неточно понятие. То не изчерпва и не представя в цялост същността на обществено-политическата лексика, а набляга само върху една от нейните функции. Същото важи и за употребяваното от някои лингвисти от бившата ГДР понятие *класово ориентирана лексика* (Крючкова 1989: 13-14). От съвременна гледна точка то е напълно неудачно.

Според нас най-ясни, най-точни, най-всеобхватно представящи същността на явлението и научно най-правилни са термините *обществено-политическа терминология* и *обществено-политическа лексика*, които се съотнасят помежду си като част от цяло, което е в духа на общоприетата лексиколожка теория, разглеждаща терминологията като част от лексиката.

Заслужава внимание и въпросът, дали политическата терминология е точно същият тип научна терминология, както напр. техническата, компютърната, математическата, медицинската, химическата, физическата и пр., или тя поради редица свои особености стои малко встрани от останалите терминологични системи. Този въпрос се поставя в терминознанието във връзка с две от най-характерните съществени черти на политическата терминология, а именно нейната силна зависимост от екстралингвистични фактори (преди всичко от политическите и икономическите промени в обществото) и признака *идеологизираност*. От гледна точка на това, че политическата терминология е съвкупност от термини от дадена определена научна и професионална област, които отразяват точно определени понятия и организирана система от знания, то тя е научна терминология като всички останали терминологии. Нейното съществено различие от тях произтича от пряката ѝ връзка с идеологията. Идеологията е много сложен обществен феномен. Като система от определени политически, философски и пр. възгледи, идеи, представи и понятия, присъщи на определена партия, класа или социална група, идеологията е отражение на обществения, политическия и икономическия строй на дадена епоха. Този факт намира своя лингвистичен израз в идеологизираността на политическата терминология, като трябва да се има предвид обстоятелството, че идеологически релевантни са само тези термини, които са възникнали в

резултат на идеологическо преосмисляне на действителността. Редица философски и общонаучни термини, които влизат в състава на политическата терминология, не са идеологизирани (Крючкова 1989: 15).

В терминознанието е дискуссионен и въпросът, къде в семантиката на думата се разполага идеологическият компонент, като съществуват следните основни мнения. Според едното (което е доста крайно) идеологизираността на термина изобщо не се отразява в структурата на значението, а се проявява само в процеса на общуването. Според другото идеологизираният компонент е само в конотативното значение на думата. Според третото и денотативното, и конотативното значение носят идеологизирания компонент. Тук ще се придържаме към третото мнение, като трябва да се има предвид това, че в семантичната структура на даден термин обикновено една от всички семи носи идеологическата натовареност. Напр. ако направим компонентен анализ на думата *социалист*, ще изведем следните семи: 1. Одушевено същество. 2. Живо и разумно същество, представител на вида *homo sapiens*. 3. Човек от мъжки пол. 4. Член на социалистическа партия или привърженик на социалистическите идеи и възгледи за развитието на обществото. Ясно е, че идеологическата натовареност тук се носи само от четвъртата сема.

Интересен е и фактът, че идеологическото звучене на голям брой термини може да се променя в различните исторически периоди в следните основни направления: идеологически неутрални термини се идеологизират (напр. *демонтаж*, *клиент*, *фараон*, *люсна* и др.), идеологически релевантни термини се деидеологизират (напр. *агресия*, *диверсия*, *реакция* и др.) и т. нар. *вторична идеологизация*, при която един идеологически термин отново се преосмисля пак като идеологически, но с различно звучене и в системата на различни политически възгледи (напр. *жандармерия*, *царедворец*, *частна собственост* и др.) Често при тези

трансформации се променят и социалните конотации и стилистичната оцветеност на термините (по-подробно за всичко това вж. главата „Терминология и общество”).

Руската изследователка Т. Крючкова говори и за т. нар. *потенциална идеологизираност*. Под това тя разбира, че в определени контексти и при определени ситуации, в които е използвана, едва ли не всяка идеологически неутрална дума може да получи идеологическа окраска (Крючкова 1989: 17).

Т Е Р М И Н О Л О Г И Ч Н А

Н О М И Н А Ц И Я

1. Обяснение на метатермините

терминообразуване и терминологична номинация

Както е известно, словообразуването (а това важи и за терминообразуването) е езикова проява, обусловена и от вътрешноезикови, и от извънезикови фактори. В днешно време въпросите на словообразуването стават все по-актуални и това е несъмнено отражение на промените в обществено-политическия, икономическия и социалния живот у нас. Нашата съвременност се характеризира с основни и значителни изменения в най-различни области, с крупно и интензивно развитие на науката, на компютърната, информационната и телекомуникационната техника и на техниката изобщо, с процесите на европейска интеграция, глобализация, пазарно стопанство и др. В хода на всичко това и в процеса на познавателната дейност на човека непрекъснато възникват нови понятия, които като обобщено отражение на действителността в съзнанието на човека отразяват придобитите нови познания. И именно тук се проявява огромната роля на словообразуването (и на терминообразуването) за обогатяване на лексикалната система на езика, при което изпъква взаимозависимостта между изграждането на нови понятия и тяхната номинация чрез създаване на съответно название. Създадената нова лексикална единица използва деривационните възможности на езика, в който възниква, и е конструирана при съобразяване с неговите словообразователни норми. Тук трябва да се има предвид следното много важно нещо, а то е, че като езикови знаци термините не възникват спонтанно в езика, а се създават от специалистите в съответните области с цел изпълняването на две основни функции — отразяване на знанието и осигуряване на научната и професионалната комуникация. Ние приемаме известната в терминологията постановка, която поддържа и Ем. Пернишка, за термините като знакове и на естествен,

и на изкуствен език. Както казва Ем. Пернишка, “използвайки термините като необходими елементи в своя език, специалистите се стремят да установят еднозначно съответствие между тях като означаеми и понятията за предмети, явления и връзки, означени с тези знакове. Това ги прави в известна степен условни, уговорени знакове, които се създават изкуствено за разлика от общонародните думи, които се създават спонтанно и значението им се оформя естествено от говорещия колектив. (Пернишка 1977:292). Доразвивайки тази теза, М. Попова казва: „Доколкото езиковата форма на термина може да бъде условен знак, с който се означава дадено научно, техническо или професионално понятие в относително затворен кръг от знакове, дотолкова тя принадлежи към условна семиотична система. Но доколкото този знак е езиков, със своя езикова форма и езикова семантика, дотолкова той принадлежи и на естествения човешки език, поради което проблемите, отнасящи се до него, са проблеми и на езикознанието (Попова 1986: 235). От всичко, казано дотук, следва изводът, че създаването на термини е съзнателна творческа дейност и винаги е съзнателен, а не стихийен процес и като такъв този процес е контролируем и регулируем.

Както е известно, в съвременното терминознание съществуват две основни гледища за значението на метатермина *терминообразуване*. Първото гледище (представено от терминолози като В. Даниленко, Б. Поштолкова, Л. Манолова и др.) приравнява терминообразуването със словообразуването и застъпва идеята за идентичност между тях. Основание за това гледище е фактът, че терминологичното словообразуване не може да се осъществи по друг начин, освен чрез словообразователната система на книжовния език, при спазването на неговите словообразователни норми и при използването на същите словообразователни начини и модели, с помощта на които се попълва

лексикалният състав на общоупотребимия език. Терминологичната подсистема като част от лексикалната система на даден език не разполага със собствени езикови средства, а се гради върху морфологичната, синтактичната и словообразователната система на езика, в който се създава. Въпреки това обаче тези автори посочват и някои разлики между терминологичното словообразуване и словообразуването в общоупотребимия език. Според В. Даниленко тези разлики са, че общоупотребимите думи се създават за нуждите на цялото общество, а термините се създават като названия на понятия в дадена професионална област, че създаването на термини е винаги съзнателен, контролируем и регулируем процес, че новообразуваният термин, за разлика от общоупотребимата дума, трябва да е снабден с дефиниция и др. (Даниленко 1977: 91-96). Л. Манолова казва: "Терминообразуването представлява образуване на термини, които се използват в специалната литература, в професионалното общуване и в по-малка степен в писмената и говорната практика на книжовния език. То е по-сложен процес в сравнение с образуването на общоупотребими думи, защото терминът не само назовава понятието, но и отразява в известна степен неговото съдържание. Или казано по-точно, за разлика от общоупотребимите думи, които назовават предмети, явления и т. н., термините не само назовават, но и дефинират съответните понятия (Манолова 1984:32).

Според второто гледище (застъпвано от терминологи като М. Попова, Я. Хорецки, Х. Сейгър и др.) *терминообразуване* и *словообразуване* не са идентични понятия. Словообразуването може да се свърже само с образуването на външната езикова форма, докато терминообразуването е много по-широк и много по-всеобхватен процес. То започва от появата на даден нов обект, от неговото опознаване, изучаване и изследване, през формирането на научното понятие за него до

формалноезиковото му изразяване чрез словообразователните техники на езика. В настоящата работа ние ще се придържаме именно към това по-широко разбиране на термина *терминообразуване*. Под *терминообразуване* ще се разбира *цялостната дейност по създаването на термина, в която могат да се разграничат три етапа: частнонаучен, логически и лингвистичен*. Първият етап се осъществява в рамките на съответните науки и професионални области и се свързва с възникването на дадени нови обекти, явления и пр., които привличат вниманието на специалистите. Те започват да изучават, да изследват и да анализират появилата се новост и на втория етап от терминообразуването вече се установява и формира съдържанието на понятието, което отразява придобитите нови знания. Така се стига до третия и последен етап в терминообразуването, а именно лингвистичния, който М. Попова нарича *терминологична номинация* и я разглежда като частен случай на лексикалната номинация. (Попова 2012:267). Чрез терминологичната номинация научните понятия намират своите названия посредством начините и моделите за формалноезиковото изразяване на термините, т. е. терминологичната номинация е езиковият етап на терминообразуването, процесът на образуване на езикови единици. Номинацията съответства на вътрешните закономерности в развитието на езика. Тя удовлетворява потребностите на езиковия колектив от нови названия. Терминът *номинация* се употребява както за означаване на самите процеси на назоваването, така и за означаване на резултатите от тези процеси — реалните названия.

Главната ни цел тук ще бъде да се очертаят основните тенденции при образуването на нови политически термини през последните десетилетия на XX и началото на XXI в. За нейното постигане трябва да се решат следните задачи:

— Да се установят словообразователните начини и средства, които проявяват най-голяма активност.

— Да се изследват словообразователните варианти.

— Да се проследи конкуренцията между отделните словообразователни средства и варианти в процеса на терминологична номинация.

— Да се направи опит да се прогнозира кои словообразователни модели ще засилват своята активност в бъдеще и кои ще се използват все по-рядко и евентуално биха отпаднали.

2. Първична и вторична номинация

Първичната номинация е характерна за непроизводните думи и може да бъде открита само чрез етимологичен анализ. Тя се осъществява чрез отношението между обектите и реалиите от действителността, понятията за тях и обозначаването им посредством езикови знаци. Според М. Попова „с оглед на терминологичната номинация като действително първична може да се определи само тази, при която дадената езикова единица е създадена специално за означаване на определен обект или явление в областта, която се изучава от дадената наука. Както е известно, такива термини се срещат рядко, при което при разграничаването на първичната и вторичната номинация в терминологията се налага известна условност, предопределена от лексикалната система на синхронно равнище” (Попова 2012:306).

Според теорията на номинацията вторичната номинация представлява използване на вече съществуващо в езика название като основа за ново название, получено посредством различни словообразователни начини. Затова създадените с вторична номинация

думи са производни по семантика. Както вече бе отбелязано, при първичната номинация си взаимодействат три същности: обектите от действителността, понятията за тях и техните названия, т. е. понятието се свързва от една страна с елементите от действителността, които отразява, и от друга — със звуковата редица, изпълняваща функцията на наименование. При вторичната номинация това наименование започва да се използва в нова за него номинативна функция (Языковая номинация. Виды наименования. 1977:129). Или към горепосочените три същности, взаимодействащи помежду си при първичната номинация, при вторичната се прибавя и четвърта същност — преосмисленото значение на езиковата форма, отразяващо отнесеността на новия смисъл към действителността (Языковая номинация. Общие вопросы. 1977:73-75). В своя труд „Общая лингвистика” Е. Бенвенист нарича първичната номинация *семиотична*, а вторичната — *семантична* (Бенвенист 1974:87), но в българското езикознание много по-употребявани са термините *първична* и *вторична номинация*.

Доста често срещано явление е, когато дадена лексема запазва формата си, но получава ново значение, т. е. използва се във вторична номинационна функция. Напр. думата *партизанин*. Съществителното *партизанин* е от френски произход. То прониква в българския език в средата на XIX в. със значение *привърженик*. В творчеството на Хр. Ботев то се среща със значение *борец за национално освобождение*. След Освобождението обаче думата придобива и отрицателно значение *лице, което користно използва принадлежността си към дадена партия за лични облаги*. Преди 9 септември 1944 г. думата основно се употребява със значение *нелегален участник в съпротивителното движение и във въоръжената борба против установената власт*. В най-ново време, т. е. след 10 ноември 1989 г., се активизира употребата на думата *партизанин*

само в нейния негативен смисъл на *лице, търсещо лични изгоди и облаги от членството си в дадена партия и от участието си в политическия живот.*

Често пъти думи от чужд произход се подлагат на вторична номинация тук, на българска почва, и именно тук развиват значения, които не се срещат в езика, от който идват. Напр. българската изследователка С. Колковска установи това при термина *джойнтвенчър*. Този интернационален икономически термин (от англ. joint venture) означава *форма на коопериране на компании от различни страни за изграждане и експлоатация на предприятие на територията на едната от тях, при което всяка компания поема съответния дял от разходите и рисковете и получава своята част от печалбата* (Речник на новите думи в българския език 2010:140). Само в българския език обаче този термин получава новото значение *предприятие или компания, създадени в резултат на такава форма на коопериране*. (Речник на новите думи в българския език 2010:140 и Колковска 2006:206). Според М. Попова в такъв случай става дума ако не за два омонимни термина, то поне за две отделни значения: едното е международният икономически термин *джойнтвенчър*, заемка от английски език, а другото е чуждоезиковата заета форма, на която е добавено домашно българско значение (Попова 2013:303). Подобен е случаят с термина *индексация*. За този многозначен термин С. Колковска установи, че в последните години *индексация* започва да значи *увеличаване на заплатите и пенсиите в съответствие с нивото на инфлацията*, което значение се среща и в други езици. Но значението *самата парична сума, с която се увеличават трудовите възнаграждения и пенсиите* е резултат от вторична номинация на българска почва (Колковска 2006:206).

3. Етапи в процеса на терминологична номинация

Както вече бе споменато, терминологичната номинация е частен случай на езиковата номинация и трети и последен етап в цялостното терминообразуване. Етапите на номинацията обаче могат да бъдат изведени, като самият процес на назоваването в терминологията се разглежда във връзка с другите дялове от терминообразуването, т. е. от обектите и явленията от действителността през научните понятия за тях до езиковите единици. Следователно назоваването с помощта на езикови единици винаги се свързва с формирането на понятието, особено в терминологията, където термините възникват именно като инструменти на знанието, разкриващи съдържанието на научните понятия. Накратко казано, първите два етапа от цялостния процес на терминообразуване, а именно опознаването и изучаването на обектите и явленията от действителността и формулирането на научните понятия за тях, са предпоставка за акта на терминологична номинация и като време го предхождат.

При разглеждането на терминологичната номинация тук ще бъде използван въведеният от М. Попова **комплексен подход** в терминологията, който е новаторски, защото чрез него се прилага нов модел при изучаването на термините. Същността на този подход се състои в следното. Той разглежда термина като една многоаспектна цялост. Всеки термин представлява единство от понятийна, логическа, семантична и формална структура. Понятийната и логическата структура принадлежат на класификационната схема на дадената научна или професионална област, а семантичната и формалната структура — на класификационната система на езикознанието (Попова 1985:156). Всичко това означава, че

терминът е сложен комплекс от два плана: от съдържателни, т. е. същностни за специалното знание, и формални, т. е. езикови или външни за специалното знание характеристики. За да обясни по-точно същностната страна, М. Попова я разглежда като състояща се от две равнища, от два слоя, за които тя въвежда термините *съдържание на термина* и *значение на термина*. Под *съдържание на термина* се разбира *цялата съвкупност от знания за обекта*, а под *значение на термина* — *тази малка част от съдържанието, т. е. от знанията за обекта, която представлява най-съществените му признаци и която е необходима и достатъчна за неговото идентифициране, разпознаване и разбиране*. Значението на термина в съкратен и обобщен вид се описва и отразява в неговата дефиниция. Съдържанието на термина е по-широкото, по-общото понятие, а значението — по-тясното. Значението обаче трябва да включва най-малкото два признака от съдържанието. Единият е идентифициращ, т. е. такъв, който отнася обекта към определен клас понятия, а вторият е диференциращ, т. е. такъв, който разграничава дадения обект от другите (Попова 2012: 36-37). Напр. терминът *законодателна власт* — *една от трите форми на държавна власт, която се състои в дейността на върховния представителен орган по създаване, изменение, допълнение и отменяне на законите*. Тук идентифициращ признак е *форма на държавна власт*, а останалото са диференциращи признаци.

Следователно **първият етап** от терминологичната номинация представлява **изборът на номинационни признаци**, като под *номинационни признаци* се разбира *такива, които намират отражение в самото название*. Изборът на номинационни признаци е изключително важен и той зависи от редица лингвистични и екстралингвистични фактори. Признаците, превърнали се в номинационни, могат да бъдат както съществени признаци от значението, така и несъществени признаци

от съдържанието. Задължително обаче е един от тях да бъде идентифициращ, а друг — диференциращ. Това се свързва с прилагането на метода на компонентния анализ, чиято същност бе разгледана в увода на настоящата разработка и според който съставните части на лексикалното значение се определят като семи. Функцията на семите е да идентифицират и да разграничават обектите и явленията от действителността и затова те биват интегрални, диференциални и асоциативни (вж. Увод, т. 4). В светлината на метода на компонентния анализ идентифициращият признак се свързва с интегралната сема, а диференциращият — с диференциалната. Различните номинационни признаци отразяват различни страни, свойства, характеристики и особености на означаваните обекти и явления. Когато при номинацията се наблегне на един или друг признак, често се получават синонимни термини. Напр. *конституционна монархия*, *парламентарна монархия* и *ограничена монархия*. При първия термин се набляга на факта, че при този тип монархия конституцията определя функциите на държавния глава и неговите права и задължения. При втория термин се подчертава, че властта на монарха се ограничава от парламента, а при третия — че властта на монарха е ограничена и от конституцията, и от парламента, за разлика от абсолютната монархия, при която монархът разполага с неограничена власт, неподлежаща на контрол от никаква институция. Същият е случаят и при термините *Европа на различни скорости* и *постепенна интеграция*. Първият термин подчертава това, че интеграционните процеси в различните страни напредват с различна скорост и интензивност, а вторият — че политическият обединителен процес в съвременна Европа не се осъществява едновременно за всички страни, а те постепенно биват приемани за пълноправни членки. Други примери за същото явление са термините *изборен праг* и *процентна бариера*; *абсолютно вето* и *безусловно вето* и др. Много важно за номинационните признаци е, че веднъж езиково изразени, те стават

свързващо звено между същностния и формалния слой в състава на термина, т. е. между понятийната и формалноезиковата му страна поради факта, че по своята семантична стойност се съотнасят с лексикалното значение на езиковите единици. Напр. в езиковата форма на термина *политически анализатор* са отразени три съществени признака на значението, а именно *вършиител на действието* (чрез наставката *-тор*), *функция* (чрез глаголната основа *анализ-*) и *област на действие* (чрез прилагателното *политически*), т. е. *политически анализатор* е действащо лице, което се занимава с анализи на факти и явления от обществено-политическия живот.

Вторият етап от терминологичната номинация се свързва с **определяне на ономасиологичната структура на номинационните признаци**. Веднъж избрани, те се подлагат на определена терминологична обработка и категоризиране. М. Попова отбелязва, че „номинационните признаци, тяхната ономасиологична структура и ономасиологичните категории се смятат за езикови универсалии. Така напр. като основни ономасиологични категории се определят предметност, процесност и признаковост, които са универсални (Попова 2012: 282). Тук приемаме постановката на М. Докулил, че ономасиологичната структура се състои от ономасиологична база и ономасиологични признаци. Ономасиологичната база включва интегралната сема (архисемата), защото тя обща сема в значението на определен клас обекти и явления и отразява признаци, свойствени за всеки един от членовете на класа. Ономасиологичните признаци са диференциалните семи, които означават един от признаците на понятието и отразяват съществуващите различия между обектите. Отношението между ономасиологична база и ономасиологични признаци е универсално отношение в езика. Тук обаче трябва да се има предвид нещо много съществено. Това, кое да бъде ономасиологична база (респ.

интегрална сема, родов признак) и кое да бъде ономасиологичен признак (респ. диференциална сема, видов признак) понякога зависи от конкретната наука или професионална област, в която даденият термин се употребява, т. е. ономасиологичната база и ономасиологичните признаци могат да разменят местата си в зависимост от предметната област на дадената наука, от това, къде е акцентът, какво се цели да се подчертае, на какво се цели да се наблегне и пр. Напр. терминът *международен канал*. В областта на хидроинженерството ономасиологична база е съществителното *канал*. Тази многозначна дума в съответната област се употребява с основно значение *изкуствено прокопано корито за събиране и изтичане на вода*. Срв. с термини като *напоителен канал, вътрешен канал, плавателен канал* и др. В медицинската терминология при термини като *пикочен канал, бъбречен канал, ушен канал, жлъчен канал* също ономасиологичната база е *канал*. В политическата терминология обаче е по-различно. Ако родовият признак е *отнасящ се до много народи*, вече в термина *международен канал* ономасиологичната база е прилагателното *международен*. Срв. с термини като *международен път, международен коридор, международни води, международни сили* и др.

Третият етап от терминологичната номинация е **даването на формалнограматичен израз на цялостната ономасиологична структура**, т. е. установяването на външната, материалната форма на термина, възприемана като комплекс от звукове, които имат някакъв смисъл за носителите на даден език. Намирането на най-точния езиков израз на научното понятие е много важна и много сложна дейност, изискваща както професионална, така и лингвистична подготовка. Този езиков израз може да бъде осъществен чрез различни формални единици — непроизводна дума, производна дума, сложна дума и словосъчетание. Непроизводната дума като форма на термин е неразложима на съставни

части. Това означава, че в синхронен план от самото название не могат да се изведат номинационните признаци, довели до него. Те могат да бъдат установени чрез диахронен анализ. Разложими на съставните си части са производните думи, сложните думи и словосъчетанията. Тук е налице явност на признаците във формата. При трета част от термините е налице асоциативна представа за някое качество или свойство. Това най-често се получава при термините, образувани чрез метафоричен пренос.

От всичко, казано дотук, става ясно, че формалната структура на термина е непосредствен външен изразител на ономасиологичната структура. Отношението между двете структури е много важно в процеса на терминологична номинация и обикновено не е еднозначно. Напр. от една страна една ономасиологична структура може да бъде изразена чрез една или чрез повече от една формалнограматична структура, а от друга — една формалнограматична структура може да изразява една или повече от една ономасиологична структура. Напр. категорията *лице, което има правото да участва чрез гласуване в местни, парламентарни, президентски и пр. избори, референдуми и др.* може да се изрази чрез формалнограматичната структура на производна дума — *избирател, гласуващ*; на сложна дума — *гласоподавател*; и на словосъчетание — *участник в избори*. Формалнограматичната структура *глаголна основа+суфикс –тел* може да изразява както *лице, което извършва даденото действие* (напр. *наблюдател, избирател, говорител, дарител, ръководител* и др.), така и *предмет, чрез който се извършва действие* (напр. военните термини *взривател, заглушител, изстребител, предавател, излъчвател* и др.).

Друг важен аспект в отношението между формалнограматичната и ономасиологичната структура е начинът, по който номинационните признаци от компонентите на ономасиологичната

структура се изразяват във формата на термина. За по-ясно разбиране на всичко това М. Попова въвежда термина *формалнограматичен изразител на номинационен признак*, като с това понятие се означава всяка значеща съставка в названието на термина, т. е. всяка морфема — основа, наставка, представка, както и всяка лексема, която със своето категориално значение представя дадения признак от значението във формата на термина (М. Попова 2012:297). Ономасиологичната база обикновено се изразява чрез наставката в производната и сложната дума, от основата в сложната дума или от думата, която е главен член в словосъчетанието при термините словосъчетания. Напр. *наблюдател*, *говорител*, *избирател* и др. означават *лице, извършващо действието, назовано с глагола*. Ономасиологичните признаци се изразяват от основата на думата или от зависимия член на словосъчетанието. Напр. при *гласоподавател* ономасиологичният признак е изразен от основата *глас-*, а при словосъчетанията *гражданска война*, *локална война*, *международна война*, *световна война* — от зависимия член прилагателно име.

Четвъртият етап от терминологичната номинация е ***лексикалносемантичният израз на ономасиологичната структура***. Според М. Попова „в този момент от акта на номинацията са възможни два прийома: първият — създаване на специална лексикална единица за означаване на понятието и за обозначаване на обекта от действителността; вторият — използване на вече съществуващите в дадения език езикови единици. Като трети прием ще определя заемането на думи от чужди езици (М. Попова 2012: 302). По-нататък М. Попова отбелязва: ”Създаването на нова или използването на вече съществуваща в езика единица с нова номинационна функция е вътрешноезиков, а заемането от един език в друг е външноезиков процес (М. Попова 2012:303).

Така очертаните четири етапа в процеса на терминологичната номинация са доста сложна и изключително важна за всяка наука и професионална област дейност, защото в крайна сметка става въпрос за раждането на термините, с които съответните специалисти непрекъснато ще оперират в конкретните си занимания. Това раждане не би могло да се осъществи качествено без участието на професионални езиковеди терминологизи. Затова учените от различните области трябва да се интегрират с терминологизите в процеса на именуването на новите явления и реалии. Само при такава интеграция между учени от отделните науки и терминологизите могат съвместно да се вземат правилни, точни, адекватни и научно издържани решения относно такова съществено нещо, каквото е терминоименуването. Така на практика терминознанието ще изпълни най-важната си обществена роля не като самоцелно съществуващ и кабинетно затворен дял от науката за езика, а като пряко ориентирана към практическите нужди на другите учени и на цялото общество дейност.

4. Начини и средства за терминологична номинация

В съвременната българска политическа терминология основни и най-характерни са следните начини: **лексикално-морфологичен**, **лексикално-семантичен** и **лексикално-синтактичен**. Тези начини имат своите подтипове и разновидности, като понякога между някои от тях няма резки граници. Те взаимно се проникват в езиковото развитие, преплитат се и съществуват паралелно.

а/ лексикално-морфологичен начин за терминологична номинация

Същността на този начин, който е много богат и продуктивен, се състои във възникване на нови термини по образец на вече съществуващи в езика словообразователни модели чрез прибавяне на афиксални словообразователни средства към произвеждащата основа или непосредствено към корена, както и чрез обединяване на основи в сложна дума. В зависимост от афиксалните словообразователни средства тук се наблюдават следните подвидове:

— **безсуфиксно образуване на формата на термина**

Този начин в българската политическа терминология е по-слабо застъпен в сравнение с останалите. Нарича се още **нулева суфиксация**, защото към изходната основа не се добавя афикс. Най-активно този начин се използва при образуване на термини от мъжки род от префиксни глаголи. Напр. *недостиг, принос, откуп, подкуп, износ* и др. Още примери: *натиск, анекс, банкрут, бойкот*, а също и *заговор, преход, преразход, отвод* и др. Други често използвани безсуфиксни термини са думи като *кмет, мир, пакт, крах, култ, глас, лоби, вето, имидж* и др.

— **суфиксно образуване на формата на термина**

Този начин днес е изключително активен и се състои в образуване на производни думи с помощта на суфикси и суфиксоиди, които се поставят след корена или основата на изходната дума. Тук се налага едно терминологично уточнение. В българската лингвистична литература съществува терминът *афиксоид* за означаване на компоненти, които не са същински афикси. Трудността на тази проблематика е отбелязана от Цв. Аврамова, която в своята монография (Аврамова 2003) използва термина *афиксоид* като родов термин спрямо видовете му термини *префиксоид* и *суфиксоид*. Според Аврамова „афиксоидите са компоненти, заемащи междинно положение по отношение на същинските

афиксални морфемии и корените (Аврамова 2003: 33-34). Като префиксоиди тя определя *анти-, вице-, квази-, контра-, екс-, псевдо-, ултра-, хипер-, нео-, топ-* и др., а като суфиксоиди — *-гейт, -лог, -ман, -фил, -фоб* и др.

При суфиксацията в българската политическа терминология се използват както български, така и чужди по произход форманти.

Ще се спрем първо на съществителните имена от мъжки род. От българските наставки най-често употребявани са *-тел, -ар, -ач, -ник, -еж, -ец, -ък* и др., а от чуждите — *-ист, -ант (-ент), -тор, -лог, -фил, -фоб, -изъм, -гейт* и др. Ще разгледаме по-подробно някои случаи.

— **тел** — думите с този суфикс са образувани от изходни основи на глаголи и означават *лице, което извършва даденото действие* (напр. *наблюдател, председател, говорител, избирател, дарител, охранител, обединител, покровител, предател* и др.) или *предмет, чрез който се извършва действието* (напр. *изтребител* и др.). Доста чести са случаите, когато този суфикс се добавя към основата на сложни думи (напр. *законодател, закононарушител, правораздавател, омиротворител, гласоподавател, благодетел, благотворител, мандатеносител, кредитополучател, работодател, телохранител* и др.).

— **ач** — тези думи също са образувани от изходни основи на глаголи и могат да означават както лица, които извършват съответното действие (напр. *водач, познавач, разузнавач, съгледвач, преследвач, изнудвач, подмазвач, използвач, нагаждач, гробокопач, въжеиграч* и др.), така и предмети (напр. *бомбардировач, самолетоносач* и др.).

— **ар** — с този суфикс се означават лица според тяхната професионална заетост, политическа принадлежност или други техни характеристики (напр. *комисар, еврокомисар, политкомисар, скинар,*

левичар, печалбар и др.). Доста често *-ар* се добавя и към абривиатурни основи (напр. *бесепар, седесар, депесар* и др.).

— **ник** — с този суфикс в политическата терминология също се означават най-често имена на лица (напр. *началник, сътрудник, съветник, съдружник, съучастник, сънародник, доносник, пратеник, съперник, противник, съюзник, съекипник, посланик, държавник, управник, наставник, чиновник, заместник, застъпник, заложенник, затворник, престъпник, наемник, изменник* и др.), и сложни думи като *военачалник, военнопленник, градоначалник, клетвопрестъпник, стачкоизменник, единомишленик, чуждопоклонник, основоположник, правоприемник, благородник, родоотстъпник, правозащитник, престолонаследник* и др.), и по-рядко предмети (напр. *вестник, стенвестник, трибагреник, всекидневник, подлистник* и др.). Суфиксът *-ник* може да се добавя и към основи на съществителни имена, и към основи на прилагателни имена, и към основи на сложни думи.

— **аж** — ето няколко примера — *арбитраж, балотаж, саботаж, сондаж, демонтаж, камуфлаж, патронаж, пилотаж, шпионаж, шантаж, инструктаж* и др.

— **еж** — ето няколко примера — *метеж, грабеж, кроеж, гърмеж, палеж, ламтеж, кипеж, водовъртеж* и др.

— **ец** — този суфикс се добавя и към прости, и към сложни основи и думите с него означават предимно имена на лица (напр. *борец, деец, летец, лъжец, първенец, европеец, антиевропеец, гвардеец, републиканец, доброволец, пехотинец, новобранец, комсомолец, орденоносец, самозванец, родолюбец, миролюбец, властолюбец* и др.), и по-рядко нелица (напр. *дворец, образец, броненосец*). „Ец” често се присъединява към абривиатури (напр. *натовец, кейфоровец, ремедеец,*

бесепеец, ендесевеец и др.) и към антропонимни основи (напр. *живковец, желевец, бойковец, станишевевец, догановец* и др.).

От суфиксите с чужд произход най-употребявани са:

— **ист** — този изключително продуктивен суфикс се присъединява към именни или абривиатурни основи и се използва за назоваване на лица според тяхната професия, принадлежност към някаква партия, организация или движение, следване на дейността на някаква личност и пр. Примерите са многобройни — *парламентарист, фундаменталист, джихадист, ислямист, терорист, танкист, артилерист, снайперист, контрабандист, рецидивист, глобалист, фашист, капиталист, социалист, комунист, царист, монархист, лейбърист, монополист, синдикалист, националист, расист, ционист, клиентелист, реванишист, пацифист* и др.; от антропонимни основи — *живковист, костовист, желевист, тренчевист, горбачовист, путинист, тачърис*т, *марксист, ленинист, маоист, гандист* и др.; от абривиатурни основи — *седесист, бесепист, гербист, депесист, ремсист, кагебист* и др.

— **ант** — *диверсант, емигрант, демонстрант, наркотрафикант, гарант, симпатизант, консултант* и др.

— **ент** — за означаване на лица — *президент, вицепрезидент, конкурент, кореспондент, претендент, опонент, регент* и др; за означаване на нелица — *фундамент, регламент, прецедент, монумент, парламент, европарламент, дивидент, контингент, компонент, инцидент, експеримент, аргумент, еквивалент, департамент* и др.

— **тор** — добавя се и към глаголни, и към именни основи и означава предимно имена на лица — *сенатор, губернатор, анализатор, администратор, правокатор, диктатор, арендатор, експлоататор, колонизатор, консерватор, инспектор, консуматор, манипулатор,*

новатор, организатор, ликвидатор, приватизатор, реформатор, евроинтегратор, фалишификатор и др.; среща се и при образуване на думи, които не означават лица — *фактор, регулатор, детонатор, генератор* и др.

— **лог** — използва се предимно за означаване на лица — *политолог, идеолог, социолог, народопсихолог* и др.

— **ат** — за означаване на лица — *дипломат, депутат, делегат, адвокат, демократ, социалдемократ, тарикат, ренегат, бюрократ, магистрат, пролетариат, електорат* и др.; за означаване на нелица — *дебат, диктат, секретариат, постулат, компромат, преврат* и др.

— **ум** — за означаване на нелица — *пленум, вакуум, президиум, меморандум, референдум, ултиматум, социум* и др.

— **чик** — този суфикс е руски по произход и се употребява предимно за означаване на лица по тяхната професия, дейност, сфера на изява и пр. Напр. *номенклатурчик, апаратчик, разведчик, вербовчик, докладчик, десантчик* и др.

— **джия (-чия)** — този суфикс е от турски произход и има порядък употреба. Думите с него не са термини и се използват предимно в разговорната и медийната реч за означаване на лица според някаква тяхна заетост или принадлежност към нещо — *далавераджия, бухалкаджия, митингаджия, рушветчия, палаткаджия, перестройкаджия, подкрепаджия, атакаджия, дансаджия, гербаджия* и др. При някои от думите, завършващи на *-джия*, се появяват различни варианти на изписване. Напр. *гербаджия, ГЕРБаджия, ГЕРБ-аджия; дансаджия, ДАНСаджия, ДАНС-аджия* и пр. Д. Благоева отбелязва, че „употребата на подобни графични варианти е мотивирана най-вероятно от стремеж да се подчертае словообразователната връзка на думата с нейната

произвеждаща основа, която е абривиатура, особено в случаите, когато новото образуване е омоним на вече съществуваща в езика лексикална единица (срв. *гербер* — вид цвете и *гербер* — член или привърженик на политическа партия ГЕРБ). Тази употреба обаче противоречи на правописните норми на българския език. В книжовната практика не е допустимо основата и суфиксът на думата да се съединяват чрез дефис (включително и в случаите, когато словообразователно мотивиращата дума е абривиатура) и да бъдат изписвани по различен начин, съответно с главни и малки букви. Правилният начин за изписване на думите, произведени от абривиатури, е само с малки букви и без дефис между основата и суфикса: *гербаджия*, *дансаджия* и др. (Благоева 2011: 169).

— **лък** — тази наставка от турски произход се присъединява предимно към съществителни имена също от турски произход и по такъв начин се образуват абстрактни съществителни имена от мъжки род, които също не са термини и се употребяват предимно в разговорната и медийната реч. Напр. днес често се говори за политически *шмекерлък*, *тарикатлък*, *бабаитлък*, *хайлазлък*, *рахатлък*, *кутсузлък*, *душманлък*, *пехливанлък*, *серсемлък*, *сербезлък*, *гьонсуратлък*. Тук трябва да се има предвид, че думите с турските наставки *-джия* и *-лък* не са стилистично неутрални, поради което тяхната употреба в официалната политическа или журналистическа реч трябва да бъде сведена до минимум и дори да се избягва. Тези думи имат силна емоционална и експресивна окраска и може би затова все по-често намират място не само в разговорната реч, но и в езика на медиите.

С изключително честа употреба в българската политическа терминология са суфиксите *-фил* и *-фоб* за означаване съответно на привърженици или противници на нещо. Напр. *русофил* и *русофоб*; *ксенофил* и *ксенофоб*; *бойкофил* и *бойкофоб*; *доганофил* и *доганофоб* и др.

Макар и много рядко, се среща употребата на тези суфикси и като самостоятелни лексеми в случаи като *В последните двадесетина години обществото ни се оказа разделено на какви ли не фили и фоби; Филите и фобите на Костов отново ще се сблъскат в утрешното заседание на съвета; Дали съм фил или фоб на споменатата политическа персона, няма да го кажа в ефир* и др. (примерите са от предаванията „Референдум” на БНТ).

— **изъм** — този интернационален суфикс се среща в огромен брой думи, които са предимно абстрактни съществителни имена, означаващи определени идейни и политически течения. Напр. *капитализъм, социализъм, комунизъм, либерализъм, консерватизъм, парламентаризъм, милитаризъм, глобализъм, евроатлантизъм, американизъм, еврооптимизъм, европесимизъм, евроскептицизъм, колониализъм, интернационализъм, плурализъм, шовинизъм, пацифизъм, клиентелизъм, монархизъм, републиканизъм, ислямизъм, фундаментализъм, тероризъм, тоталитаризъм* и др. Доста често *-изъм* се присъединява към основи от собствени имена. Напр. *марксизъм, ленинизъм, сталинизъм, хитлеризъм, гандизъм, маоизъм, тачъризъм* и по-нови *живковизъм, костовизъм, бойковизъм, желевизъм, путинизъм* и др. От своя страна тези думи служат като основи за образуване на други думи. Напр. *неоживковизъм, постсталинизъм* и др. Тенденцията в българската политическа терминология е засилената активност на този суфикс, който все по-често започва да се присъединява към основи от домашен произход: *царизъм, вождизъм* и др.

— **инг** — в последните години се забелязва нарастване на употребата на тази наставка. Напр. *рейтинг, брифинг, мониторинг, маркетинг* и др., и дори неприемливи крайности като думата *контролинг* в

значение на *упражняване на контрол*, и думи като *спонсоринг*, *банкинг*, *бодигардинг*, чиято употреба е непрепоръчителна.

— **гейт** — това е много продуктивен суфиксоид, който означава *възникване на някакви скандали и афери, които са получили обществена известност и които са във връзка с означеното от първата част*.

„Гейт” може да се прибавя и към съществителни нарицателни имена (напр. *бръмбаргейт*, *досиегейт* и др.), и към собствени имена (напр. *филчевгейт*, *ловечгейт* и др.), и към инициални абривиатури (напр. *МВР-гейт*, *ДДС-гейт*, *АБВ-гейт* и др.).

Днес предимно в публицистичната реч възникват неологизми със силно експресивен характер, завършващи на *-стан*. Те са образувани по аналогия на имена на някои държави като *Таджикистан*, *Казахстан*, *Туркменистан*, *Афганистан* и др. Тези думи имат разговорен и неодобрителен оттенък и изразяват негативни явления от нашия обществен живот. Напр. *абсурдистан*, *мутристан* (вместо България) и още *циганистан*, *чалгастан* и др.

При суфиксното образуване на съществителни имена от женски род също се наблюдава паралелно съществуване на домашни и чужди суфикси. Най-употребяваните наставки са *-ка*, *-ша*, *-ост*, *-ота*, *-отия*, *-(к)иня*, *-ия*, *-ция*, *-крация*, *-логия* и др. Образоването на съществителни имена за лица от женски род става най-често чрез суфиксация на формите от мъжки род, като суфиксите се присъединяват към имената от мъжки или към техните основи в съответствие със съществуващите в езика словообразователни модели.

— **ка** — с този изключително продуктивен суфикс се означават жени предимно според тяхното занимание или заемания от тях пост. Примерите са многобройни — *депутатка*, *евродепутатка*, *президентка*,

премиерка, министърка, парламентаристка, реститутка, съпартийка, симпатизантка, магистратка, синдикалистка, конгресменка, бизнесменка, банкерка, рейнджърка, посланичка, лидерка и др. Наставката -ка се среща и при термини, които не означават лица — отлъчка, самоотлъчка, петолъчка, отсрочка, подписа, престрелка, бомбардировка, совалка, уравниловка, минохвъргачка, бронезилетка и др.

— **ша** — тази наставка е руска по произход и днес бележи активизация в езика ни. Думите, образувани с нея, означават *съпруга на лицето, назовано с произвеждащата основа*. Напр. *президентша, премиерша, депутатша, дипломатша, сенаторша, капитанша* и др.

— **ица** — ето няколко примера — за лица — *бунтовница, следовница, престолонаследница, посредница, събеседница, сътрудница, съотечественица, предшественица, съмишленица, привърженица, поддръжница, стачкоизменница, чуждопоклонница, отцепница, застъпница, престъпница, участница, спътница* и др. Трябва да се отбележи, че много женскородови форми с *-ица* имат свои синонимни варианти с *-ка*. Напр. *съмишленица* и *съмишленичка*, *участница* и *участничка*, *привърженица* и *привърженичка* и др.; за нелица — *безизходица, безработица, безпътица, безредица, неуредица, размирица, зверилница, междуособица, оскъдица, отживелица* и др.

— **(к)иня** — с този суфикс се срещат по-малко на брой думи — *робиня, боркиня, шефкиня, княгиня* и др.

— **ост** — с тази наставка, която се прибавя предимно към изходни именни основи, се образуват предимно абстрактни съществителни имена — *класовост, партийност, идейност, народност, толерантност, принципност, стабилност, несправедливост, нетърпимост, авторитарност, автономност, агресивност*,

безперспективност, безкомпромисност, безнаказаност, безпартийност, безидейност, безстопанственост, неплатежоспособност, неподкупност, законосъобразност, конкурентноспособност, самокритичност, противоконституционност, двуполюсност и др.

— **ба** — *дружба, служба, борба, наредба, злоупотреба и др.*

— **щина** — служи за образуване на абстрактни съществителни имена — *варварищина, печалбарищина, бюрокращина, партизанищина, шуробаджанащина, талибанищина, мафиотищина, партизанищина, полицейщина, българщина, антибългарщина* и др. Днес се активизира прибавянето на този суфикс към съществителни собствени имена. Получените по този начин абстрактни съществителни означават *качество, проява или поведение, характерни за лицето, означено със съответното име*. Използват се и лични, и фамилни имена, и комбинация между тях. Напр. *живковщина, тодорживковщина, сидеровщина, воленсидеровщина, жоржганчевщина, доганищина, горбачовщина, станишевщина* и др. (Благоева 2007: 77). Тези образувания са характерни предимно за разговорния стил и е препоръчително да се избягват в официалното общуване.

— **ция** — с този изключително продуктивен интернационален суфикс в политическата терминология се означават абстрактни понятия или процесуални съществителни. Напр. *демокрация, революция, дискриминация, ликвидация, индексация, асимилация, мотивация, консолидация, коалиция, провокация, интеграция, евроинтеграция, конституция, администрация, бюрокрация, легация, сегрегация, делегация, деградация, фондация* и др.

— **изация** — *глобализация, приватизация, политизация, идеологизация, партизация, актуализация, болшевизация, колективизация,*

интернационализация, натовизация, индустриализация, стабилизация, централизация, масовизация, демократизация, реорганизация, либерализация, дезорганизация, дебългаризация, денационализация, европеизация, американизация, милитаризация и др. Често този суфикс се прибавя и към собствени имена и тогава съществителното име значи *придаване или придобиване на качества, характерни за лицето, означено с мотивиращото име*. Такива думи се образуват както от домашни, така и от чужди антропоними, най-често фамилни. Напр. *живковизация, костовизация, доганизация, путинизация* и др. (Благоева 2007: 77).

Когато говорим за съществителни имена от женски род в съвременната българска политическа терминология, не можем да не споменем факта, че при назоваването на лица жени невинаги се употребяват лексеми от женски род, дори и когато езикът ни разполага с такива лексикални единици. В. Сумрова посочва, че „маскулинизацията се дължи на редица външнолингвистични и вътрешнолингвистични фактори” (Сумрова 2011: 123-130). Към външнолингвистичните фактори тя посочва еманципацията на жената, промяната в нейните социални роли, все по-активното навлизане на жени в различните сфери на обществения живот, все по-честото практикуване от жени на считани доскоро чисто „мъжки” професии и др. Към вътрешноезиковите фактори са посочени следването в езика ни на чужд (руски) езиков модел, силата на езиковата традиция, фонетични причини като фонетично неблагозвучие или трудна произносимост на формата за женски род (напр. *шефкиня, бодигардка, рейнджърка* и др.), липсата на име за женски род като корелат на мъжкородова форма (напр. при думи като *монарх, пристав, ченге*) и др. В. Сумрова отбелязва, че тук има значение и фактът, „дали информацията за половата принадлежност на назоваваното лице е комуникативно релевантна. При положителен отговор задължително се употребява

съществително име в женски род, ако в езика ни има такова...В случаите, когато информацията за половата принадлежност не е комуникативно релевантна, обикновено се употребява съществително име в мъжки род (Сумрова 2011: 124-125). Във връзка с всичко това през последните две десетилетия тенденция към нарастване бележат конструкции от типа съществителното име *жена* + име в мъжки или женски род, означаващо професия, пост, длъжност, звание и пр. Напр. *жена депутат* и *жена депутатка*, *жена министър* и *жена министърка*, *жена пилот* и *жена пилотка*, *жена командир* и *жена командирка*, *жена полицай* и *жена полицайка* и др. Примери от този тип в езика ни съществуват като дублети. Форма само в мъжки род във втората част се употребява тогава, когато в езика няма форма за женски род от съответната мъжкородова (напр. *жена ченге*, *жена монарх*) или когато пред съществителното *жена* има някакво прилагателно или числително (напр. в словосъчетания от типа *първата жена космонавт*, *най-добрата жена пилот*, *единствената жена командир*, *най-известната жена полицай* и др.) (Сумрова 2011: 121). Употребата на женскородова форма след *жена* в последните случаи е непрепоръчителна (напр. *първата жена космонавтка*, *най-известната жена полицайка* и др.).

Трябва да се има предвид и фактът, че според изискванията на книжовната норма на съвременния български език при учтиво обръщение към жена, придружавано от название на пост, длъжност или титла, съответното название задължително е само в мъжки род. Напр. *г-жо Президент*, *г-жо Министър*, *г-жо Директор* или *министър Павлова*, *министър Андреева* и др.

Освен маскулинизация, днес често се среща едновременно употреба и на мъжкородови, и на женскородови форми, когато става дума за жена. Ето няколко примера, взети от печата и от различни телевизионни

предавания. *Първата космонавтка В. Терешкова още е приятел с българските космонавти; Съпредседателят на парламентарната група на ГЕРБ Искра Фидосова се изживява като добра законодателка; Преди да стане депутатка, И. Фидосова работи като юристконсулт; Как може професионалист като Бетина Жотева да напусне поста си говорител на Постоянното представителство на България към Европейския съюз, за да стане пиарка на С. Дянков; Депутатката от Коалиция за България Корнелия Нинова беше заместник-министър на икономиката в кабинета на Тройната коалиция; Депутатката от ГЕРБ Десислава Атанасова никога не е била върл противник на задължителното гласуване; Мая Манолова става членка на БСП през 1989 г. и е трето поколение социалист* и др. Подобна паралелна употреба на форми за мъжки и женски род според нас е неепоръчителна, защото е донякъде хаотична и дразни езиковото чувство на българина. В подобни случаи трябва да бъдат избирани или форми само за мъжки, или форми само за женски род.

При суфиксното образуване на съществителни имена от среден род най-често се употребяват наставките *-не, -ние, -ие, -ство* и др.

— **не** — с този суфикс се образуват отглаголни съществителни с много широка употреба — *активизиране, адаптиране, акцентирание, арестуване, блокиране, бламиране, встъпване, глобализиране, лобирание, рекетиране, комуникиране, консолидиране, финансиране, функциониране, надпреварване, експулсиране, отцепване, люспене, завоюване, благодетелстване, прекрояване, присъединяване, евроразширяване, еврофинансиране, екозамърсяване, предотвратяване, предресяване, преекспониране, преструктуриране, просперирание, разоръжаване, мироопазване, самозадоволяване, репатриране, суспендиране* и др. Основната функция на отглаголните съществителни със суфикс *-не* е да назовават действия, като действието се назовава само

по себе си, т. е. без връзка с неговия вършител или времето на извършването му.

— **не** — *правосъдие, равноправие, безсилие, безвластие, бездействие, безпаричие, безхаберие, властолюбие, единомислие, единодействие, единомушие, единоначалие, задкулисие, безгръбначие, красноречие, многообразие, примирие, раболепие, разногласие, противоречие, другомислие, инакомислие* и др.

— **ние** — *управление, изстребление, гонение, отстъпление, беззаконие, закононарушение, преразпределение, помирение, поражение, нападение, изстребление, убеждение, самоопределение, самоунищожение, самоуправление, споразумение, събрание, заседание, наркоразпределение, екопрестъпление* и др. Отглаголните съществителни с наставка *-ние* притежават по-слабо изразена глаголност от тези с наставка *-не*, като някои от тях не означават действия, а само резултат или последица от някакво действие. Напр. срв. *събрание* със *събиране*, *помирение* с *помиряване*, *закононарушение* със *закононарушаване*, *самоунищожение* със *самоунищожаване*, *самоуправление* със *самоуправляване*, *споразумение* със *споразумяване* и др. В други случаи обаче разликата между лексикалното значение на двата типа отглаголни съществителни е твърде малка и много трудно доловима. Напр. *гонене* и *гонение*, *съществуване* и *съществувание* и др.

— **ство** — с този суфикс се означават събирателни съществителни (*селячество, работничество, чиновничество, бошинство, мнозинство, малцинство* и др.), учреждения и места, където се извършва дадена дейност (*посолство, консулство, ведомство, министерство* и др.). Често употребявани съществителни с този суфикс са *правителство, ръководство, преустройство, благоустройство, законодателство*,

вмешателство, миротворство, подстрекателство, посегателство, предателство, сътрудничество и др.

От казаното дотук за суфиксното образуване се налагат следните по - основни **изводи**:

— Суфиксното образуване на формата на термина е жив, изключително активен и много продуктивен начин за терминологична номинация.

— Наблюдава се паралелно съществуване на домашни и интернационални суфикси и суфиксоиди, като интернационалните значително разширяват своята употреба.

— Тенденция към разширяване бележи образуването на съществителни имена по инициални абривиатури. Това е във връзка с нуждите на обществото от по-кратки названия на нови предмети и явления от действителността.

— Активизира се словообразуването от собствени имена на лица. Това обогатява политическия език с редица новообразувания, използвани предимно на разговорно равнище и носещи допълнителен колорит и образност.

— префиксно образуване на формата на термина

Този начин се състои в образуване на производни думи с помощта на префикси и префиксоиди, които се присъединяват непосредствено към цялата произвеждаща дума, т. е. пред корена или пред други морфеми, стоящи пред корена. С представки се образуват думи, лексикалното значение на които е различно от това на произвеждащата дума, но в рамките на една и съща част на речта. Характерна черта за българската политическа терминология е активизирането на

префиксацията при съществителните (а и при прилагателните) имена през последните две десетилетия. Употребяват се както домашни, така и интернационални префикси и префиксоиди. От домашните се употребяват *над-, под-, без-, не-, съ-, пре-, пред-, противо-, свръх-, лъже-* и др., а от чуждите — *анти-, архи-, ултра-, контра-, суб-, вице-, ре-, де-, екс-, транс-, про-, пост-, хипер-, супер-* и др.

Ето няколко примера:

— **не** — представка, с която се образуват термини и терминоелементи, чието значение представлява отрицание на значението на изходната дума — *недемокрация, несвобода, непрозрачност, неморалност, невалидност, недобросъвестност, недоброжелателност, недоволство, недосегаемост, несправедливост, независимост, незаконност, неконтролируемост, неплатежоспособност, неподкупност, нетолерантност, неуправляемост* и др.

— **без** — представка, чието значение е отсъствие на нещо, лишеност от нещо. Има случаи, при които *-не* и *-без* са с едно и също значение. Напр. *безлихвен кредит* и *нелихвен кредит, безотчетни пари* и *неотчетни пари, безуспешен* и *неуспешен* (като терминоелементи). В повечето случаи обаче за пълна синонимия между *не-* и *без-* не може да се говори, защото водещото значение при *не-* е отрицанието, а при *без-* — отсъствието, липсата на означеното с основата (Георгиева 2013: 133-134). Напр. *безизходица, безработица, безпътица,, безпартийност, безотговорност, безтопанственост, безхаберие, безпаричие, беззаконие* (и *беззаконност*), *безвластие, бездействие, безидейност, безкласовост, безпринципност, безимотност, безкритичност, бездуховност* и др.

— **под** — като префикс има две значения: означаване на второ място в дадена йерархия (*подпредседател, подуправител, поддиректор,*

подполковник и др.) и означаване на подразделение на нещо (*подкомисия, подотдел* и др.).

— **над** — с този префикс се образуват термини и терминоеlementи с основно значение *който стои по-високо от нещо или който не зависи от нещо* (напр. *надпартийност, наднационалност, надкласовост* и др.).

— **до** — този префикс се употребява по-рядко и с него се образуват предимно терминоеlementи със значение *който е съществувал преди нещо* (напр. *довоенен, дореволюционен, доприватизационен, до деветосептемврийски, додесетоноемврийски* и др.). За изразяване на същото значение много често се употребява и синоноимният префикс **пред-** — *предприватизационен, предприсъединителен, предизборен, преддесетоноемврийски* и др. За изразяване на обратното значение *който става, настъпва, възниква и съществува по-късно от нещо* се използва представката **след-** — *следприватизационен, следприсъединителен, следизборен, следдесетоноемврийски, следтоталитарен, следсъветски* и др. Много честа употреба има синонимният интернационален префикс **пост-** — *посткомунизъм (и посткомунистически), постсоциализъм (и постсоциалистически), постсъветизъм (и постсъветски), постимпериализъм (и постимпериалистически), постприватизационен, постприсъединителен, посттоталитарен* и др.

— **пре** — първото значение на този префикс е да означава много висока степен на нещо, изразено с основното прилагателно или съществително име — *преизпълнение, преиграване, преуспяване, пребогат, предостатъчен, предоволен* и др. В последните десетилетия се наблюдава засилена употреба на този префикс с друго значение, а именно *повторност, отново правене на нещо, което е правено и преди* — *предоговаряне, пререгистриране (и пререгистрация), преквалифициране*

(и преквалификация), преразглеждане, пренасочване, преосмисляне, преразпределение, преформиране, препроектиране, преповтаряне, реструктуриране, преустройство, преобладаване (в политически смисъл).

— **съ** — много продуктивен префикс за образуване на термини и терминоеlementи със значение *съвместност*. Напр. *съпартиец, съидейник, съинвеститор, съорганизатор, съмишленик, съучастник, сънародник, съуправляващ, съфинансиращ* и др.

— **свръх** — представка, образуваща термини и терминоеlementи със значение *който притежава в много голяма степен това, което е изразено с основната дума*. Напр. *свръхинфлация, свръхполитизация, свръхидеологизация, свръхмилитаризация, свръхвъоръжаване, свръхсила, свръхпроизводство, свръхпечалба, свръхочакване, свръхнаселеност, свръхлиятелност, свръхсекретност* и др. Като синоними на българското *свръх*- често се използват интернационалните **супер-** и **хипер-**, чието основно значение е *по-висока степен на качество или признак*. При много термини и терминоеlementи се наблюдават синонимни варианти. Напр. *свръхинфлация, суперинфлация и хиперинфлация; свръхкорупция, суперкорупция и хиперкорупция; свръхконсервативност, суперконсервативност и хиперконсервативност; свръхвлиятелен, супервлиятелен и хипервлиятелен; свръхсекретен, суперсекретен и хиперсекретен* и др. При някои случаи се срещат и варианти с гръцкото **мега-** — *мегакорупция, мегаинфлация, мегаскандал, мегапопулярен, мегаизвестен, мегаамбициозен* и др. Със значение на *най-висока, крайна степен на признака* се употребява и **ултра-** — *ултраляв, ултрадесен, ултралиберален, ултраконсервативен, ултранационалист, ултраседесар, ултрабесепар, ултрагербаджия* и др. От този префикс се е образувало и съществителното *ултрас* със значение *фанатизиран, краен*

привърженик на нещо, който е склонен към екстремистки действия.

Думата се употребява предимно в множествено число — *сини ултраси, червени ултраси* (със значение *крайни привърженици не само на футболните отбори „Левски” и ЦСКА, но и на политическите сили СДС и БСП*) и още *ултрасите на „Атака”, ултрасите на ГЕРБ* и пр. Ето няколко примера. *Ултраси на „Атака” се сбиха с двама цигани; Ултрасите в ГЕРБ настояват г-н Борисов да е премиер; Някои от сините ултраси вече не знаят какво точно искат* и др.

В езиковедската литература често се акцентира върху синонимията между префиксалните компоненти *свърх-, супер-, хипер-, ултра- и мега-*. Цв. Георгиева подчертава, че „общото между тези препозитивни форманти е инвариантното им значение — много висока (или крайна) степен на признака” (Георгиева 2013:84). Цв. Аврамова ги нарича „форманти с квантитативно-квалификативно значение, които с голяма свобода се присъединяват към различни по характер съществителни и прилагателни имена и в състава на производните думи означават много висока, респ. най-висока степен на проявление на количествения или качествения признак, изразен с мотивиращата основа” (Аврамова 2003: 68-69). Вл. Мурдаров отбелязва, че „независимо от изключителната продуктивност на домашния формант *свърх-*, невинаги успява да се наложи българският елемент, тъй като много от образуванията се заемат готови от чуждоезикови терминологични системи или от международната научно-техническа и обществено-политическа терминология” (Мурдаров 1983: 87). Въпреки общото в значението на тези форманти невинаги може да се говори за пълна синонимия между тях и между техните производни, т. е. невинаги при тяхната употреба в речта те са взаимозаменяеми. Всеки един от тях носи различни оттенъци в значението си и при своето семантично развитие може да придобива нови значения. С. Колковска

отбелязва, че при префиксоида *супер-* първоначалното му значение е квантитативно — *който е много голям по размери, по сила, по важност или значение*. Тук *супер-* може да бъде заменен с някой друг формант — напр. *суперинфлация, хиперинфлация, свръхинфлация, ултраинфлация, мегаинфлация*. В последно време обаче *супер-* развива ново, оценъчно значение — *който е изключително добър професионалист* (напр. *суперполицай, суперразузнавач* и др.). Тук вече *супер-* не може да се замени с друг формант (Колковска 2003 по Георгиева 2013: 93-94).

Също така трябва да се има предвид, че при избора на езикови средства влияние оказват и редица екстралингвистични фактори като сферата на употреба, комуникативната ситуация, условията на общуването, целите на участниците в него, търсенето на експресия, на стилистични конотации и др. Поради тези причини понякога се среща едновременна употреба на две препозитивни морфеми. Напр. *свръхсуперинфлация, хиперсвръхсила, мегасвръхсила, мегаултрабедност* и др. Ето няколко примера от публицистичната реч. *Бедни бяхме в началото на демокрацията. Това, което е в момента сред обикновените трудещи се, е мегаултрабедност; Самочувствието, което имат Съединените щати на световна хиперсвръхсила, се усеща и в Европа, но на нашия континент има още една такава — Русия.*

В края на XX и началото на XXI в. за означаване на много висока степен на признака, изразяван от основната дума, значително разширява употребата си формантът *топ-*. Той е от английски произход (англ. *top* — *връх, най-горна част*). В лингвистичната литература съществуват две основни мнения за статута на *топ-*. Според едното *топ-* е първа съставна част на сложни думи. Именно така *топ-* е представен в българските неологични речници. Според другото мнение *топ-* е префиксоид с основно значение *който е най-добър, който заема*

първостепенно място. Напр. *топполитик, топминистър, топдипломат, топексперт, топполицай, топразузнавач, топмагистрат, топбанкер, топфинансист* и др. Най-често думите с *топ-* са наименования на лица, но се срещат съществителни нарицателни (*топоферта, топлиста, топкласация*) и прилагателни (*топсекретен, топмениджърски*). В някои случаи *топ-* влиза в синонимни отношения със *свърх-* и *супер-* (*топсекретен, свърхсекретен, суперсекретен*). Днес *топ-* е силно продуктивна препозитивна морфема, която разширява своята употреба било поради своята краткост и произносително удобство, било поради проява на езикова мода.

Предимно за търсене на стилистични маркери и с експресивна цел в днешния български политически език се употребява и турското *баш-* (от *baş*— глава) в значение на *първ, главен, най-добър*. Напр. *баш ченге, баш мафиот, баш приватизатор, баш ликвидатор, баш оферта, баш престъпност, баш беззаконие, баш фалшификация, баш комита, баш войвода* (последните две названия най-често се използват за назоваване на лидера на ВМРО).

За изразяване на обратното значение *много ниска степен на проявление на признака, означен с мотивиращата дума*, най-често се използват префиксоидите *микро-* и *мини-*. Цв. Аврамова ги нарича „префиксоиди с деминутивна функция, които придават признака *деминутивност* на цялата произвеждаща основа (Аврамова 2003:71). Основното значение на *микро-* и *мини-* е *който е малък по размер, количество и пр.* Напр. *микрокредит* и *миникредит, микродържава* и *минидържава, микрообщина* и *миниобщина*. Също така Цв. Аврамова отбелязва, че „за разлика от *микро-*, който изпълнява чисто квантитативна функция, при *мини-*, освен чисто количествен, може да се срещне и качествен и оценъчен признак, т. е. *мини-* да значи не само *малък по*

размер, но и малък по значение, влияние и пр. (Аврамова 2003: 73). Напр. минискандал — дребен, незначителен скандал, без особени последици; минифракция — фракция с малък брой участници; минипартия — партия с малък брой членове и незначително влияние върху политическия живот.

Сред най-активните интернационални препозитивни морфemi в съвременната българска политическа терминология е препозитивният формант от гръцки произход **анти-**. С него са образувани огромен брой термини и терминоеlementи с основно значение *противоположност, противопоставяне, противодействие, насоченост срещу назованото от мотивиращото съществително или прилагателно*. Напр. антикомунизъм, антисоциализъм, антиглобализъм, антиевропеизъм, антиамериканизъм, антидемокрация, антикорупция, антимафия, антибългарщина и др. Анти- се добавя и към произвеждаща основа от имена на лица — антиживковизъм, антижелевизъм, антикостовизъм, антипутинизъм, антитачъризъм, антибойковщина и др. Със същото значение е и анти- в названията за лица — антикомунист, антисоциалист, антимонархист, антитерорист, антиживковист, антикостовист и др., и при прилагателни имена терминоеlementи — антикомунистически, антисоциалистически, антидемократичен, антиевропейски, антикризисен, антиправителствен, антируски, антибългарски и пр. Много характерни за днешния политически език са тези новообразувания, при които анти- се съчетава с фамилни имена на лица, с имена на държави, съюзи, организации и пр., както и с абрeвиатури. Напр. анти-Буш, анти-Путин, анти-Костов, анти-Доган, анти-Сидеров, анти-БСП, анти-СДС, анти-НАТО, анти-АЕЦ, анти-САЩ, анти-Русия, анти-Ирак, анти-Израел и др. И тук значението на анти- е насоченост против идеите, политиката или позицията, застъпвани от назованите с произвеждащата дума лица, организации, държави и пр.

Префиксоидът *анти-* е в синонимни отношения с интернационалния формант *контра-* и с българския *противо-*. По отношение на представката *не-* Цв. Георгиева установява следната разлика в значенията. Основното при представката *не-* е непритежаване на дадения признак. При *не-* липсва компонентът *насоченост против, насоченост срещу*, който е основен при *анти-* (Георгиева 2013: 143). Напр. *некомунизъм* и *антикомунизъм* са различни неща. *Некомунизмът* не е непременно *антикомунизъм* и некомунистите не са задължително антикомунисти. Некомунистите са хора, които просто не споделят комунистическата идеология и доктрина, но те могат никога да не се опълчат и никога да не се борят срещу комунизма, докато антикомунистите са хора, които открито са против комунизма и съзнателно се борят срещу него.

— **контра** — тази морфема навлиза в българския език под чуждо влияние, проявява доста голяма активност и основното ѝ значение също е *противоположност, противопоставяне на назованото с мотивиращата основа*. Напр. термини като *контрареволюция*, *контраатака*, *контранастъпление*, *контраудар*, *контрастачка*, *контрамитинг*, *контрагласуване*, *контрапротест*, *контрашество*, *контрадоклад* и терминоеlementи като *контрареволюционен*, *контратерористичен*, *контраевропейски*, *контраатакуващ*, *контрапротестиращ*, *контрастачкуващ*, *контрамитингуващ*. Макар и по-рядко, *контра-* също се съчетава със собствени имена и с абривиатури: *контра-СДС*, *контра-БСП*, *контра-Путин*, *контра-Буш*, *контра-Русия*, *контра-НАТО* и др. Някои такива новообразувания произвеждат цели словообразователни гнезда. Напр. *контрапутинизъм*, *контрапутинист*, *контрапутинец*, *контрапутинство*, *контрапутински* и др.

— **противо** — домашен префиксоид, който е българският вариант на *контра-* и който е с основно значение *насоченост срещу*. Напр. термините *противоконституционност, противопоставеност, противоборство, противодействие, противозаконност* и пр., и терминоелементите *противоконституционен, противодържавен, противозаконен, противопехотен, противоядрен* и пр. Съществува мнение, че *противо-* не е префиксоид, а е първа съставна част на сложни думи. Ние обаче го схващаме като префиксоид и го разглеждаме като такъв.

— **про** — през последните две десетилетия в българския политически дискурс изключително се засилва употребата на този префикс със значение *подкрепя, поддържане на някого или нещо, положителна настройка към някого или към нещо*. Използва се за назоваване на лица — *проевропеец, пронатовец, проатлантик, пробесепар, проседесар, прокостовист, пропутинист, пробойковист* и др.; на абстрактни понятия — *проевропеизъм, проамериканизъм, проатлантизъм, прокомунизъм, пропутинизъм, прокостовизъм, пробойковизъм* и др.; на огромен брой терминоелементи прилагателни имена — *прокомунистически, проатлантически, проевропейски, пронатовски, прозападен, проамерикански, проруски, проседесарски, пробесепарски* и др. По познатия вече начин *про-* също може да се прибавя към собствени имена и към аббревиатури: *про-БСП, про-СДС, про-НАТО, про-Путин, про-Станишев, про-Костов* и др. Примерите са многобройни и често се получават словообразователни гнезда: *пробесепар, пробесепеец, пробесепарство, пробесепарстващ, пробесепарстване, пробесепарски* и пр.

Любопитното при формантите *про-*, *контра-* и *анти-* е това, че те могат да съществуват в езика ни като самостоятелни лексеми. Това се

среща предимно в разговорната реч, в публицистични текстове, в медиите и пр. В такива случаи *про-* е синоним на *привърженик, застъпник*, а *контра-* и *анти-* — на *противник на някого или на нещо*. Напр.

Гражданите про се събраха в Южния парк, а гражданите контра — пред храм- паметника „Ал. Невски” (става дума за провеждането на гей паради в София); *Всеки мислещ човек би бил про това предложение, анти ще са само тези, които изглежда имат полза от запазване на сегашното положение* (става дума за намаляване на броя на депутатите в Народното събрание); *И тези, които са про, и тези, които са контра, имат своите логически основания* (става дума за увеличаване на възрастта при пенсиониране).

— **вице** — префиксоид със значение *който заема второ място в дадена йерархия, заместник* — *вицепрезидент, вицепремиер, вицеадмирал, вицеконсул* и др. В последно време се появиха думи като *вицешеф, вицелидер, вицекмет, вицеградоначалник, вицеминистър* и др. Предимно в журналистически текстове от българския периодичен печат, както и в езика на радио- и телевизионните медии все по-често се наблюдава употребата на *вице-* като самостоятелна пълнозначна дума от среден род: напр. в изрази като *вицето на президента, вицетата на премиера, някои бивши вицета* и др.

— **екс** — префиксоид със значение *бивш, предишен*. Неговата продуктивност значително нараства след обществено-политическите промени в България в края на 90-те години на XX в. Това вероятно се дължи на стремежа към езикова икономия, тъй като формите с *екс-* са по-кратки от синонимните словосъчетания с прилагателното *бивш*, както и на влиянието на английски език. Напр. *експрезидент, експремиер, ексминистър, експредседател, ексдепутат, екскмет, експосланик* и др. По- малко на брой са съществителните, означаващи неодушевени неща

като *екскабинет, експравителство, екскомисия, ексорганизация, ексформирование, экс-Югославия* и др. Растеж отбелязва и съчетаването на *екс-* с прилагателни имена — *ексвъншен, ексвътрешен, ексвоенен, ексфинансов, ексземеделски, ексглавен, ексгенерален, ексизпълнителен, експрезидентски, експремиерски, екссъветски, екскомунистически* и др. Подобни прилагателни служат като терминоеlementи в голям брой термини словосъчетания. Напр. *ексфинансов министър, експремиерски съветник, ексизпълнителен директор, ексвоенно възстановяване, екссъветска епоха* и др.

— **псевдо** — изключително продуктивен префиксоид от гръцки произход със значение *лъжливо подобие на назованото от мотивиращата основа*. *Псевдо-* се съчетава както със съществителни, така и с прилагателни имена. Съществителните за нелица най-често означават абстрактни понятия от областта на политиката, икономиката и обществения живот. Напр. *псевдополитика, псевдодемокрация, псевдоопозиция, псевдоприватизация, псевдопрозрачност, псевдоморал, псевдореформа* и др. Съществителните за лица означават професия, социален статут, убеждения, разбирания и пр. Напр. *псевдолидер, псевдопатриот, псевдодемократ, псевдоглобалист, псевдосоциалист, псевдобизнесмен* и др. От прилагателните имена ще споменем *псевдодемократичен, псевдопрозрачен, псевдоевропейски, псевдосоциалистически* и др. Те се използват като терминоеlementи при голям брой термини словосъчетания: *псевдопрозрачна сделка, псевдодемократична позиция, псевдоевропейска политика* и др. Българското съответствие на *псевдо-* е формантът *лъже-*, който също се характеризира с много висока степен на съчетаемост с най-различни произвеждащи основи, като в много от случаите се получават синонимни двойки: *псевдодемокрация* и *лъжедемокрация, псевдопатриот* и

лъжепатриот, псевдоопозиция и лъжеопозиция и др. Сходен донякъде по значение с *псевдо-* е латинският формант *квази-*, чието основно значение също е *мним, неистински* (напр. *квазидемокрация, квазисоциализъм, квазимногопартийност, квазиморал* и др.). Някои езиковеди обаче посочват известна разлика в тяхното значение. Цв. Георгиева отбелязва, че „от словообразователна гледна точка по отношение на инвариантното им значение двата префиксоида са подобни. Разликите идват от конотациите — повечето от формациите с компонент *псевдо-* демонстрират активна неодобрителна оценка на говорещия или пишещия към назованото, докато при формациите с *квази-* в повечето случаи това липсва. Последните само посочват и констатираат съществуваща нетъждественост между истинското и неистинското (Георгиева 2013: 123).

— **полу** — префиксоид с основно значение *по-слаба степен на признака, означен с мотивиращата дума* — *полудемокрация, полудиктатура, полупрозрачност, полуистина, полуобещание* и др.

— **де** — изключително активна в днешната българска политическа терминология латинска представка с основно значение *отсъствие, отстраняване или противоположност на назованото с мотивиращата дума* — *декомунизация, деидеологизация, департизация, деколонизация, демилитаризация, децентрализация, дебългаризация, деболшевилизация* и др.

— **ре** — латинска представка с основно значение *възобновяване на нещо, повторност на признака или на действието* — *рекомунизация, реболшевилизация, реидеологизация, реполитизация, реприватизация, ремутризация* и др.

— **транс** — латински по произход компонент, който се свързва по-често с прилагателни имена и чиято употреба днес се разширява. В

„Речник на новите думи в българския език” се посочва, че основното значение на *транс-* е *който се отнася до преминаване, прехвърляне на нещо от едно място на друго, от едно явление на друго* (РНД 2010:443). Напр. *трансатлантически, трансокеански, трансконтинентален, трансевропейски, трансчерноморски, трансбалкански, трансетнически, транснационален* и др. Цв. Георгиева отбелязва, че „на базата на основното значение възниква нюансът *който се осъществява между, осъществяване на връзка и взаимодействие между две и повече неща* (Георгиева 2010: 134). Напр. *трансетнически напрежения; трансатлантизъм — връзки и взаимодействия между държавите от двете страни на Атлантическия океан — С европейската си обиколка Джордж Буш възроди трансатлантизма* (РНД 2010: 444).

От казаното дотук за префиксното образуване се налагат следните по-главни **изводи**:

— Префиксното образуване на термини и терминоелементи е много продуктивен и много активен начин за терминологична номинация.

— Наблюдава се паралелно съществуване на домашни и интернационални префикси и префиксоиди. От края на XX и началото на XXI в. чуждите препозитивни форманти постепенно изместват традиционните домашни и се стига дотам, че префиксацията с домашни форманти днес е застъпена по-слабо от префиксацията с чужди компоненти.

— Активизира се съчетаването на препозитивни морфемни със собствени имена и с аббревиатури.

— По отношение на същността на много форманти в езиковедската литература не съществува единно мнение за това, дали са префикси, дали са префиксоиди или са първа съставна част на сложни

думи. Напр. различните изследователи схващат по различен начин форманти като *лъже-*, *полу-*, *псевдо-*, *квази-*, *топ-*, *транс-* и др.

— Все по-често в публицистичните текстове и в устната реч се наблюдава замяна на един префикс с друг с цел търсене на стилистична маркираност, изразяване на лично отношение, засилване на емоционалността на изказа и пр. Напр. вместо *Реформаторски блок* се казва *Деформаторски блок* или *Разформаторски блок*.

— префиксо-суфиксно образуване на формата на термина

Този начин се изразява в образуване на термини и терминоеlementи посредством едновременно присъединяване и на префикс, и на суфикс към произвеждащата основа. Ролята и активността на префиксо-суфиксацията днес бележат тенденция към засилване, като огромен брой термини и терминоеlementи са образувани именно по този начин. В съвременната българска политическа терминология префиксо-суфиксацията е представена основно от следните видове:

1. префикс + основа на съществително име + суфикс — примерите са многобройни — *безвластие*, *безхаберие*, *безизходица*, *безпътица*, *беззаконие*, *безпочвеност*, *преструктуриране*, *предоговаряне*, *деидеологизация*, *съпартиец*, *съидейник*, *подгласник*, *безстопанственост*, *неконтролируемост*, *неподкупност*, *надмощие*, *примирие*, *размирица*, *безредица*, *експрезидентски*, *безпартиен*, *безупречен*, *контрареволюционен*, *аполитичен* и др.

2. префикс + основа на глагол + суфикс — *надстройка*, *престрелка*, *сътрудник*, *противоборство*, *антиобединител*, *неуправляемост*, *пререгистриране*, *преразпределение*, *пребоядисване* (в

политически смисъл), *съорганизатор, съучастник, съуправляващ, съфинансиращ, предприсъединителен* и др.

3. термини и терминоелементи, образувани от предложен израз — напр. от израза *без пари* — *безпаричие, безпаричен, безпаричност*; от *без имот* — *безимотен, безимотност*; от *без отчет* — *безотчетен, безотчетност*; от *без принципи* — *безпринципен, безпринципност*; от *без работа* — *безработен, безработица*; от *зад кулисите* — *задкулисие, задкулисен*. Като цяло почти всички термини и терминоелементи, образувани от предложен израз, са варианти на 1. Тук ги отделяме в отделна група, поради много честата употреба на самите предложни изрази. Напр. *Обикновените трудещи се, които са без пари, са много повече от тези с пари; За съжаление, доста често всичко се решава зад кулисите; Зад кулисите постепенно се превърна в свещено място за българския политически и икономически живот, а задкулисието стана едва ли не принцип и норма за политически действия* (откъси от публицистични телевизионни предавания).

— композиционно образуване на формата на термина.

Композицията е образуване на формата на термини и терминоелементи чрез съединяване на две или повече основи на пълнозначни думи в една сложна дума, като мотивиращите основи в сложната дума могат да се свързват със или без съединителна морфема. Композицията днес „намира все по-широко място в терминологичната номинация поради възможността, която дава за прозрачност на формата на термина спрямо неговото значение...Като словообразователен начин в българския език композицията е позната още от старобългарския му период, а също така е била разпространена и в народните говори. Днес тя е

широко застъпена в българската терминология, където се наблюдават всички видове модели и схеми, които се срещат и при общоупотребимите думи” (Попова 2012: 379-380). При образуването на сложните термини и терминоеlementи успоредно със съчетаването на двете основи се прибавят и необходимите афикси и афиксоиди.

Според характера на отношението между съставките сложните термини и терминоеlementи са от два типа: със съчинително отношение между основите, т. е. когато те са в равноправно положение, и с подчинително отношение между основите, т. е. когато те са в неравноправно положение и едната основа зависи от другата. Към първата група спадат думи като *марксизъм-ленинизъм, покупко-продажба, министър-председател, заместник-председател, заместник-министър, съдия-изпълнител, българо-съветски, българо-американски, руско-български, колектив-първенец, армия-освободителка, летец-космонавт, ракета-носител, кола-бомба, терорист-камикадзе* и др.

При сложните имена, при които едната основа зависи от другата, в смислово отношение най-често втората част е независима, а първата е зависима от нея и се явява като нейно пояснение. Напр. *гласоподавател, работодател, работоспособност, мандатоносител, знаменосец, орденосец, телохранител, благотворител, градоначалник, законодател, закононарушител, законотворчество, кредитополучател, чуждопоклонник, природозащитник, самолетоносач, равнопоставеност, народовластие, стачкоизменник, миролюбец, властолюбец* и др. ; и терминоеlementи като *средностатистически, нисколихвен, европрисъединителен, енергоспестяващ, екозамърсяващ, земеразделителен, пазарноориентиран, вътрешнополитически, външнополитически, новоназначен, здравноосигурен, животоспасяващ,*

краткосрочен, дългосрочен, военнопромишлен, тъмносин, тъмночервен, извънсъдебен и др.

При подчинително отношение между основите, когато обикновено втората част е зависима, а първата я пояснява, трябва да се има предвид, че макар и в по-малко на брой случаи, могат да се срещнат варианти с разменени позиции на първата и втората част в зависимост от това, на какво се иска да се наблегне, какво се цели да се подчертае и пр. Напр. *проектозакон* и *законопроект*. В първия случай опорният компонент е *закон*, а *проект* само внася допълнително значение към него. Във втория случай е обратното: опорният компонент е *проект*, а *закон* само пояснява за какъв проект става въпрос. Подобни случаи има при терминоелементите *правнонормативен* и *нормативноправен*, *правноадминистративен* и *административноправен*, *буржоазнокапиталистически* и *капиталистическобуржоазен*, *инженерноавиационен* и *авиационноинженерен* и др.

Много често при сложните термини и терминоеlementи се наблюдава комбинация между домашни и чужди по произход основи. Напр. *мандатonosител*, *кредитополучател*, *самокритика*, *многопартийност*, *двупартийност*, *еврозаконодателство*, *екоземеделие*, *евроразширяване*, *народнодемократичен*, *западноевропейски*, *европрисъединителен*, *средностатистически* и др. Само от чужди основи са термини като *евроатлантизъм*, *евроинтеграция*, *еврофинансиране*, *социалнацифизъм*, *социалдемокрация*, *юрисдикция* и др. Често се срещат и съчетания само от домашни основи. Напр. *равнопоставеност*, *равноправие*, *взаимопомощ*, *взаимозависимост*, *данъкоплатец*, *чуждопоклонник*, *работодател*, *инакомислие*, *правомощие*, *службогонец*, *военнослужещ*, *миротворчество*, *мироопазване*, *местопрестъпление*, *народовластие*, *правосъдие*, *двувластие*, *двуличие*,

закононарушение, закононарушител, законодател, законотворец, платежоспособност, трудоспособност, работоспособност, самоотбрана, боеспособност, единомислие, единодействие, единоначалие, орденоносец, благотворителност, здравноосигурителен, благонадежност, природозащитник, основоположник, телохранилел, земеразделяне, клетвопрестъпник, самолетоносач и др. Като първа домашна основа най-често се употребяват вътрешно-, външно-, благо-, само-, дву-, законо-, народо- и др. Също така честа употреба имат и композитуми, образувани от някаква известна историческа дата. Напр. деветосептемвриец (и деветосептемврийски), десетоноемвриец (и десетоноемврийски).

При употребата на чужди по произход основи много характерно за съвременната българска политическа терминология е широкото разпространение на чуждата основа в съкратен вид, когато тя е на първо място в думата. Най-често така се използват *соц-, спец-, агит-, проф-, евро-, еко-, нарко-, юго-* и др. Макар че на пръв поглед приличат на префиксоиди, това не са префиксоиди, а са съкратени части от пълнозначни думи. Тези съкратени части имат конкретно значение, което в състава на сложните термини и терминоеlementи напълно съответства на семантиката на думата, от която са съкратени, като в повечето случаи се получават синонимни варианти между съкратената и несъкратената словоформа.

— **соц** — съкратена основа от *социалистически*, която като първа съставна част на сложни думи значи *който се отнася до социализма* — *соцреволюция, соцдържава, соцреспублика, социкономика, соцуправление, соцреализъм, соцпропаганда, соцноменклатура* и др. Във всички тези случаи са налице синонимни варианти между сложната дума и разгърнатото словосъчетание — *соцреспублика* и *социалистическа република; соцреволюция* и *социалистическа революция* и др. Днес при

употребата не само в устната реч, но и в писмени текстове сложните думи имат определено надмощие над разгърнатите съчетания, което е проявление на вътрешноезиковата тенденция към икономия и краткост на изразните средства. Днес *соц* функционира в езика ни и като самостоятелна пълнозначна дума от мъжки род, която е синоним на *социализъм*. Напр. в изрази като *времето на соца; така беше при соца; това се случи през соца; като обществен строй соцът не издържа; соцът беше провален от свои* и др.

— **спец** — съкратена основа от *специален* с основно значение *който е особен, който е предназначен за определена цел или задача* — *спецчасти, спецслужби, спецполицай, спецченге, спецгрупа, спецпоръчка, спецстатут* и др. Тук също е налице синонимия между сложните думи и целите словосъчетания, като предимство при употреба имат сложните думи. *Спец* се употребява и самостоятелно като дума от мъжки род със значение *специалист, вещ и кадърен познавач на нещо*. Напр. *Той е спец на тема подслушване; Външното ни министерство се сдоби със спец в областта на европейското законодателство; М. Калашников беше най-големият спец в създаването на скорострелни леки оръжия; М. Калашников е много по-голям оръжеен спец от Х. Шмайзер* и др.

— **проф** — съкратена основа от *професионален* — *профсъюз, профорганизация, профискания, профлидер* и др.

— **агит** — съкратена основа от *агитационен* — *агиттабло, агитпункт, агитслужба, агитработник, агитгрупа, агитмероприятие* и др.

— **евро** — съкратена основа от *европейски*, която като първа съставна част на сложни думи значи *който се отнася до Европа и Европейския съюз*. След приемането на България в Европейския съюз

думите с *евро* изключително бързо и активно навлязоха в езика ни, имат много широка и много честа употреба и са доста на брой. Напр.

евроинтеграция, евроинтеграционен, евросъюз, евросъюзен, еврооптимизъм, европесимизъм, евроскептицизъм, евродепутат, евробюрократ, еврокомисия, европрепоръка, еврофонд, евростандарт, еврокомисар, евронаблюдател, евроминистър, европарламент, еврозаконодателство, европолитика, европрисъединяване, еврофинансиране и др. При тези случаи също има синонимия между сложните думи и разгърнатите словосъчетания, като поради своята краткост и произносително удобство значително по-често се използват сложните думи.

— **еко** — съкратена основа от *екологичен*, която като първа съставна част на сложни думи значи *който е свързан с екологията и с дейностите по опазване и защита на природата и околната среда*. Днес, когато замърсяването и дори унищожаването на околната среда вече се е превърнало в един от глобалните проблеми на човечеството, в България все по-често и все повече институции и организации говорят за екология, за опазване на природата, за факторите, които я рушат и др. Всичко това води до силно активизиране днес в езика ни на думите с *еко*, които по-рано нямаша чак толкова честа употреба. Напр. *екозамърсяване, екокатастрофа, екозаконодателство, екогориво, екоземеделие, екопроизводство, екопродукт, екохрани, екотуризм, екозащитник, екоексперт, екоенергия, екоикономика* и др. Тук също има синонимия между такива думи и словосъчетанията с *екологичен*. Интересно е, че при някои термини и терминоеlementи се наблюдава паралелно съществуване на две съкратени форми, които се употребяват като синоними. Напр. освен *еко*, от *екологичен* съществува и съкратена форма *еколого* и се стига до успоредно използване на варианти като *екосъобразен* и *екологосъобразен*;

екотехнология и екологотехнология; екопроизводство и екологопроизводство и др. Много по- често обаче се използват по-кратките форми.

— нарко — първа съставна част на сложни думи със значение *който е свързан с наркотици — наркобизнес, наркобос, наркопазар, наркочилър, наркомафия и др.*

Във връзка със серията от военни конфликти, състояли се в периода 1991-2001 г. на територията на Югославия, които са свързани с нейното разпадане, с преразпределянето на територията ѝ и със значима промяна в политическата география на Балканите, както и във връзка с това, че югославските войни са най-сериозният военен сблъсък в Европа след Втората световна война, в края на XX и началото на XXI в. в българския език се създават и широко се употребяват сложни думи с първа съставна част **юго**, което е съкратено от *югославски* и означава *който е свързан с бивша Югославия — югорепублика, юговойна, югокриза, югоармия, югограница, юговласти, югогенерал и др.*

В съвременния български политически дискурс все по-честа става употребата на сложни думи, чиято първа съставна част е буква, представляваща съкращение от прилагателно име. Най-много се използват *е* (изговаря се *е*) със значение *електронен* и *м* (изговаря се *ем*) със значение *мобилен*. Напр. *е-правителство, е-гласуване, е-вот, е-администрация, м-банкиране, м-бизнес* и др.

Нарастване бележи и употребата на композитуми с втора съставна част *-филия, -фобия* и *-мания*. Такива композитуми не са нови за българския език. Новото днес е, че все по-често *-филия, -фобия* и *-мания* се добавят към възникнали в днешно време нови реалии, към собствени имена и към абривиатури. Напр. *еврофилия, еврофобия, евромания,*

*гербофилия, гербофобия, гербомания, бойкофилия, бойкофобия, бойкомания и др. Ето няколко примера от публицистичната реч :
Путиномания тресе олимпийското село; Независимо, че консервативната партия на Чърчил губи изборите през 1945 г., чърчиломанията във Великобритания продължава, особено след като Чърчил става единственият британски министър-председател, получил Нобелова награда за литература и първият чужденец, избран за почетен гражданин на САЩ; Догановия има не само в определени среди на ДПС; Бойкофилията в ГЕРБ е на път да стане едва ли не задължителна и др.*

Предимно с цел внасяне на допълнителни емоционални, стилистични и оценъчни окраски в днешния политически дискурс се засилва използването на сложни съществителни имена, които не са термини, срещат се предимно в разговорната и медийната реч и чиято първа съставна част е повелителна глаголна форма, а втората част е съществително нарицателно име. Напр. *развейпрах, нехранимайко, лапнишаран, бутниколиба, препъникамък* и др. Ето няколко примера, взети от печата и от Интернет. Напр. в израз като...*Нека ДПС да не счита опозицията за лапнишарани; Ахмед Доган като лидер на ДПС е минал през всякакви трусове и тайфуни, през всякакви бракове и разводи и винаги е оцелявал, но Цанков камък може да се окаже неговият препъникамък; Раздялата на Синьо единство на Н. Нейнски с Реформаторския блок е препъникамък по пътя към създаването на нова широка дясна коалиция; Жалко е, когато в избирателните листи попадне някой нехранимайко и др.*

От всичко, казано дотук за композицията, се налагат следните основни изводи:

— Композиционното образуване на термини и терминоелементи е изключително активен и много продуктивен начин за терминологична номинация.

— При създаването на композитуми се наблюдава паралелно съществуване на домашни и чужди елементи. Но докато при префиксацията и суфиксацията интернационалните елементи са със значително по-честа употреба, при композицията има по-солидно присъствие на домашни основи.

— Доста засилена употреба бележат сложни думи със съкратена първа съставна част. Това е така, както поради вътрешноезиковата тенденция към краткост и икономия на езикови средства, така и поради произносителното удобство на съответните композитуми. Почти във всички случаи те са в синонимни отношения с разгърнатите словосъчетания.

— Засилва се употребата на композитуми със съставна част собствени имена на политически лидери, държавни глави и др.

б/ лексикално-семантичен начин за терминологична номинация

Основното при този начин е, че формата на новите термини се появява в резултат на изменение в смисловата страна на думите. Семантичното преобразуване е свързано с многозначността. В резултат на семантични промени различните значения на многозначната дума се обособяват като отделни значения на самостоятелни думи. Така са възникнали термините *бомба*, *партия* и др. Образованите посредством семантичния начин думи не са нови по състав. Те имат един и същ морфемен строеж и граматични свойства с изходните думи. Също така

появата на нови значения в семантичната структура обикновено протича постепенно и се свързва с употребата на думата в различни контексти. Във всеки различен контекст дадена многозначна дума функционира с едно от присъщите ѝ значения. Семантичните техники днес играят важна роля и съхраняват своята актуалност и висока продуктивност.

Най-използваните семантични техники за терминологична номинация са **метафората** и **метонимията**. М. Попова ги нарича „универсални начини за вторична номинация, чрез които дадена единица, вече съществуваща в езика, започва да се употребява в ново за нея значение. Следователно въпросът се отнася за назоваване на друг обект или явление, т. е. даденото название започва да изпълнява вторична номинационна функция” (Попова 2012: 334).

Самата метафора като такава е доста интересно и сложно по своята същност явление. Специфичните особености на метафората са предмет на изучаване от векове насам, като още Аристотел определя основните ѝ характеристики. Днес в съвременното езикознание има най-различни теории за метафората, които се опитват да обяснят сложната природа на това явление от всички негови аспекти. Тук няма да се спираме подробно на тези теории. Накратко ще споменем само, че основните са четири:

— **субституционна теория** — според нея метафората представлява явление, при което дума, назоваваща дадено значение, се замества с друга дума въз основа на сходство в значенията на двете думи.

— **сравнителна теория** — според нея в основата на метафоричния пренос стои сравнението. Чрез него се установява някакво сходство или аналогия между това, което думата обикновено означава, и

новия обект, който тя почва да назовава. Така се стига да преосмисляне на едно название като название и за двата обекта.

— **теория на взаимодействието** — според нея основното при метафората е открояването на нейната двуплановост, т. е. нейната съотнесеност с двата обекта едновременно, които си взаимодействат при механизма на метафоричния пренос.

— **когнитивна теория** — това е една от най-новите теории, която се е появила във връзка с развитието на когнитивистиката. Тук ще отнесем концептуалната теория за метафората, създадена от Дж. Лейкъф и М. Джонсън. Те обясняват механизма, по който се образува метафората, „чрез двустепенен модел от две когнитивни области — област източник и област цел с тяхното метафорично съответствие (mapping). Областта източник се съотнася с понятието, върху чиято основа ще се създаде метафората. Тази област е известното, познатото от всекидневния ни опит знание, тя е структурирана като наше знание за света. Областта цел се съотнася с новото знание, което все още не е усвоено, а предстои да се усвои и назове. Метафората се създава чрез когнитивния механизъм, наречен метафоричен мепинг (mapping), т. е. проектиране, наслагване, напасване на значението от едната област върху знанието от другата област” (Лейкъф, Джонсън 1980 по Попова 2012: 353).

Казано по-обикновено и изхождайки от гръцкото название, трябва да отбележим, че ключовата дума при метафората е думата *пренасяне*. Именно затова най-често срещаната дефиниция за *метафора* е, че тя е *вторично назоваване, при което названието на един предмет, явление или признак се пренася и се използва за назоваване на друг предмет, явление или признак въз основа на някаква прилика, сходство, аналогия или подобие между тях, като тази прилика свързва прякото и преносното значение*. Това дава възможност посредством метафора в

даден контекст вместо една дума да се използва друга дума за изразяване на значението на първата дума на базата на някакво семантично сходство между тях. М. Попова казва: „Съдържателният механизъм на терминологичната метафора е мисловна операция, при която върху основата на сравнение се осъществява взаимодействие между двете значения — първичното значение на съществуващата в езика дума и другото, новото значение, появило се в професионалната сфера, което се назовава със същата дума” (Попова 2012: 359). Терминологичното значение в тези случаи е винаги преносно и винаги вторично. Напр. *прозрачност на партийната политика*. От прякото значение на *прозрачен* — *бистър, ясен, през който може да се види*, се извежда значението *явен, неприкрит* и отгук значението на цялото словосъчетание — *политика, която дава пълна информация за намеренията и действията на партийните дейци, без да има нищо скрито от техните привърженици и симпатизанти*.

Пряк резултат от метафоричния пренос са процесите на *терминологизация, ретерминологизация и детерминологизация*. Тези процеси са фактори на *външната системност* в терминологията, като под *външна системност* се разбира *отношенията и връзките между термини, принадлежащи на две или повече научни и професионални области, както и между терминологичната и общоупотребимата лексика* (за разлика от *вътрешната системност*, която ни представя *отношенията и връзките само в рамките на една отделно взета наука, област или сфера на човешка дейност*).

Терминологизацията днес е един от най-перспективните начини за терминологична номинация, даващ готови модели въз основа на езиковите ресурси на българския език посредством използване на готови български лексикални единици или чрез адаптация и интеграция на

заеманите термини. Това е процес, в хода на който се осъществява семантично преобразуване и преосмисляне на общоупотребими думи за нуждите на научното познание, в резултат на което те започват да функционират като научни термини. Преобразуването на общоупотребими думи в термини става най-често чрез промяна на общоприетото значение в ново, което е със строго и точно определено научно съдържание. Терминологичното значение в тези случаи е преносно и вторично, като термините са създадени на основата на националния език в рамките на неговата система.

Нека направим следното отклонение. Съвременното терминознание възниква като научно направление през 30-те години на XX-ти век. Един от основните въпроси, който се поставя още тогава, е въпросът дали общоупотребимите думи в езика могат да се използват и като научни термини, т. е. въпросът дали те могат да се терминологизират. И тогава отговорът е категорично отрицателен (тогава, т. е. през 30-те години на XX-ти век). Оттогава обаче до наши дни в славянското терминознание не е престанал да се поставя въпросът за терминологизацията на общоупотребима лексика, като мнението на различните терминолози е различно. Днес този въпрос се поставя и е много актуален и в съвременното западно терминознание и водещите терминолози, разграничавайки класическото от модерното терминознание, като един от признаците на модерност споменават тъкмо терминологизацията. Напр. терминологката Мария-Тереза Кабре в един от своите трудове посочва основните признаци на съвременното модерно терминознание, като отбелязва, че един (и то доста важен) от тези признаци е именно терминологизацията. Като научен термин думата *терминологизация* за първи път е използвана от словашкия учен Ян Хорецки през 1956 г.

Безспорен е фактът, че терминологизацията е един доста сложен процес на взаимодействие между терминологична и общоупотребима лексика, в хода на който на название от общоупотребимата лексика се дава ново терминологично значение. Терминологизацията има структурен и семантичен аспект. Структурният аспект касае формалния строеж на получения термин, формалните разлики между него и общоупотребимата дума (ако и когато има такива). Семантичният аспект се отнася до измененията, които настъпват в значението на терминологизираната единица в сравнение с общоупотребимата. Тези изменения стават чрез определено семантично развитие и имат за резултат промяна в семантичната структура на изходната единица. Според В. Даниленко „пътят на приспособяване на общонародни думи в качеството им на терминологични наименования е преминал през семантична специализация, която е започнала с употребата им в особени контексти” (Даниленко 1977: 98). Тя споменава и за многозначни по семантичната си природа общонародни думи, приспособени за назоваване на специални понятия, употребявани в няколко различни области, където изразяват едно от присъщите им значения (Даниленко 1977: 99).

Терминологизацията чрез метафоричен пренос на значението на общоупотребими думи днес е често срещано явление в сферата на обществено-политическата лексика. Този процес се наблюдава и при термини думи, и при термини словосъчетания. Ето някои по-интересни случаи. От термините думи ще споменем **блокада, совалка, корпус, марионетка, разведряване, интервенция** и др. Напр. **совалка**. От значението ѝ *приспособление в тъкачен стан, което се прокаква между нишките на основата при тъкане* се извежда значението *посещения, срещи с различни политически лица с цел търсене на привърженици и*

подкрепа за някаква кауза въз основа на общия признак *движение в различни посоки*. При думата **марионетка** в резултат на метафоричен пренос от прякото значение *кукла с подвижни ръце, крака и глава, която се привежда в движение чрез дърпане на конци* се получава метафоричното *несамостоятелен човек, който изпълнява чужди желания и заповеди и действа по чужда воля* въз основа на общия признак *несамостоятелност, подчиненост*. Интересна метафора има и при думата **разведряване**. От значението *разясняване, освежаване* се стига до назоваването с тази дума на главната доминираща политическа тенденция в отношенията между страните с различни обществено-политически системи през 70-те години на XX век, основана на принципите за мирно съвместно съществуване и изразяваща се в постепенен преход от противопоставяне към взаимноизгодно сътрудничество и укрепване на доверието и разбирателството.

Доста интересни политически метафори се получават в случаите, когато утвърдени в езика ни езикови единици променят значението си до оформяне на ново, което има политическо звучене и е породено от най-новата история на България. Това метафорично политическо значение е винаги вторично и в повечето случаи със социални конотации. Примери за това явление да думи като *мутра, борец, братовчед, клониране, чадър, люспа, муле, перач, пералня, бояджия* и др. В близкото минало тези думи нямаха политическо значение. То се породило от съвременната действителност, по своята същност е вторично и притежава стилистични маркери. Напр. *клониране* като термин в биологията и медицината значи *получаване на нов растителен или животински организъм чрез безполово размножаване със средствата на генното инженерство*. Чрез метафора в политически смисъл думата започва да означава *разцепване на политическа партия* и първо се употребява по

отношение на БЗНС, защото преди десетина години земеделците бяха разделени в 17 съюза – разклонения на БЗНС и всеки съответно си имаше свой лидер (Парзулова 2002: 41). Подобен е случаят при *люсна*. От съответния термин в биологията чрез метафора се стига до политическото значение и до появата на глаголи като *люсня се*, *отлюсвам* и пр. При *муле* от прякото значение *домашно животно, родено от кръстосване на магарица и кон* чрез метафора се получава негативното значение *човек, който пренася през граница забранени стоки с цел получаване на финансови, материални или някакви други облаги*. При *перач* от прякото значение *човек, който пере*, се получава метафоричното *човек, който се занимава с легализиране на незаконно придобити финансови средства*. *Чадър* освен *приспособление за предпазване от дъжд или слънце* започва да значи *протекция, покровителство, закрила на някого от страна на високопоставена политическа личност, партия, институция и пр.* При всички тези случаи в резултат на семантично преосмисляне на основните значения на тези думи, те разширяват семантичния си обем и получават нови значения, които са елемент на обществено-политическата лексика.

Терминологизацията чрез метафора в съвременната българска политическа терминология е изключително широко застъпена и при термините словосъчетания. Тук трябва да се отбележи, че съществуват основно два случая, а именно: при някои термини метафората обхваща всички части на словосъчетанието, а при други метафоричната употреба засяга само единия терминоелемент. По-интересни случаи на термини-словосъчетания, в които са метафоризирани всички терминоеlementи, като цялото словосъчетание има ново, метафорично значение като понятие, са следните: *желязна завеса*, *студена война*, *жива верига*, *голямата екскурзия*, *град на истината*, *вятър на промяната*, *изтичане на*

мозъци, мека сила, лов на вещици, нежен развод, нежна революция, шокова терапия, черни пантери, ос на злото, разпъване/сваляне на политически чадър, отваряне/затваряне на фабриката за илюзии, вдигане/спускане на информационна завеса, Европа на различни скорости, Европа на концентричните кръгове, Европа на променливата геометрия и др. Напр. *желязна завеса*. Това понятие е образувано чрез метафоричен пренос на значенията на съществителните *желязо* и *завеса* за означаване на политико-пропаганден термин, служещ като популярно название на разделението между източноевропейските социалистически страни, зависими от Съветския съюз, и западните некомунистически страни. Същото може да се каже и за термина *студена война*, влязъл в употреба след Втората световна война за означаване на напрегнатата международна обстановка и остропротивопоставяне между западните капиталистически държави от една страна и източните социалистически от друга във всички области: политика, икономика, идеология, култура и др., като всичко това е придружено от засилване на надпреварата във въоръжаването, заплахата от използване на сила, стремеж към диктат и пр. Съществителното *война* и прилагателното *студен*, метафоризирайки своите преки значения, започват да означават остър конфликт, отявено противопоставяне и безкомпромисна борба. По този начин е получено и словосъчетанието *вятър на промяната* — калка, широко използвана за означаване на дълбоките и съществени преобразувания в общественно-политическата, икономическата, социалната и др. област, настъпили в бившите социалистически страни след отхвърлянето на комунистическите режими. Интересна метафора е и словосъчетанието *шокова терапия* в значение на *бързо осъществяване на реформи, необходими за преминаването към пазарна икономика, при което населението преживява сериозен спад на жизненото равнище, значителна безработица, повишаване на цените и др. несгоди и лишения*.

Тук има терминологизация на термини чрез метафора, тъй като думите *шок*, *шоков* и *терапия* са медицински термини, които въз основа на асоциация, прилика и сходство в значенията започват да означават *шокова терапия* като политически и икономически термин. Любопитна метафора е и понятието *лов на вещици* — наименование, дадено в САЩ на преследванията срещу комунистите или срещу тези, за които се предполага, че са комунисти. Названието е по аналогия на процесите срещу вещиците през Средновековието, основани на въображаеми обвинения. Други интересни метафори, означаващи явления от най-новата история на България, са: *голямата екскурзия* — популярно название на масовото изселване на българските турци от България по време на и след възродителния процес; *град на истината* — форма на обществен протест срещу провеждана политика, при която се организират палаткови лагери в близост до сградите на съответните органи на държавната власт, с чиято политика протестиращите не са съгласни; *жива верига* — форма на обществен протест, на несъгласие с дадена политика, при която протестиращите се подреждат в редица около дадена сграда или място, за да блокират достъпа до тях. С най-новата история са свързани и получените чрез метафора политически термини като *нежен развод* — разделяне на бивша федеративна социалистическа република на отделни суверенни държави, което е извършено по мирен, ненасилствен път (напр. разделянето на Чехословакия през 1992г.); и *нежна революция* — коренни политически, икономически, социални и обществени промени, извършени по мирен, ненасилствен път (нежна революция става в края на 80-те и началото на 90-те години на XX век в социалистическите страни и тя довежда до пълен разпад на Източния блок). В резултат на метафоричен пренос са се получили и термините *политически чадър* в значение на политическа протекция, покровителство и закрила на някого от страна на високопоставена

личност, партия, институция и пр., както и съответно **разпъване на политически чадър, сваляне на политически чадър**. Друг пример е словосъчетанието *черешката на тортата* в значение на *най-ярката, най-красноречивата, най-показателната проява на нещо*. Напр. *Случаят с бюлетините в Костинброд беше черешката на тортата в цялата предизборна манипулация*. Други по-интересни изцяло метафоризирани словосъчетания са **Европа на две скорости, Европа на различни скорости, Европа на концентричните кръгове, Европа на променливата геометрия, вдигане/спускане на информационна завеса, отваряне/затваряне на фабриката за илюзии, двуполюсен модел, звездни войни, мания за величие, черни пантери, изтичане на мозъци, мозъчен тръст**, на които сега няма да се спирам подробно.

По-интересни случаи, при които метафоричният пренос и метафоричната употреба засягат само единия (или не толкова всички) терминоелемент са **транспортен коридор, щафетна стачка, щафетна гладна стачка, среща без вратовръзки, министър без портфейл, дипломация на совалката, депутатски имунитет, дипломатически имунитет, информационна завеса (затъмнение), информационен (комуникационен) взрив, марионетна партия, марионетно правителство, политика на добрия съсед, политика на голямата тояга, политика на отворените врати, потребителска кошница, тиха дипломация, четвърта власт, шенгенска бариера (завеса, стена), алгоритъм на политическото решение, Берлинска стена, политическа метла, политически труп, политически чадър, двуполюсен модел, социализъм с човешко лице, етническо прочистване, процентна бариера, избран праг** и др. При словосъчетанията **марионетна партия, марионетно правителство, тиха дипломация** и др. метафората засяга първия терминоелемент, който е прилагателно име, а при **депутатски**

имунитет, дипломатически имунитет, информационен взрив, информационна завеса, транспортен коридор и др. — втория терминоелемент, който е съществително име. Напр. при *тиха дипломация* прилагателното *тих* в значение на *който действа слабо върху слуха, който не издава силен звук и шум* се е метафоризирало и е придало на цялото словосъчетание значение на *много внимателни и дискретни дипломатически действия, които не се разгласяват публично*. В случаи като *остър конфликт, остра криза, остра критика, остра нужда, остри нападки, остри обвинения* и др., терминоелементът *остър* не функционира с прякото си значение като характеристика на режещи предмети или на предмети със стеснен и изтънен край, а се употребява за характеристика на явления и усещания. Метафоризацията засяга само първия терминоелемент и в случаи като *спирала на инфлацията, пране на пари, кредит на доверие, огнище на конфликт, огнище на напрежение, етажи на властта, коридори на властта* и др.

При *транспортен коридор* първият терминоелемент *транспортен* пази прякото си значение, а се е метафоризирало значението на *коридор* и цялото словосъчетание започва да означава *международно пространство, което се предоставя на някого (обикновено на чуждестранни военни части) за достъп до дадена територия по силата на предварително сключени договори и споразумения*. Същото явление се наблюдава и при *политическа метла* и *политически труп*. Съществителните *метла* и *труп* губят прякото си значение, като на базата на прилика и сходство придават на словосъчетанията съвсем ново, метафорично значение. Напр. *политическа метла* значи *уволняване и отстраняване от ръководни постове и длъжности на кадри, които не подкрепят дадена политическа сила и нейния политически курс след идването ѝ на власт*. При *данъчна секира* в значение на *прекалено високи и непосилни за плащане от*

населението данъци също думата *секира* губи прякото си значение на *желязно сечиво с дървена дръжка* и цялото словосъчетание има ново метафорично значение. По същия начин *кошница* в *потребителска кошница* престава да значи *изплетен от пръчки или дървени ленти съд* и започва да значи *съвкупност от стоки и услуги, на базата на които се отчитат потребителските разходи и се изчислява инфлацията*. При термини като *дипломация на совалката, политика на голямата тояга, политика на добрия съсед, политика на отворените врати, изборен туризъм, среща без вратовръзки, среща на върха, работа на черно, удар под кръста, министър без портфейл* и др. метафоризацията е засегнала само втория терминоелемент. Много интересна от езикова гледна точка е метафората *Берлинска стена*. От една страна, в това словосъчетание думата *стена* пази прякото си значение на *висока каменна или тухлена ограда, ограждаща част*. Такава стена наистина е построена от Германската демократична република (ГДР) през август 1961 г. с цел да се пресече потокът на бежанци към западната зона и тази стена като съоръжение е била много силно охранявана и доста хора са били убити или ранени при опита си да я преминат. От друга страна, цялото това словосъчетание се е метафоризирало и в него думата *стена* функционира и с метафоричното си значение като символ на разделението, на разединението между Изтока и Запада. След събарянето на Берлинската стена, която рухва драматично в края на 1989 г., когато надигналата се всенародна вълна сваля от власт комунистическото правителство на ГДР, този израз пази само метафоричното си значение и се употребява само като метафора.

Терминологизацията чрез метафоричен пренос в съвременния български политически език се среща не само по отношение на общоупотребими думи, но и по отношение на термини от други науки. Под

терминологизация на термини се разбира *пренасяне на готов термин или терминоелемент от една научна област, сфера на дейност и пр. в друга с пълно или частично преосмисляне на значението*. Именно този процес се нарича **ретерминологизация**, която според някои автори (Манолова 1984: 50) е частен случай на терминологизацията. При ретерминологизацията термин от една терминологична система се пренася и заема в друга терминологична система, като променя значението си и става единица на друга терминология. Ретерминологизацията като процес се наблюдава както при термините думи, така и при термините словосъчетания и се осъществява главно по два начина. При единия термин от една терминологична система преминава директно и направо в друга терминологична система, но с ново значение. Ще посоча няколко примери за това явление, което всъщност представлява ретерминологизацията в най-чистия ѝ вид. Напр. **блокада**. Като военен термин тази дума означава *обкръжаване и изолиране с въоръжени сили на място, селище, обект и пр., за да се издирят нелегални лица и оръжие, а като медицински — ограничаване или спиране на функциите на някой орган*. Чрез ретерминологизация на този термин се получава политическият и юридическият термин **блокада** в значение на *политическа, икономическа или военна изолация на дадена държава или група държави, на дадена територия, населено място и пр., насилствено прекъсване на всякакви техни връзки с външния свят с цел да приемат дадени условия, определяни и диктувани от организаторите на блокадата*. Също така чрез ретерминологизация от термина в медицината и биологията **имунитет** със значение *вродена или придобита невъзприемчивост спрямо определени заразни болести* се стига до политически и юридически термин със значение *неприкосновеност на дадено лице, според която действието на наказателния закон е ограничено и лицето не може да бъде задържано, арестувано, привлечено към съдебна отговорност и пр.* От термина в

изкуствознанието **реставрация** в значение възстановяване в първоначалния им вид на архитектурни паметници, исторически находки, произведения на изкуството и пр. се стига до историческия и политическия термин **реставрация** в значение на възстановяване на предишен или премахнат политически строй, на предишно статукво. Военният термин **инвазия** в значение на нахлуване, нападение, нашествие се употребява и в медицината в значение на заразяване на организъм чрез паразити. Терминът **демаркация** в медицината значи ограничаване на възпалените части от здравите. В политическата и военната терминология той най-общо значи определяне на граница въз основа на някакъв договор. Оттук идва и терминът демаркационна линия — линия, разграничаваща войските на воюващи страни по време на примирие или линия, която разделя на окупационни зони територията на победена страна. В биологията **клонирание** означава създаване и възпроизвеждане по безполов начин чрез средствата на генното инженерство от клетки на един растителен или животински организъм на друг организъм, напълно идентичен с него. В политическата реч **клонирание** значи отцепване от дадена единна партия на две или повече формации, които имат съществени различия с официалната партийна политика и които постепенно започват да функционират като отделни партии. В зоологията **торпедо** означава вид риба. Чрез ретерминологизация като военен термин **торпедо** значи самодвижещ се и самоуправляващ се вретеновиден подводен снаряд, служещ за потопяване на кораби. Като химически термин **афинитет** значи способност, склонност на химичните елементи да влизат във взаимодействие помежду си. Във философията и обществените науки **афинитет** значи склонност, предразположение, предпочитание към нещо. Напр. афинитет съм улични прояви, афинитет съм силови действия, афинитет съм организиране на стачки и др. Във военното дело терминът **дислокация** означава разполагане на военни части

на фронта или разместване и разполагане на войска и военни учреждения на определените им места. Чрез ретерминологизация в геологията този термин значи *разместване на земните пластове*, а в медицината — *разместване на кости*.

От термините словосъчетания ще посочим **информационно затъмнение**. Като обществено-политически термин значението е *умишлено скриване на информация и сведения, касаещи даден проблем с обществена значимост*. Тук терминоелементът *затъмнение* в състава на *информационно затъмнение* е получен чрез ретерминологизация на астрономичния термин *затъмнение* в значение на *явление, при което Луната или Слънцето изцяло или частично престават да се виждат от Земята за известно време*. Метафоричен пренос на названието от една научна област в друга има и при **шокова терапия**. В медицината терминът значи *вид терапия за лекуване на психични заболявания с помощта на силно разтърсване (най-често с електрически шок)*. По аналогия *шокова терапия* започва да се употребява и като икономически и политически термин със значение *предприемане и осъществяване на бързи и непопулярни икономически и финансови мерки*.

Другият начин на ретерминологизация е, когато даден термин първо се детерминологизира и се превръща в общоупотребима дума и след това получената общоупотребима дума от своя страна се терминологизира и получава ново терминологично значение в друга терминологична система. Примери за това явление са **марионетка**, **маневри**, **авангард**, **арсенал** и др. Напр. **марионетка** като театрален термин означава *кукла с подвижни ръце, крака и глава, която се привежда в движение чрез дърпане на конци*. Чрез детерминологизация като общоупотребима дума **марионетка** означава *несамостоятелен човек* и чрез ретерминологизация се получава обществено-политически термин в значение на *партии*,

правителства и държави, които изпълняват чужди желания, служат на чужди интереси, слъпо действат по волята на други и са послушно оръдие в чужди ръце. Същият случай имаме и при **маневри**. Като военен термин тази дума означава *мирновременни тактически военни учения на големи войскове части, провеждани в обстановка, която съответства на бойната*. Чрез детерминологизация се получава общоупотребимото значение *ловки действия, хитрини*. Оттук чрез ретерминологизация се получава значението *ловки политически действия за задоволяване на актуални за момента нужди и потребности на масите с цел печелене на симпатии, извличане на изгоди, повишаване на рейтинга, запазване или спечелване на властта и пр.* Други примери: терминът **атака** като военен термин значи *стремително нападение върху противника с цел овладяване на позициите му*. Като детерминологизирана дума *атака* значи *нападение въобще, енергично действие*. След ретерминологизация *атака* се използва като спортен термин в значение на *бързо и енергично нападение срещу противник при игра на футбол, баскетбол, шах и други спортове* и като медицински термин в значение на *внезапен и остър пристъп на болест (напр. сърдечна атака)*. Терминът **асимиляция** в биологията значи *процес на усвояване от страна на организма на поеманите от него вещества*. След детерминологизация *асимиляция* се употребява като *уподобяване въобще*. След ретерминологизация като исторически и политически термин *асимиляция* значи *насилствено поглъщане и претопяване на една народност (обикновено по-малобройна и политически зависима) от друга народност чрез налагане на езика, културата, религията и пр. на по-силната народност*.

Вече бе отбелязано, че при ретерминологичен пренос на термини и терминоелементи от една научна или професионална област в друга се наблюдава промяна и преосмисляне на значението. Невинаги

обаче става така. Съществуват термини, които в няколко области имат едно и също значение. Напр. терминът **гражданство**. И като исторически, и като юридически, и като политически термин той значи едно и също, а именно *принадлежността на физическо лице към дадена държава и отношенията му с нея, зависещи от законите на тази държава и произтичащите от тях негови права и задължения*. **Натовизация** и като военен, и като политически термин значи *присъединяване на дадена държава към НАТО и привеждане на структурните, организационните, техническите, материалните и др. стандарти на армията на тази държава в съответствие с изискванията на НАТО*. **Износ на капитали** се употребява и като исторически, и като икономически, и като политически термин в значение на *влагане на капитали, което става чрез разкриване на предприятия в чужди държави или под формата на държавни заеми*.

Освен термини, които функционират в две или повече области с еднакво значение, при ретерминологизацията се срещат и термини, които функционират в две или повече области, имат еднакъв денотат, т. е. означават един и същ обект от действителността, но са с различно значение, защото отразяват различни признаци на понятието. Пример за това явление е споменатият вече термин **блокада**. При ретерминологизацията се срещат и термини с еднаква езикова форма, използвани в няколко науки или предметни области с различни значения и различен денотат, т. е. това са термини, които означават различни обекти от действителността. Напр. такива термини са **демаркация, реставрация, миграция, имунитет** и др.

С. Колковска отбелязва, че когато говорим за ретерминологизация при термини словосъчетания, тя може да засяга не цялото словосъчетание, а само отделен негов терминоелемент (Колковска

2011: 522). Като примери за това явление тя посочва **финансов колапс**, **финансова, инжекция, инвестиционен климат** и др.

Ретерминологизацията на медицинския термин *колапс* води да формирането на новия икономически термин *финансов колапс* (Колковска 2011: 522). Ретерминологизацията на географския термин *климат* в значение на *многогодишен режим на времето на дадено място, чиито елементи са температурата на въздуха, атмосферното налягане, ветровете, валежите и пр.* води до възникване на икономическия термин *инвестиционен климат*, който значи *условия, създаващи благоприятна среда за инвестиране в икономиката на дадена държава, свързани с действащите в нея законови разпоредби, с политическата обстановка, с икономическата ѝ стабилност и пр.* (Колковска 2011: 524).

Ретерминологизацията води до междусистемна омонимия, при която омоними са или само термини от две или повече науки, или общоупотребими думи от една страна и термини от друга. В българската терминология това е често срещано явление, което според някои автори (Манолова 1984: 52) трябва да се избягва, за да не се стига до терминологични неясноти и обърквания.

Като фактор на външната системност освен *терминологизация* и *ретерминологизация*, се наблюдава и явлението **детерминологизация**, което значи *преминаване на термини от дадена наука или професионална област в общоупотребимата лексика*. При това преминаване термините могат или да запазят своето терминологично значение, или частично да го изменят, или да го загубят. Като примери за запазване на значението ще посочим термини като **република, монархия, демокрация, милитаризация, европейска интеграция, парламент** и др., които и в политическата и историческата терминология, и в общоупотребимата реч функционират с едно и също значение. Някои термини обаче след

детерминологизацията променят своето значение. Напр. военният термин **авангард** в значение на *предна войскова част, която предпазва главните сили от неочаквани нападения, събира сведения за противника и пр.* в общоупотребимия език означава *челна и ръководна част на партия, класа, обществена група и пр.* Военният термин **салиут** в значение на *топовни гърмежи за приветстване* след детерминологизация значи *всяка тържествена форма на приветстване и отдаване на почести (не само чрез стрелба, а и чрез вдигане на знаме, тържествен марш и пр.), всеки тържествен поздрав.* Терминът **война** в значение на *въоръжена борба между отделни държави и народи или между отделни групировки в рамките на една държава* след детерминологизация значи *остър конфликт, остро противопоставяне и пр.* Напр. *Ще има ли война в БСП; Очаква се война в парламента заради предизборния закон; В студиото се разрази истинска война между представителите на управляващите и тези на опозицията и др.* Военният термин **армия** в значение на 1. *Всички въоръжени сили на дадена държава* и 2. *Войсково съединение от няколко дивизии* след детерминологизация значи *голям брой хора, обединени от обща работа, идеи, цели, възгледи и пр.* Географският термин **климат** след детерминологизация значи *взаимоотношенията между хората в дадена среда и свързаните с тях условия за живот и работа.* Военният термин **бомба** в значение на *запалително бойно средство, съдържащо взривно вещество в здрава обвивка* след детерминологизация значи *внезапно, изненадващо и неочаквано събитие или новина (оттук и преносното значение на фразеологизма хвърлям бомба).* Военният термин **експлозия** в значение на *взрив, избухване, възпламеняване на взривни вещества, придружено със силен гръм и трясък* след детерминологизация значи *внезапна буйна проява на нещо.* Военният термин **тежка артилерия** в значение на *големи огнестрелни далекобойни оръдия като топове, гаубици, мортири и пр.* заедно с всичките им принадлежности за

действие и придвижване след детерминологизация в общоупотребимата реч значи: 1. Най-силните, най-кадърните, най-авторитетните хора от дадена група. Напр. тежката артилерия на отбора, тежката артилерия на партията и др. 2. Най-сигурните методи и начини за постигане на нещо. Напр. тежката артилерия на икономическия шпионаж е подслушването; тежката артилерия на предизборната борба е използването на компромати и др.

Спряхме се по-подробно на терминологизацията, ретерминологизацията и детерминологизацията не само защото те са основните фактори на външната системност в терминологията, но и **защото техният основен езиков механизъм, чрез който се осъществяват, е преди всичко и главно метафората като семантична техника за терминологична номинация.** Трябва да се отбележи, че посочените примери за терминологизация, ретерминологизация и детерминологизация илюстрират относително най-ясните случаи. Действителното положение на нещата е доста по-сложно. Това е така, защото процесите на взаимодействие и взаимопроникване между термините и общоупотребимата лексика от една страна, и между термините от две или повече научни и професионални области от друга, са толкова сложни и преплетени помежду си, при което често е много трудно точно да се установи посоката, в която вървят тези влияния и взаимодействия.

Когато говорим за съвременните номинационни процеси, свързани с метафората, трябва да отбележим и един факт, подробно разработен от българската изследователка Й. Трифонова (Трифонова 2013). Става въпрос за географски названия, които губят семантичните признаци *единичност* и *локалност*. Й. Трифонова ги нарича **дегеонимни апелативи** или **дегеоними** (Трифонова 2013: 119). Тръгвайки от

мотивираща основа собствено име, те развиват допълнително ново значение, което се появява във връзка с някакво изключително и много важно събитие, случило се на съответното място. Ето няколко примера (повечето примери са взети от Трифонова 2013). *Град Беслан е град в руската автономна република Северна Осетия. На 1 септември 2004 г. въоръжени чеченски терористи извършват терористичен акт, като превземат местно училище и задържат за заложници около 1000 възрастни и деца. След тридневни неуспешни преговори и след като похитителите започват да стрелят по децата, руски спецчасти ищурмуват и превземат сградата на училището. Според официалните данни са убити 345 души, от които 186 деца. След тази случка, разтърсила целия свят, името **Беслан** започва да се употребява не само като название на съответния град, но и като синоним на терористичен акт, голяма трагедия, масово убийство. Напр. Руски спецове унищожиха терористи, готвещи втори Беслан; Пет години след Беслан страхът в целия северен Кавказ остава; Не ни трябва Беслан на Балканите и др.* Подобен е случаят и с названието **Косово**. Освен географско название, тази дума започва да значи държава, създадена чрез външен натиск или държава, която е източник на постоянни конфликти. Напр. Не трябва да се допуска да има второ Косово в български вариант. По същия начин името **Сребреница** става синоним на етнически геноцид поради факта, че през юли 1995 г. в околностите на този град са избити около десетина хиляди босненски мюсюлмани. Това е най-голямото масово избиване на хора в Европа след края на Втората световна война, класифицирано от трибунала на ООН като военно престъпление и като геноцид. Напр. Ако не бъдат спряни, ултрасите на „Атака“ сигурно биха организирали втора Сребреница в България. Много популярна е и употребата на **Чернобил** и **Фукушима** в значение на катастрофална атомна авария. Напр. Възможен ли е нов Чернобил в Европа, в Япония или където и да било; Трябва ли

Белене да стане Чернобил на Балканите. Същото явление се наблюдава и при името на пловдивското село **Катуница**, превърнало се в синоним на напрежение и безредици между българи и роми във връзка със събитията, разиграли се там през септември 2011 г. и свързани с действията на ромския бос Кирил Рашков и приближените му. Напр. *Дебелт можеше да стане втора Катуница, когато около 30 младежи, някои от които с качулки и маски, се опитаха на 10 декември 2014 г. да щурмуват ромската махала; Протестиращите от бургаското село Дебелт заявиха, че те не искат нова Катуница, а протестират срещу престъпността в ромските райони.* (примерите са от новинарски емисии на БНТ). Трябва да отбележим, че макар че подобна употреба на географски названия в последно време много се засилва и активизира, тя не е нова за българския език. Напр. доста отдавна се използва името **Вавилон** освен в значение на античен град, разположен на река Ефрат на около 90 км. южно от Багдад, и в значение на *неразбория, бъркотия, суматоха, хаос и пр.*, което значение е във връзка със съответната библейска легенда. Подобен е случаят с **Аркадия** (област в Гърция, част от полуостров Пелопонес). Във връзка със старогръцката митология Аркадия развива значение *страна или място, където се живее богато, щастливо и безгрижно.* Напр. *Много млади българи, желаещи да емигрират, погрешно смятат, че в някоя развита западна държава те ще намерят само за месец или два своята нова Аркадия, която ще е в противовес с масовата беднотия в родината им; Здравословният климат, природата, минералните извори и културно-историческите забележителности при една правилна политика реално могат да докарат в България много приходи отвън и постепенно да я превърнат в нова Аркадия на Балканите.* Подобен е случаят и с **Армагедон**. Според Библията това е мястото на есхатологичната битка между Господ и Сатаната, в която според пророчеството Бог ще унищожи армиите на Антихриста. Точното място на Армагедон не е ясно , но се

предполага, че е на около 60 мили северно от Йерусалим. Във връзка с библейската легенда в днешния политически език *армагедон* се употребява в смисъл на *остро стълкновение, жестока битка* и дори *апокалиптична катастрофа*. Ето няколко примера: *Началото на изборния ден бе дадено и политическият армагедон вече започна; Третата световна война ще бъде армагедон за цялото човечество; Според М. Горбачов Путин и Обама ни водят към Армагедон; Заради Путин и Обама ни чака нов Армагедон* и др.

Интересна употреба имат и някои етнически наименования. Напр. освен етническо и географско название, в последно време думата **афганистанец** вече се употребява и в значение на *войник от международните сили, воювал на територията на афганистанската държава*. Напр. *Всички наши афганистанци се завърнаха в България живи и здрави; Подготовката на българските афганистанци бе оценена високо от международното командване* и др. Може би най-популярната дума с такава трансформация в наши дни е думата **европеец**, която освен *жител на Европа*, вече значи и *лице, споделящо принципите, политиката и ценностите на Европейския съюз и искащо обединяването на европейските страни*. Това ново значение прави възможно възникването на думи като *проевропеец, антиевропеец, проевропейски, антиевропейски, проевропеизъм, антиевропеизъм* и др. Дори самото име **Европа**, освен название на континент, вече се употребява в значение на *вид политическа доктрина, вид мироглед*. Макар че днес се срещат много по-често, такива употреби не са нови за българския език. И в по-ранни периоди думи като *габровец, трънчанин, шоп* и др. не означават само *жител на съответните селища и области*, а и определени черти на характера и поведението, типични за тях. Затова с тези думи и днес са наричани не само жителите на съответните места, но и други хора, проявяващи същите черти.

За употребата на метафората в съвременната българска политическа терминология се налагат следните основни **изводи**:

— Като семантична техника за терминологична номинация метафората е универсален начин за включване на вече съществуващите езикови ресурси в процеса на терминологична номинация. Така метафората разкрива богатите изразни възможности на българския език при създаването на нови номинативни средства.

— Чрез метафората в съвременния български политически език все по-отчетливо навлиза разкрепостеният език, експресивният заряд, образността и емоционалността на изказа.

— Терминологизацията чрез метафора е много актуална в съвременното терминознание и е един от най-перспективните начини за терминообразуване. Получените по този начин терминологични метафори често придават на политическата реч стилистичен маркер на образна информативност и експресивност на израза и дори на оценъчна характеристика спрямо дадено политическо явление. Термините-метафори са продуктивни лексикални средства за постигане на точност, ясност образност и експресивност на съвременния български политически дискурс.

— Терминологизацията чрез метафора в съвременната българска политическа терминология подлага на семантично преобразуване и преосмисляне и общоупотребими думи, и термини от други науки. Трябва да се има предвид, че в хода на този процес неминуемо се стига до омонимия между общоупотребима дума и термин, а при терминологизацията на термини — до омонимия между термини на няколко науки. Затова с оглед на унификацията и стандартизацията на българската терминология е много наложително разработването на научни

критерии, на базата на които да се преодолее и предотврати възможността за терминологични обърквания и излишна дублетност.

Метонимията в съвременната българска политическа терминология е по-рядко срещано явление в сравнение с метафората. Тя също е вид вторична номинация и при нея също се наблюдават процеси на семантично преобразуване, вследствие на които названието на един предмет или явление започва да се употребява за название на друг предмет или явление. Съществената разлика е, че при метафората това става въз основа на някаква прилика, сходство или подобие, докато при метонимията — въз основа на трайна, постоянна, естествена и вътрешноприсъща връзка между двата обекта. М. Попова отбелязва разликата между метафората и метонимията като посочва, че „при метафората чрез познатото вече название въз основа на сходство, подобие и аналогия се осъществява номинация на ново за първичното понятие свойство, а при метонимията от понятието, първично означено с дадено название, се извлича някакво негово свойство и въз основа на съседството на двете понятия то се означава със същото название. Поради това метонимията се характеризира с развитие на смисловото съдържание, което развитие дава възможност за преход от единия смисъл в другия едновременно с преминаването на името от първичното към новото значение (Попова 1986/87 : 94). С цел по-ясно разбиране на метонимията М. Попова въвежда термина *логико-семантична схема на метонимизация*. Под това тя разбира *„схемата на логическите отношения между взаимодействащите си лексикални значения*. Възможните логически отношения между понятията, известни в науката повече под термина *операции между множества, са еквивалентност (тъждественост), включване, изключване, пресичане и противоположност*. Като най-подходящи за разискване по въпросите, свързани с метонимичната

номинация, смятам операциите *включване* и *пресичане* (Попова 2012: 340). Е. Пернишка отбелязва, че „при метонимията се използва знанието за цялото понятие с неговите части, приложение, начин на съществуване. Благодарение на това знание се извличат и акцентуват отделни страни на това цяло и се постига нова номинация чрез стара лексикална единица (Пернишка 1993 : 84). В изследването си, посветено на вторичната номинация при конкретните съществителни имена в руския и българския език П. Легурска (Легурска 1982) обяснява съдържателния механизъм на метонимията като „ мисловен акт, при който формалното понятие на първичното значение на думата се превръща в родова сема на вторичното значение и съставя общата част на първичното и метонимичното значение (Легурска 1982: 13). Следователно и трите споменати изследователки акцентират върху наличието на обща част на двете значения. Поради тази обща част думата, която е първично название на изходното значение, става название и на новото значение, т. е. започва да изпълнява вторична номинационна функция. В хода на този акт общата част се получава основно по два начина: чрез логическата операция *включване* на понятията, респ. значенията, или чрез логическата операция *пресичане*.

Самото метонимично название може да се получи по няколко начина. Във връзка с това съществуват най-различни класификации на метонимията (Пернишка 1993: 179-217), а П. Легурска обособява 8 типа метонимия (Легурска 1982: 21-22). С оглед на съществените за метонимията логически отношения на включване и пресичане М. Попова смята, че при определяне на нейните видове най-подходящо е позоваването на „едно от фундаменталните деления в езикознанието, а именно на анализа на езиковите единици или чрез обединяването им в класове по общи признаци, или чрез разполагането им в линейна последователност, т. е. групирането според противопоставянето

парадигматика — синтагматика (Попова 2012: 343). Подобна мисъл се споделя и от Е. Пернишка, която казва, че „при метонимията като начин за семантична номинация названието на едно понятие се използва като номинант на друго въз основа на количествена връзка на включване между тях — било в синтагматичен план (включване на актанти или предикат в дадена предикация), било в парадигматичен план (включване между род и вид или между част и цяло) (Пернишка 1993: 180).

Въз основа на всичко това според М. Попова метонимията бива два основни вида: парадигматична и синтагматична. Разбира се, не всички видове метонимия са представени в съвременния български политически дискурс. Както вече бе споменато, тя е по-рядко явление от метафората. Ще се опитаме обаче да посочим няколко примера.

— парадигматична метонимия

Този вид метонимия, най-общо казано, се опира на парадигматиката като начин за изучаване на езика, който начин се състои в анализ на езиковите единици чрез тяхното групиране и обединяване в класове по общи признаци. Тук спадат случаите, при които цялото се назовава с име на негова част, частта се назовава с името на цялото, към което принадлежи, родът се назовава с името на негов вид и видът се назовава с името на рода. Ще посочим няколко примера. Назоваване на цялото чрез име на дадена негова част имаме при термини като *работна ръка*, *сини каски*, *червени барети*, *здравна каса* и др. При *здравна каса* цялата институция е назована с името на финансовия ѝ отдел.

Наименованието на международните въоръжени сили на ООН за поддържане на ред в райони с локални войни и сблъсъци *сини каски* произтича от синия цвят на каските, които носят войниците, т. е. с названието на част от облеклото на военнослужещите е назована цялата

войскава единица. Назоваване на цялото по име на негова част имаме и в случаи като *държавен глава, партиен глава, доходи на глава от населението, лице на кампанията, официални лица, движение на подкупите от ръка на ръка* и др.

Родът се назовава с името на негов вид напр. при *ветеран*. Освен *стар войник* (напр. ветерани от войната), тази дума значи и *дългогодишен, опитен деец във всяка сфера* (напр. *ветерани на партията, ветерани на труда, ветерани на колектива, ветерани на спорта* и др.). Думата *цена* освен *приричен израз на стойността на стока*, значи и *стойност въобще (не само в пари)*. Напр: *С цената на много усилия те се задържаха на власт по места; Дори и след оставката на правителството, Бойко Борисов се държи на цена в партията си; Думата верую, чието първо значение е черковен текст с кратко изложение на основни положения в християнската религия, днес много по-често се употребява в значение на система от твърди убеждения въобще, система от основни възгледи, мироглед.*

Видът се назовава чрез името на неговия род напр. при *свидетел*. От значението *човек, който лично е присъствал на дадена случка и може достоверно да разкаже за нея* се получава юридическият термин *свидетел* — *лице, което дава показания по време на съдебен процес.*

При всички модели на парадигматичната метонимия логико-семантичното отношение е включване, като при случаите част-цяло и вид-род обемът на изходното значение се включва в обема на новото, а при цяло-част и род-вид е обратното — обемът на новото значение се включва в обема на изходното (Попова 2012: 344).

— синтагматична метонимия

Този вид метонимия се базира на синтагматиката като начин за изучаване на езика, който начин се състои в анализ на езиковите единици като линейна последователност в речта. Основното при синтагматичната метонимия е взаимодействието между актанти и предикат в дадена предикация (Пернишка 1993: 180). Синтагматичната метонимия се дели на два подвида: субординативен и координативен.

— **субординативен подтип** — най-често се срещат случаи на назоваване на актант чрез името на предиката и назоваване на предикат чрез името на актанта. Като пример за първия случай ще споменем *командване*. Тук чрез името на действието се назовава и неговият вършител. По този начин *командване* освен *ръководене*, *разпореждане*, *издаване на заповеди* означава и хората, които вършат всичко това и е събирателно название на военнослужещи, които заемат различни командни и ръководни длъжности във въоръжените сили. Аналогичен е случаят при термина *опозиция*, където с името на действието (противопоставяне, несъгласие) се означава и субекта на действието (политическа партия или коалиция, която се противопоставя на управляващите и на тяхното правителство). Други случаи на назоваване на актант чрез името на предиката са случаи, при които чрез името на действието се назовава неговия обект, резултат, инструмент и др. Напр. *авиация* освен *движение по въздуха*, *въздухоплаване*, значи и *сбор и съвкупност от различни видове летателни апарати*.

Назоваване на предикат чрез името на актанта има напр. при *затвор*. Значението на юридическия термин *затвор* — *съдебно наказание, мярка лишаване от свобода за лице, извършило някакво сериозно нарушение на закона* идва от значението *специално охранявана сграда с яки стени и висока ограда, където живеят и изтърпяват наказанието си осъдените на лишаване от свобода*. По същия начин *парламент* значи

както институцията *парламент* в значение на *висш изборен законодателен орган*, така и конкретната сграда. Също така думи като *партия*, *парламент* и др. означават както организацията, която обединява лица с определена цел, така и самите лица. Термините *република*, *монархия*, *демокрация* и пр. значат както начин на държавно управление, така и самите държави с такова управление.

Много характерно за субординативния подтип на синтагматичната метонимия е това, че „предикатът е не само определящ за схемата на ситуацията, но и съдържа в своето лексикално значение цялата конфигурация от актантите си...при субординативната метонимия логико-семантичното отношение е включване — обемът на изходното значение (предикат) включва в себе си обема на новото значение (актант) и обратното — обемът на изходното значение (актант) се включва в обема на новото значение (предикат) (Попова 2007: 25).

Нашата изследователка С. Колковска отбелязва и подробно разглежда логическото отношение на включване при новите метонимични значения на прилагателните имена за цвят (Колковска 2011 и Колковска 2013). Обобщеното значение на тези прилагателни имена *който е член или привърженик на дадена политическа партия* е изключително често срещано в съвременния български политически дискурс. С. Колковска подчертава, че „новите метонимични значения на прилагателните имена за цвят са създадени на домашна почва. Те имат националноспецифичен характер, тъй като се отнасят за членове на партии от българското политическо пространство. Изключение прави новото значение на прилагателното име *зелен*, което съществува и в други езици поради присъствието на екологични партии в политическите системи на редица държави, а също и в Европарламента (Колковска 2011: 45). При политическото звучене на прилагателните имена за цвят преносът на

значението тръгва оттам, че партиите използват знамена, флагове, емблеми и други символи със съответния цвят. С. Колковска казва, че „при структурирането на производното значение изходната семема се включва изцяло в него, като заема част от периферията му. Следователно между двете значения е налице логическото отношение на включване (Колковска 2013: 203). Наблюдават се дори цветови нюанси като *тъмносин*, *тъмночервен*, *бледожълт* и др. Напр. тъмночервени са по-твърдите, по-крайните привърженици на БСП, а бледожълти са тези членове на НДСВ, които се колебаят, дали да не напуснат тази партия и които гравитират към други политически сили. Много разпространена е субстантивната употреба на тези прилагателни. С. Колковска отбелязва и това, че от значението *който е член или симпатизант на дадена политическа партия* се стига до по-обобщеното значение *който се отнася досъответната политическа партия въобще, до нейната дейност и до всичко, свързано с нея*. Напр. *червено правителство*, *червена парламентарна група*, *червени листи*, *червени капитали* и др. (Колковска 2011: 48). С. Колковска установява и интересния факт, че при някои прилагателни за цвят се среща едновременно и метонимична, и метафорична употреба. Напр. метонимичното значение на *зелен* се свързва с партията на зелените, а чрез метафорично преосмисляне *зелен* значи *при чието използване не се отделят вредни вещества и не се замърсява природата* (напр. за производство, за предприятия, за технологии и др.). Прилагателното *сив*, което не се употребява за название на партия, за икономическа дейност значи *при който се укриват доходи, за да не се плащат данъци* (Колковска 2013: 199).

— координативен подтип

При този подтип синтагматична метонимия участниците в номинационния акт са в съчинително (равноправно) отношение един

спрямо друг, т. е. преносът на названието се осъществява между равнопоставени помежду си компоненти. Напр. *съвет*. От значението *мнения, идеи, указания и пр.*, които едно лице дава на друго лице с цел да му помогне в избора на неговото поведение, действия, постъпки и пр. се стига до значението *колективен ръководен съветчателен или контролен орган* (напр. *Министерски съвет, управителен съвет, надзорен съвет, координационен съвет и др.*). При тревога от значението *силно душевно възмущение, породено от страх*, че може да се случи нещо лошо се стига до военния термин *тревога* с най-общо значение *сигнал за настъпваща опасност* (напр. *въздушна тревога*). Координативен подтип метонимия има и при *бухалка* в значение на *човек, членуващ в престъпна група и прилагащ в действията си насилие*.

Много типичен случай на координативен подтип метонимия имаме тогава, когато с името на даден изобретател се означава и изобретеното от него. Напр. името на руския инженер и оръжеен конструктор М. Калашников много често се употребява вместо названието на изобретения от него автомат АК-47, който е най-масовото стрелково оръжие в света. Ето няколко примера от публицистични текстове. *В продължение на много години калашников е основното стрелково оръжие не само в руската армия; Калашников официално е приет на въоръжение в много армии; Качествен калашников се произвежда в завод „Арсенал” в Казанлък; Цената на калашников на черно скочи два пъти; Калашников спокойно се продава на пазара във Варна; Аналогичен е случаят с името на германския оръжейник Хуго Шмайзер, чието име се употребява за означаване на създадената от него щурмова пушка. Напр. 80-годишна баба стреля с немски шмайзер; Въоръжен с шмайзер стресна цяло село. Също така името на руския конструктор Николай Макаров се използва за*

вазоваване на създадения от него полуавтоматичен пистолет. Напр. *Заловиха престъпник, продавал макаров на черно.*

Ще си позволим едно отклонение. Без да е явление от такъв метонимичен тип, много интересно е названието на руската реактивна система за залпов огън „Катюша”. Не се знае точно при какви обстоятелства тази система е получила за назоваване това умалително, ласкаво и дори гальовно женско име. Предполага се, че то е дадено по време на Втората световна война от редови войници на бойното поле, чийто живот пряко е зависел и дори е бил многократно спасяван от огневата мощ на такава реактивна установка. Влияние може би е оказала и много популярната по това време песен със същото име. Така или иначе това женско име, освен че се превръща в нарицателно, става и основно техническо наименование не само на използвания през Втората световна война модел на реактивна система за залпов огън, но и на всички следващи модели руски бойни машини от подобен тип. И днес Русия разработва наследници на легендарната от Втората световна война „Катюша”, които носят същото име, отдавна функциониращо като технически и военен термин за назоваване на определен вид оръжие.

За употребата на метонимията в съвременната българска политическа терминология се налагат следните основни **изводи**:

— Като семантична техника за терминологична номинация метонимията е по-слабо застъпена в сравнение с метафората.

— Чрез метонимия също се осъществява включване на вече съществуващите езикови ресурси в процеса на терминологична номинация.

— Метонимията също внася известна образност и експресивност на политическата реч.

в/ лексикално-синтактичен начин за терминологична номинация

— образуване на термини словосъчетания

Лексикално-синтактичният начин в съвременната българската политическа терминология е изключително продуктивен, защото чрез него се създават термини словосъчетания, чийто брой днес е огромен и които имат много висока честота на употреба. Според В. Даниленко „на термините словосъчетания се отдава предпочитание, защото те в най-голяма степен отразяват всички необходими отличителни признаци на именуемото понятие (Даниленко 1977: 132).

Специфичната същност на тези терминологични цялости все още е недостатъчно добре изяснена и едно от доказателствата за това са различните им названия в лингвистичната литература — *термини словосъчетания, терминологични словосъчетания, свободни словосъчетания с терминологично значение, фразеологични термини, терминологични фразеологизми и пр.* Тук е приет терминът **термини словосъчетания**, защото той най-добре изразява същността, природата и особеностите на тези езикови цялости. (Попова, 1985: с.8)

Термините словосъчетания са съединения на две, три или повече пълнозначни думи и представляват смислово, граматично и назоваващо единство. От една страна, термините словосъчетания са съставени от отделни думи, всяка от които запазва своята лексико-граматична и лексико-семантична самостоятелност, поради което цялото съчетание има значение, произтичащо от значението на отделните думи и връзката между тях. От друга страна, цялото словосъчетание като една единица става название на едно понятие от дадена научна или професионална област и

има и друго значение, което е дадено чрез научно определение. Всичко това позволява термините словосъчетания да бъдат разглеждани в най-различни аспекти и от най-различни страни както от позициите на общоезиковата номинация и на терминологичната номинация като неин частен случай, така и от гледна точка на синтактичната връзка между съставлящите ги думи и свободната или устойчива съчетаемост между тях. (Попова, 1985: с.7-15).

Термините словосъчетания притежават най-различни синтактични и структурно-позиционни модели. Ще се спрем на някои формално-структурни модели, по които могат да се правят редица изводи за езиковата форма на термините словосъчетания. Тук е използвана класификационната схема на тези модели, създадена и подробно разработена от М. Попова в книгата ѝ „Термини словосъчетания” (Попова 1985). Под *формално-структурен модел на термините-словосъчетания* се разбира *схемата на съставните им елементи без включване на лексикалното им значение*. Интерес представлява както лексико-граматичната характеристика на компонентите, които в състава на термините-словосъчетания имат статута на терминоелементи, така и синтактичните отношения, в които влизат помежду си. От познатите ни видове формално-структурни модели ще вземем под внимание следните:

1. **Синтактични модели**, които отразяват отношения на определена синтактична зависимост между компонентите на словосъчетанието.

2. **Структурно-позиционни модели**, които представят:

— структурните елементи чрез тяхната лексико-морфологична характеристика като части на речта.

— словоредното разпространение на структурните елементи.

— наличието или отсъствието на служебни думи — тук говорим за безпредложни термини словосъчетания и за термини словосъчетания с предлози (Попова, 1985: с. 107-108).

Синтактичните модели могат да бъдат съчинителни и подчинителни. При термините словосъчетания със **съчинително (равноправно) отношение** между елементите най-често срещаните структурно-позиционни модели са следните:

— съществително име + съюз + съществително име. Напр. *количество и качество; база и надстройка; партии и коалиции.*

— прилагателно име, съществително име + съюз *и* + прилагателно име, съществително име. Напр. *материални стимули и морални стимули; политическа совалка и дипломатическа совалка; политическо сближаване и икономическо сближаване* и др.

Тези два модела са сравнително по-рядко срещани в българската политическа терминология. М. Попова отбелязва за тях, че „двете отделни лексеми и двете отделни словосъчетания и преди да означават в единство съставните части на един обект или на едно явление, са отразявали всеки един от тях като отделен, самостоятелен обект или явление (Попова: 2012: 386).

— прилагателно име + съюз *и* + прилагателно име, съществително име. Този модел е съкратен вариант на втория и се среща относително по-често. Напр. *политическо и икономическо сближаване; политическа и икономическа криза; политическа и дипломатическа совалка; икономически и социални мерки; битова и организирана престъпност* и др.

При термините словосъчетания с **подчинително отношение** между съставките зависимостта може да бъде от най-различен вид — определителна, обстоятелствена, обектна, за цел и др. Напр. в словосъчетанията *кредит на доверие, вот на доверие, коридорите на властта, политика на отворените врати, престъпления против човечеството, дипломация на совалката, зона на влияние, събитие на деня, условия за работа, ситуация без изход* и др. връзката между компонентите е определителна, а в словосъчетанията *група за натиск, борба за власт, корпус за бързо реагиране* и др. — обстоятелствена. Порядко се срещат подчинителни модели от типа, какъвто е в названията *диалог Изток-Запад, доктрина Айзенхауер-Дълес, афера Уотъргейт, коктейл Молотов, комисия „Антимафия“, инициатива „Партньорство за мир“* и др.

Едновременно и съчинителни, и подчинителни синтактични модели се срещат при термини като *единство и борба на противоположностите, обективни и субективни фактори в историята, интензификация и модернизация на производството, политическо, икономическо и културно сътрудничество между държавите, програма да възстановяване и развитие, сила на ядрения взрив, мощност на ядрения взрив, принципи и правила на предизборната борба* и др.

Освен по вида на синтактичната връзка (съчинителна или подчинителна), термините словосъчетания се класифицират и по признака *наличие или отсъствие на предлог* в тяхната структура. По този признак те се делят на **безпредложни** и **предложни**.

Безпредложните термини словосъчетания са изключително разпространени в съвременната българска политическа терминология. При тях има най-различни структурно-позиционни модели, по-често употребяваните от които са следните:

— двукомпонентни безпредложни словосъчетания —

Техният брой е огромен. Те включват в състава си главен член съществително име и зависим член прилагателно име или причастие, което пояснява съществителното. Най-често срещаните модели са:

— термини словосъчетания с формална структура, включваща просто прилагателно и просто съществително. Тук компонентите са организирани по модела “главен член съществително име + зависим член прилагателно име”. Ето няколко примера: *гражданска война, студена война, атомна бомба, атомно оръжие, бойна готовност, военно положение, въоръжени сили, желязна завеса, парламентарна република, расова дискриминация, трети свят, национално малцинство, възродителен процес, коалиционно правителство, избиращи закон, изборен туризъм, изборен праг, хуманитарна помощ, социологическо проучване, нежна революция, валутен борд, жизнено равнище, кръгла маса, анкетна комисия, ликвидационен съвет, народен представител, гражданско общество, глобално село, етническо прочистване, етнически мир, религиозен фанатизъм, тиха дипломация, депутатски имунитет, дипломатически имунитет, държавен преврат, външна политика, вътрешна политика, асоцииран член* и др. Като зависим член прилагателно име се употребяват и прилагателни имена, образувани от съществителни собствени. Напр. в названието *косовска криза* главният член съществителното име от женски род *криза* в значение на *тежко, затруднено положение, влошено състояние на нещо*, се съчетава със зависимия член прилагателното *косовски*, което характеризира обекта според неговата принадлежност на областта Косово. Други такива примери са *корейска война, вьетнамска война* и др. Доста често като зависим член се употребяват и числителни имена. Напр. *двойно гражданство, тройна коалиция, тройна експертиза, трети свят, четвърта власт* и др. Също

така вече установен начин за формиране на понятия от съвременната българска политическа неология е и използването на собствени имена на политици, дипломати, магистрати и пр. като произвеждащи основи на прилагателни терминоеlementи. Напр. *костовски клиентелизъм, филчевски закон, доганови избиратели* и др.

—термини словосъчетания с формална структура, включваща просто прилагателно и сложно съществително. Напр. *политически противоречия, глобална свръхкултура, критичен самоанализ, общинско самоуправление, законен правопреемник, икономическа взаимопомощ, икономическо самозадоволяване, опасен етноцентризъм, политическо късогледство, активен природозащитник, реално народовластие, явно местопрестъпление, справедливо земеразделяне, справедлив работодател, официален мандатоносител, боева маневрореспособност, политическо инакомислие, пръв основоположник, истинска равнопоставеност, американски контраудар* и др.

— термини словосъчетания с формална структура, включваща сложно прилагателно и просто съществително. Напр. *националноосвободително движение, отчетно-изборно събрание контролно-ревизионна комисия, законодателен орган, благотворителна кампания, военнопромишлен комплекс, отечественофронтовско правителство, двукамарен парламент, двупартийна система, двуполусен модел, многопартийна система, тристранна комисия, дву- и много-странно сътрудничество, европрисъединителен фонд, нисхотихвен заем, среднотатистически гражданин, здравноосигурителен фонд, краткосрочен (и дългосрочен) план, антитерористична операция, миротворческа операция, вътрешнопартийна демокрация, чуждестранни инвестиции, конкурентноспособна икономика, двустранен договор,*

евроинтеграционна политика, острожъба дипломация, мироопазващи сили и др. Като терминоеlementи обикновено се използват двусъставни сложни прилагателни имена, чиито съставни части са числително бройно и съществително, прилагателно и съществително, наречие и прилагателно и др. Използват се и терминоеlementи прилагателни имена, образувани от абривиатури. Напр. *бесепарски, седесарски, гербаджийски, натовски* и др. Като терминоеlementи сложните прилагателни са много активна категория, проявяваща тенденция към все по-широко разпространение. Тяхната употреба може да се препоръча с цел постигане на по-кратка форма на термините-словосъчетания с оглед на броя на компонентите им.

— термини словосъчетания с формална структура, включваща сложно прилагателно и сложно съществително. Напр. *плиткоскромени самопризнания, стопроцентова самозащита, външнополитическа евроинтеграция, евроатлантическа взаимозависимост, евроинтеграционна взаимопомощ, европрисъединителна равнопоставеност, чуждестранен благодетел* и др.

— термини словосъчетания с формална структура, включваща просто причастие и просто съществително име. Напр. *господстваща класа, управляваща партия, конкуриращи се партии (кандидати), адаптираща се система, финансиращ орган, развиващи се страни, движеща сила, протестиращи граждани, преобладаващо мнозинство (сегашно деятелно причастие); детерминиран режим, открит диалог (минало страдателно причастие)*

— термини словосъчетания с формална структура, включваща просто причастие + сложно съществително име. Напр. *разпитан военнопредстъпник, заловен закононарушител, освободен военнопленник* и др.

— термини словосъчетания с формална структура, включваща сложно причастие и съществително име. Напр. *самоуправляваща се община, самоуправляващи се територии, саморегулираща се система, правораздаващ орган, екозамърсяващ завод, земеразделителен план, новоназначен министър, властимаща коалиция, пазарноориентирана икономика, мироопазваща мисия* и др.

— **трикомпонентни безпредложни словосъчетания** — Тук основните структурно-позиционни модели са:

— термини словосъчетания с формална структура, включваща просто прилагателно + просто прилагателно + просто съществително име. Напр. *нов световен ред, мирно съвместно съществуване, развито социалистическо общество, държавна социалистическа собственост, общ европейски дом, авторитарен политически режим, бойни отровни вещества, мажоритарна (а също пропорционална и смесена) избирателна система* и др.

— термини словосъчетания с формална структура, включваща сложно прилагателно + просто прилагателно + просто съществително име. Напр. *международни екологични програми, трансгранична организирана престъпност, евроатлантическа външна политика, двуполусен политически модел* и др.

— термини словосъчетания с формална структура, включваща просто прилагателно + сложно прилагателно + просто съществително име. Напр. *българска евроинтеграционна политика, политическа междуправителствена организация* и др.

— термини словосъчетания с формална структура, включваща просто прилагателно + просто прилагателно + сложно съществително име. Напр. *скрита глобална наркомрежа, постепенно плавно евроазиизиране* и др.

— термини словосъчетания с формална структура, включваща сложно прилагателно + сложно прилагателно + съществително име. Напр. *двустранна междуправителствена среща, антиколониално националноосвободително движение, международни евроинтеграционни процеси, външнополитически европрисъединителни мероприятия* и др.

— **многокомпонентни безпредложни словосъчетания** — Тук най-често срещаната формална структура е прилагателно име + прилагателно име + прилагателно име + съществително име. Напр. *плиткоскроена вътрешнопартийна политическа интрига, държавна социалистическа общонародна собственост.*

Многокомпонентните словосъчетания не се препоръчват като терминообразователни образци поради сравнително голямата дължина на формата.

При всички разгледани дотук безпредложни термини словосъчетания отношението между компонентите им е отношение на синтактична зависимост между главен компонент и зависим компонент, което формално е изразено чрез съгласуване.

Термините словосъчетания с предлози също са доста разпространени в съвременната българска политическа терминология. Те са интересни не само от лексико-граматично гледище, т. е., според състава и структурата на формата им, но и от синтактико-семантично гледище, т. е., с оглед на отношението между влизащите в словосъчетанието синтактични елементи (главен член и зависими членове) и предлога-изразител на връзката между тях (Попова 1985: 124). Най-често срещаните структурно-позиционни модели с предлози са:

— термини словосъчетания с формална структура, включваща съществително име + предлог + съществително име. Тази група е

изключително многобройна. Тези терминологични словосъчетания се състоят от два терминоелемента-съществителни имена, свързани с предлог. Ето няколко примера: *вот на доверие, дипломация на совалката, култ към личността, вятърът на промяната, клауза за гъвкавост, лов на веещици, коридорите на властта, пране на пари, начин на производство, износ на капитали, престъпление против човечеството, разделение на властите, средства за производство, сфера на влияние, ос на злото, право на вето, армия за нахлуване, глава на държавата, глава на правителството, бойкот на избори, връзки с обществеността, град на истината, група за натиск, обмяна на опит, път към Европа, демонстрация на сила, диктатура на пролетариата, борба за власт, касиране на избори, искане на оставка, фабрика за илюзии, изтичане на мозъци, промиване на мозъци, интензификация на производството, кодекс на труда, култ към личността, мания за величие, министър без портфейл, споразумения за асоцииране, спирала на инфлацията, стягане на колани, среща на върха* и др.

— термини словосъчетания с формална структура, включваща съществително име + предлог + прилагателно име + съществително име. Напр. *скъсване на дипломатическите отношения, форми на обществено съзнание, гражданин на обединена Европа, зона за свободна търговия, Европа на различни скорости, Европа на променливата геометрия, политика на отворените врати, политика на голямата тояга, названията Лига на арабските страни, Организация за африканско единство, Организация на обединените нации, Организация на Североатлантическия договор, Съд на европейските общности, и още термините правила на политическата игра, разпадане на колониалната система, ефективност на общественото производство, колективизация на селското стопанство, забрана на ядреното оръжие, средства за масова*

информация, спускане (и вдигане) на информационна завеса, разпространение на ядрено оръжие, гражданство в Европейския съюз, излизане от задънена улица, идеология на Третия свят, движение на необвързаните страни, дискриминация в международните отношения, мит за съветската опасност (заплаха), колективизация на селското стопанство, разпъване (и сваляне) на политически чадър, статут на най-облагодетелствана нация и др.

— термини словосъчетания с формална структура, включваща прилагателно име + съществително име + предлог + съществително име. Напр. *обща криза на капитализма, историческа мисия на пролетариата, реални доходи на населението, всестранно развитие на личността, европейско измерение в образованието, глобални проблеми на човечеството, етнически състав на населението, мирно уреждане на спорове* и др.

— термини словосъчетания с формална структура, включваща повече от две съществителни имена + предлози. Напр. *политика на затягане на коланите, политика на отваряне на вратите, политика на присъединяване към пакта, политика на предотвратяване на конфликти, политика от позицията на силата, движение за защита на мира, борба против използването на сила, програма за възстановяване на Европа, интензификация и модернизация на производството, защита на правата на малцинствата,* и др.

— многокомпонентни словосъчетания с предлози. Ето няколко примера: *названията договор за неразпространение на ядрено оръжие, всеобща декларация за правата на човека, европейска асоциация за свободна търговия, а също и американски път на развитие на капитализма в селското стопанство, мироопазваща мисия на Организацията на обединените нации, миротворчески операции на*

Организацията на обединените нации, закон за непрекъснато повишаване на производителността на труда (название), закон за планомерното развитие на народното стопанство (название), мерки за ефективна защита от оръжия за масово унищожение, пет принципа за мирно съвместно съществуване (название), комплексна програма за по-нататъшно задълбочаване, усъвършенстване и развитие на политическата и икономическата интеграция между страните-членки на СИВ (название). Както се вижда от примерите, някои многокомпонентни словосъчетания с предлози имат прекалено дълга форма. Този факт често затруднява комуникацията и прави твърде дълги и дори неясни изреченията, в които тези словосъчетания участват. Краткостта обаче, колкото и да е удобна на практика, не трябва да се търси на всяка цена, защото много често съкращаването на формата на термините и названията може да доведе до промяна на техния смисъл и до непълна, неточна и дори погрешна информация. Ще илюстрираме това с няколко примера. Напр. езиковата форма на названието *Международни преговори за ограничаване и съкращаване на стратегическите ядрени въоръжения* изобщо няма как да бъде съкратена, без да пострада точността и смисълът, защото това е название на конкретни исторически и политически събития. Става дума за преговори между САЩ и Съветския съюз, първият кръг от които се провежда между 1969 г. и 1972 г. и завършва с подписването на важния договор САЛТ 1, а вторият кръг — през 1979 г. и завършва с подписването на САЛТ 2 (едно пояснение — абревиатурата САЛТ идва от английски — Strategic arms limitation talks). Друг пример. Формата на термина *мерки за ефективна защита на населението от оръжия за масово унищожение* също не може да бъде съкратена, защото този термин означава комплекс от точно определени мероприятия, които се осъществяват в точно определен и описан във военната наука ред, като се започне от предупреждаването на населението и се свърши с най-сложните действия за противорадиационно

обеззаразяване. Също така формата на термина *закон за все по-пълното задоволяване на растящите материални и духовни потребности на населението* не може да бъде съкратена, защото този термин означава основния икономически закон на социализма, имащ точно определени характеристики. Дългото название *комплексна програма за по-нататъшното задълбочаване, усъвършенстване и развитие на политическата и икономическата интеграция между страните членки на СИВ* е название на един единствен исторически документ, приет от ЦК на БКП през 1971 г. Като название на конкретен официален документ то не може да бъде съкращавано. В интерес на истината обаче точно това название съществува в партийната история и с по-кратката си форма *комплексна програма за социалистическа политическа и икономическа интеграция*, но както се вижда, и по-кратката форма също е достатъчно дълга. Същото важи и за документа *Основни насоки за развитието на всестранното сътрудничество със СССР в етапа на изграждане на развито социалистическо общество в НРБ*. Този документ е приет и утвърден на пленум на ЦК на БКП, състоял се на 17-19 юли 1973 г. и има и по-кратко название *насоки за развитието на дружбата със СССР*.

Важен момент при термините словосъчетания е възможността в много случаи да има паралелна употреба между форми с предлог и форми без предлог. Напр. *глава на държавата* и *държавен глава*; *догматизъм в политиката* и *политически догматизъм*; *конфронтация в политиката* и *политическа конфронтация*; *корупция в икономиката* и *икономическа корупция*; *приемственост в партията* и *партийна приемственост* и др. Ето още примери. *дипломация на совалката* и *совалкова дипломация*. И двата термина означават *дипломатически действия, включващи последователни посещения на специален пратеник в различни страни с цел постигане на споразумение между тях по някакъв*

проблем. (Благоева, 2005: с. 84) Друг пример: названието Лига на арабските страни и Арабска лига — регионална организация на независимите арабски държави, създадена на 22 март 1945 г. на конференция в Кайро с цел координиране на действията между тях в политическата, икономическата и военната област.

При използването на такава трансформация обаче трябва да се има предвид, че понякога безпредложното словосъчетание и словосъчетанието с предлог не са еднакви по смисъл. Напр. не трябва да се смесва и бърка названието *Съвет на Европа* с названието *Европейски съвет*.

Европейският съвет е институция на Европейския съюз, която определя основните насоки на развитие на интеграционните процеси, докато Съветът на Европа е политическа междуправителствена организация, създадена още през 1949 г. за защита на демократичните ценности и човешките права.

За употребата на термините словосъчетания в съвременната българска политическа терминология могат да се направят следните важни **изводи**:

— Термините словосъчетания и названията словосъчетания днес са огромно количество и са с много висока честота на употреба. Това е така, защото пълнотата на тяхната форма ясно и точно обхваща всички страни на понятията и явленията.

— Термините словосъчетания могат да се състоят от два, три, четири или повече терминоелемента, свързани или безпредложно, или предложно, или чрез комбинация между предложни и безпредложни съчетания.

— Броят и съдържанието на компонентите на формалната структура при термините-словосъчетания се установяват на равнището на

лексемата. Тук формалната структура може да се разглежда като отношение между думи, като значение има и въпросът за синтактичната връзка между тях и нейния формален израз. Отношението между компонентите в повечето случаи е отношение на синтактична зависимост между доминиращ компонент и зависим компонент, която се изразява чрез съгласуване или чрез предложно поясняване.

— Много често дължината на формата при термините и названията словосъчетания е съществена пречка при тяхното използване в комуникативния акт. Към нейното съкращаване обаче трябва да се подхожда много внимателно с оглед на запазване на пълнотата и точността на информацията.

— По-нататъшното проучване на термините словосъчетания трябва да продължи, защото в съвременната българска политическа терминология те бележат тенденция към нарастване, което поставя пред терминологите важната задача за търсене и установяване на тяхната оптимална езикова форма.

— универбиране

Универбирането представлява процес на образуване на нови думи върху основата на устойчиви словосъчетания като резултат от продължителна употреба в речта. В българското езикознание този термин е въведен от М. Виденов, а същността на това явление е разгледана и доразвита от редица български езиковеди като Вл. Мурдаров (Мурдаров 1983), Цв. Карастойчева (Карастойчева 1984), В. Радева (Радева 1991), М. Попова (Попова 2000 и 2012), Д. Благоева (Благоева 2003) и др. М. Виденов отбелязва, че това явление е характерно предимно за устната норма на книжовния език (Виденов 1976:28-35). В последно време обаче, навлязло стабилно в устната норма, универбирането проявява все по-голям

стремеж към проникване и в писмената реч, което е резултат от цялостния курс към демократизация на книжовния език.

Универбирането като словообразователен начин е плод на тенденцията към езикова икономия, по-точно казано, към икономия на изразните средства. Както отбелязва Вл. Мурдаров, „В този случай следователно икономията на езикови средства означава спестяване на артикулационна енергия до необходимия минимум, което се благоприятства от факта, че необходимостта от структурна прецизност на използваните названия е значително по-малка поради използването им в по-ограничена езикова среда, и то при това относително затворена, при която обикновено възникват универбатите”(Мурдаров 1983:115).

Именно от факта, че универбирането е израз на тенденцията към езикова икономия, произтича интересът на съвременното терминознание към него. Универбирането води до съкращаването на формата на термина, с което спомага терминът като такъв да отговори на едни от основните изисквания към него – изискването за краткост и за произносително удобство. Всичко това е много важно за съвременната българска политическа терминология, защото голяма част от термините и названията, използвани в нея, имат доста дълга, многословна и поради това нефункционална и изключително неудобна за употреба езикова форма. Получените чрез универбизация лексикални единици са винаги еднословни, което ги прави по-удобни и по-предпочитани в комуникативния акт. Тези еднословни комуникативни единици са мотивационно свързани със съответните словосъчетания, от които са възникнали, и функционират в речта паралелно с тях. Това обуславя възможността за взаимната им замяна и води до обогатяване на изразните средства на българския език.

Основните резултати от универбизацията и начините за тяхното получаване са главно три:

— получаване на суфиксално съществително име от словосъчетание.

Напр. *многотиражка* от *многотиражен вестник*, *масовка* от *масово участие* (или *мероприятие*), *оперативка* от *оперативно съвещание*, *петилетка* от *петгодишен план*, *десетдневка* от *десетдневно мероприятие*, *петминутка* от *петминутно съвещание*, *уравниловка* от *уравнително заплащане* и др. Този тип универбизация се осъществява чрез суфиксация и в български е плод на значително руско влияние, дошло в езика ни най-вече след 9-ти септември 1944 г. във връзка със започналото тогава под ръководството на Съветския съюз социалистическо строителство. Този тип е устойчив в езика ни и до днес. Напр. *офиорка* от *офиорна фирма*, *самоделка* от *самоделно оръжие*, *самоходка* от *самоходно оръдие*, *оръжейник* от *оръжеен конструктор* и др. Към суфиксалните универбати спадат и случаи като *седмица* вместо *група на седемте* или *Г-7* – седемте най-богати и най-развити страни в света (САЩ, Великобритания, Германия, Франция, Италия, Канада и Япония). По-късно (през 1997 г.) във връзка с променената политическа обстановка наред със *седмица* се появява и универбатът *осмица*, защото към Г-7 се присъединява и Русия, но с непълноправен статут. Подобен е случаят с *петорка* вместо *Шанхайска петорка* – регионална международна организация, създадена през 1996 г. от лидерите на Русия, Китай, Казахстан, Таджикистан и Киргизия с цел укрепване на доверието във военната област и взаимно съкращаване на военните сили в граничните райони.

— получаване на съществително име чрез съкращаване на член от словосъчетанието. Напр. *кошница* от *потребителска кошница*, *апартейд* от *политика на апартейд*, *единоначалие* от *принцип на*

единоначалието, екстериториалност от статут на екстериториалност картеница от лека картеница, чадър от политически чадър, каска от синя каска, барета от червена барета, акули от финансови акули, совалка от дипломатическа совалка, орган (на партия) от печатен орган, стълпотворение (в значение безредие, бъркотия) от вавилонско стълпотворение, както и доста актуалното в последно време пица вместо постна пица и др.

— получаване на субстантивирано прилагателно име от словосъчетание, представляващо прилагателно или причастие + съществително. Чрез субстантивация са получени *управляващ от управляващ човек, пълномощно от пълномощно свидетелство, Външно от Външно министерство, завеждащ от завеждащ отдел, данъчен от данъчен служител, взводен от взводен командир, бръснати от бръснати глави и още висшестоящ, командващ, трудещ се, син, червен, ляв, десен и др.* При някои словосъчетания-названия, които имат повече от две прилагателни, за по-голяма яснота обикновено остават и двете. Напр. *Първата световна* вместо *Първата световна война*, *Втората световна* вместо *Втората световна война*, *Първа атомна* вместо *Първа атомна електроцентрала*, *Великата октомврийска* вместо *Великата октомврийска социалистическа революция*, *Седмото велико* вместо *Седмото велико народно събрание*, *Седма рамкова* вместо *Седма рамкова програма* и др. Към този случай се отнася и самостоятелната употреба на числително редно за означаване на общоизвестна и много популярна историческа дата, като името на месеца се изпуска, а числителното редно се употребява субстантивирано. Напр. *Девети* вместо *Девети септември*, *Десети* вместо *Десети ноември*, както и изрази като *нашият девети, историческият десети* и пр.

Характерно за получените чрез универбиране лексикални единици е и това, че до известна степен те са зависими от конкретната езикова ситуация, от конкретния комуникативен акт и от участниците в него. Понякога извеждането на универбатите в една по-широка комуникативна сфера може да доведе до тяхното нееднозначно тълкуване и дори до тяхното неразбиране. Нееднозначно тълкуване на универбатите може да се породи дори и там, където те са възникнали. Ще дадем следния пример. Под *червени* в политически смисъл се разбира членовете, привържениците и симпатизантите на БСП, както и депутатите от тази партия. В зората на прехода обаче поради изключително нееднородния състав на тези *червени*, изключителна популярност придобиха думите на Стефан Продев, че БСП се е разделила на *червени бабички* и *червени мобифони*, както и неговият въпрос, на кого всъщност е партия БСП – на червените бабички или на червените мобифони. С всичко това се акцентираше върху много големите имуществени и социални разлики между привържениците на БСП и в общественото пространство битуваха фрази от типа на *Ще се намерят ли червени мобифони за червените бабички*, *Всяка червена бабичка – с червен мобифон* и пр., призоваващи БСП към една по-справедлива социална политика. Такава беше ситуацията в началните години на демокрацията. Днес червените мобифони са се превърнали в червени олигарси, а червените бабички са физически почти на изчезване. Именно с цел да се избегне неразбирането и нееднозначното тълкуване, Вл. Мурдаров отбелязва, че универбатите донякъде са “неофициални названия за битовата и професионалната реч като заместители на официалните названия” (Мурдаров 1983:120).

От употребата на универбирането като техника за терминологична номинация в съвременната българска политическа терминология могат да се направят следните основни **изводи**:

— Универбирането като начин за терминологична номинация е израз на тенденцията към икономия на езиковите средства, към стегнатост, краткост и динамичност на изказа.

— Универбирането води до създаването на кратки еднословни названия, които са по-удобни не само в комуникацията между специалистите, но и в ежедневно общуване.

— Тези кратки еднословни названия са равностойни варианти и функционират паралелно и едновременно със словосъчетанията, от които са възникнали, като техни неофициални названия.

— Универбирането разкрива богатите изразни възможности на българския език и допринася за обогатяването на езика.

— синтактико-семантична кондензация

Като начин за терминологична номинация до универбирането е близка т. нар. синтактико-семантична кондензация. И двете явления имат един и същ механизъм и водят до съкращаване на формата на термина. Между тях обаче има съществени разлики, касаещи както изходната, така и получената единица. М. Попова отбелязва, че „за изходна единица при универбизацията се приема само устойчиво бинарно атрибутивно словосъчетание, а при кондензацията не се поставя ограничение за устойчивост; получената единица при универбизацията е само дума субстантив, а при кондензацията — както дума субстантив, така и словосъчетание” (Попова 2012: 402). Следователно при кондензацията от словосъчетание с повече компоненти се получава най-често словосъчетание с по-малко компоненти от изходното. Напр. чрез кондензация се е получило словосъчетанието *върховенство на конституцията* вместо *поставеност на конституцията на върховното (най-високото) място сред законите*. Също така чрез кондензация от

огнище на ядрено поражение се получава радиационно огнище; от стратегическа отбранителна операция — стратегическа отбрана; от светлинно излъчване на ядрения взрив — светлинен импулс; от степен на ядрено радиоактивно заразяване — степен на радиация; от кадрова организация на въоръжените сили — кадрови войски; от пост за въздушно наблюдение — въздушен пост; от електорална активност на имащите право на глас — избирателна активност; от Организация на Варшавския договор — Варшавски договор (название) и др.

— абревиация

Абревиацията днес заема значително място както в съвременния български книжовен език, така и в другите книжовни езици. Реална основа за все по-пълното утвърждаване и разпространяване на това явление е вътрешноезиковата тенденция към икономия на езиковите средства и стремежът към краткост, стегнатост и динамичност на изказа. Абревиацията несъмнено допринася за обогатяването на езика и е много специфична за съвременното състояние на българския език. Както посочват Л. Крумова и М. Чоролеева „необходимостта от номинация не може да бъде удовлетворена само с обикновените начини на словообразуване, тъй като средствата, с които разполага всеки език за морфологично словообразуване, са ограничени. Поради това се търсят и други начини за създаване на нови думи, за които дава възможност природата на езика и речта. Винаги обаче има стремеж всяко отделно понятие да получи и еднословно название, а не да се описва. От друга страна, стремежът към концентриране на информацията поради увеличаването на нейното количество и необходимостта да се предава за по-кратко време дават предимство на абревиацията, съдействат за нейното утвърждаване като начин за словообразуване. Тя превъзхожда и другите

начини като много удобно средство за създаване на термини.” (Крумова, Чоролеева 1982:19-20).

Днес сме свидетели на създаването на голям брой партии, организации, институции, учреждения, предприятия, фирми и пр., имащи дълги и многословни названия, които са изключително неудобни във всекидневното общуване, за честа употреба или за бързо предаване и приемане на информация. Както става ясно от споменатия цитат, чрез абрeвиация се преодолява противоречието между единното понятие и неединното дълго и описателно негово название, състоящо се обикновено от няколко думи.

Най-общо казано, в съвременната езиковедска литература под **абрeвиация** се разбира *образуването на нови думи чрез обединяването на началните звукове или букви или на съкратени части от сложни названия*. Получените по този начин съкращения се наричат **абрeвиатури** и се употребяват паралелно с разгърнатите словосъчетания, от които са възникнали, като техни синоними, служещи за по-голяма икономичност на езиковите средства. Абрeвиатурите се осъзнават като съкращения само дотогава, докато в езика съществуват словосъчетанията, от които са възникнали.

Общоприето е делението на абрeвиатурите на **графични** и **лексикални**. Графичните се използват само в писмен текст. Те не са нови единици на езика и не водят до създаване на нови думи. За разлика от лексикалните, графичните съкращения са изцяло несамостоятелни. Те нямат собствено произношение и ударение, нямат свои самостоятелни граматични признаци и не могат да служат за образуване на нови думи. Напр. *мин.* и *н.в.* в съчетанията *мин. Цветанов* и *н.в. Симеон Втори* се четат само изцяло. Същото важи и за графични съкращения като *зам.-мин.* (заместник-министър), *зам.-дир.* (заместник-директор), *ст. лейт.* (старши

лейтенант), *ген.-майор* (генерал-майор), *зам.-кмет* (заместник-кмет) и др. При някои от тези съкращения се наблюдават и синонимни варианти. Напр. *мин.* и *м-р* за *министър*, *зам.-мин.* и *зам.-министър* за *заместник-министър*, *зам.-дир.* и *зам.-директор* за *заместник-директор*, *ст. лейт.* и *ст. лейтенант* за *старши лейтенант* и др. В последните примери в единия случай на съкращаване е подложено цялото словосъчетание, а в другия – само първата му част. Правописът им зависи от правописа на целите словосъчетания. Напр. *ген.-майор*, *зам.-кмет* и *зам.-мин.* се пишат с дефис, който е показател за целостта на думата.

Лексикалните съкращения са елементи на езика и като такива те имат собствено произношение и ударение, свои самостоятелни граматични признаци и могат да служат като словообразователна основа за образуване на нови думи. По начина на своето образуване лексикалните съкращения са два вида: инициални и групови. Инициалните от своя страна биват звукови, буквени и звуково-буквени. Звуковите се образуват от началните букви на пълнозначните думи в словосъчетанието, които букви се изговарят според звуковите им стойности. Напр. *СИВ*, *НАТО*, *ЮНЕСКО*, *ДАНС*, *ГЕРБ*, *ЦИК*, *НОИ*, *НАП*, *БЕХ*, *САЩ* и др. Словосъчетанията, които са източник на този тип абривиатури, могат да бъдат, както на български, така и на чужд (най-често английски) език. Напр. *СИВ* — *Съвет за икономическа взаимопомощ*; *ЦИК* — *Централна избирателна комисия*; *БЕХ* — *Български енергиен холдинг* и др. От началните букви на чуждоезикови словосъчетания са образувани *ЮНЕСКО*, *ЮНИДО*, *ЮНКТАД*, *НАТО*, *САЛТ* и др. Напр. *ЮНЕСКО* (*Организация на обединените нации за образование, наука и култура*) — от *United Nations Educational Scientific and Cultural Organization*; *ЮНИДО* (*Организация на обединените нации за промишлено развитие*) — от *United Nations Industrial Development Organization*; *ЮНКТАД* (*Конференция на ООН по търговия и*

развитие) — от *United Nations Conference on Trade and Development*); ЮНЕП (*Програма на Организацията на обединените нации за опазване на околната среда*) — от *United Nations Environment Programme*; ЕИФ (*Европейски инвестиционен фонд*) — от *European investment fund*; САЛТ (*Съветско-американски преговори за ограничаване на стратегическите въоръжения*) — от *Strategic Arms Limitations Talks*; НАТО — от *North Atlantic Treaty Organization* и др. Популярна такава абривиатура е и ЮПИ, съкратено от YUP — англ. *young* (*млад*), *urban* (*градски*), *professional* (*професионалист*). Най-активна употреба тази абривиатура имаше след парламентарните избори през 2001 г. за назоваване на млади българи, които са учили и работили в чужбина, но са се върнали в България, за да се включат в управлението на държавата. Ето един пример: *Симеон Втори се довери на младите юпита, блеснали по време на Българския Великден*.

Макар и по-рядко, се получават синонимни варианти между абривиатура, състояща се от първите букви на разгърнатото чуждо название в поредния за чуждия език ред, и абривиатура, състояща се от първите букви на разгърнатото название така, както то се изговаря на български език. Напр. ЕФТА и ЕАСТ. Тези две абривиатури означават едно и също нещо — *Европейска асоциация за свободна търговия*. Това е търговско-икономическо обединение, създадено през 1960 г. с цел да се установи свободен пазар чрез постепенно отменяне на митата и ограниченията в търговията. Абривиатурата ЕФТА идва от англ. *European Free Trade Association*, а абривиатурата ЕАСТ идва от бълг. *Европейска асоциация за свободна търговия*. Същият е случаят при абривиатурите ЕТУК и ЕКС. Те също означават едно и също — *Европейска конфедерация на синдикатите*. ЕТУК идва от англ. *European Trade Union Confederation*, а ЕКС — от *Европейска конфедерация на синдикатите*. Същото явление се наблюдава при СКОПЕ и НКПОС — *Научен комитет по проблемите на*

околната среда. НКПОС е съкращението на кирилица на това название, а СКОПЕ идва от англ. *Scientific Committee on Problems of the Environment*.

Буквените са образувани пак от първите букви на думите в сложното название, но всяка буква се изговаря не според звуковата си стойност, а поотделно като буква от азбуката в съчетание с гласна. Напр. ТКЗС (изговаря се *те-ке-зе-се*), ДКМС (изговаря се *де-ка-ме-се*), БЗНС (изговаря се *бе-зе-не-се*), СДС (изговаря се *се-де-се*), БСП (изговаря се *бе-се-не*), ДПС (изговаря се *де-не-се*), БББ (изговаря се *бе-бе-бе*), СРС (изговаря се *се-ре-се*), МВФ (изговаря се *ме-ве-фе*), МВР (изговаря се *ме-ве-ре*), ДДС (изговаря се *де-де-се*), КНСБ (изговаря се *ка-не-се-бе*), ЦК (изговаря се *це-ка*) и др.

Звуково-буквените инициални абривиатури са комбинация от първите два подвида. Напр. РМС (изговаря се *ремс*), ГУСВ (изговаря се *гусе-ве*), БОДК (изговаря се *бо-де-ка*), ООН (изговаря се *о-о-не*), ПВО (изговаря се *пе-ве-о*), РПУ (изговаря се *ре-не-у*), АСП (изговаря се *а-се-не*), КФОР (изговаря се *кейфор*) и др. При изписването на някои инициални абривиатури се наблюдават графични варианти. Напр. НСС и НСлС (Национална следствена служба).

Груповите абривиатури са образувани от началните части на две или повече думи или от една съкратена и една пълна дума. Първият подтип, т.е. тези, които се състоят от съчетаването на началните части на две или повече думи, много активно навлиза в езика ни след 9.IX.1944 г. Под влияние на руския език. Напр. *колхоз, селкооп, райком, профком, партком, профорг, парторг, генсек, рабфак, диамат, истмат, коминтерн, социнтерн* и др. Те са образувани от началните части на две думи. В последно време по този начин се създава и придобилото широка употреба *боркор* от *борба с корупцията*. Това е по-краткото название на Центъра за превенция и противодействие на корупцията и организираната

престъпност, създаден от правителството на ГЕРБ през 2010 г. като самостоятелна структура към Министерския съвет. От началните части на три думи са образувани например думи като *комсомол, хоремаг, профгрупорг* и др. Голяма част от тази лексика се създава много бързо и се употребява доста активно през определен период от време, но днес вече е отмряла най-вече поради отмиране, изчезване или деактуализация на понятията и явленията, които тя означава. Днес голяма част от младите хора изобщо не знаят какво означава *хоремаг, рабфак, коминтерн, партком, парторг, профгрупорг* и пр. Дори при някои от тези думи настъпва промяна и в стилистичната натовареност. Първоначално те имат положителна стилистична окраска, след това се стига до стилистична неутрализация, а днес дори и до негативно звучене.

Вторият подтип групови абривиатури, т.е. тези, които се състоят от една съкратена и една пълна дума, показва доста по-голяма устойчивост в езика ни и доста по-нашироко се употребява и днес. Това са думи като *профсъюз, стенвестник, политинформация, политемиграция, политпропаганда, политпросвета, орготдел, агитотдел, агитработник, агитпропотдел, пресцентър, редколегия, спецчасти, спецсили, профдеятел* и др. Най-често използвани в съвременната българска политическа терминология съкратени първи части са *полит-, агит-, проф-, соц-* и, особено във връзка с присъединяването на България към Европейския съюз, *евро-*. Напр. *евродепутат, еврокомисар, евробюрократ, европарламент, евросътрудничество, евроскептицизъм* и др.

Днес все по-широка употреба придобива една трета група лексикални абривиатури, която е особена смесица между инициалните и груповите. При тези, много наложени се през последните години словосъчетания, първата съставка е буквено съкращение, обикновено означаващо названието на някаква политическа партия, организация или

институция, а втората – цяла дума. Като първа съставна част на такива съчетания най-често се употребяват СДС, БСП, ДАНС, НАТО, МВР, ЕС и др. Напр. *ЕС лидер, СДВР шеф, МВР шеф, ДАНС скандал, НАТО генерал, СДС депутат, БСП правителство, ДПС електорат* и др. Срещат се и случаи със съкращения, изписани на латиница. Напр. *US президент, BG паспорт, BG гражданство, VIP персона, VIP гости, PR агенция, PR специалист* и др. При тези случаи употребата трябва да е много внимателна и към тях е нужно да се подхожда избирателно, защото според нас не всички от тях е редно да се утвърдят и употребяват в устната и в писмената реч. Напр. ако *PR агенция, PR специалист, VIP гости, GPS система, GSM оператор, SIM карта, PIN код* и др. имат място в езика ни, то образувания като *BG гражданство, US президент* и др. са фонетични и графични недоразумения, които с нищо не обогатяват българския език и трябва да бъдат избягвани.

Както вече споменах, лексикалните абривиатури са единици на езика и като такива те са семантични и морфологични цялости със самостоятелни граматични значения за род, число и членуване. Функционално те съответстват на съществителните имена и също като тях имат род и число и могат да се членуват. По принцип родът на съкращението би трябвало да се определя от рода на основната дума в изходното словосъчетание, но това невинаги става така. Напр. *БСП* (*Българска социалистическа партия*) трябва да е от женски род, а *СДС* (*Съюз на демократичните сили*) – от мъжки. На практика обаче решаваща при определяне на рода става звуковата форма на абривиатурата. Тъй като тези две абривиатури при произнасяне завършват на звука *е*, те се подвеждат към среден род. Напр. *Това не е моето СДС* или *Първанов отстъпи БСП-то* (чете се *бесепето*) на *Станишев*. Това важи и за

членуването, и за образуването на множествено число. Напр. *СДС-то* (чете се *седесето*), *СДС-та* (чете се *седесета*).

Все по- отчетливо проявяващата се лексикализация на лексикалните аббревиатури е свързана и с тяхната способност да служат като произвеждаща основа за образуването на нови думи. Най-често инициалните съкращения са мотивираща основа за образуването на съществителни имена за лица и (по-рядко) на прилагателни имена. Използват се най-често наставките *-ар*, *-ист* и *-ец* при съществителни имена от мъжки род, *-ка* за женски род и *-ов* и *-ски* при прилагателните. Напр. *текезесар*, *седесар*, *бесепар*, *ремсист*, *бонсист*, *натовец* и др. – съществителни имена; *текезесарски*, *седесарски*, *бесепарски*, *ремсистки*, *натовски* и др. – прилагателни имена.

Също така трябва да се отбележи, че с употребата на съкращения не бива да се прекалява. Те трябва да се употребяват само при необходимост, само когато има реална нужда от тях с цел избягване на прекалено дълги фрази и олекотяване на езиковия изказ. Аббревиатурите трябва да са ясни по смисъл в комуникативния акт и да се използват само тогава, когато този, който ги използва, е абсолютно сигурен, че ще бъде разбран. Непрепоръчително е използването на аббревиатури, които са неутвърдени, неизвестни, абсолютно неясни и неразбираеми, доста причудливи и може би ненужни и излишни в езика ни. Напр. *МЦПМИВ* – *Международен център за проучване на малцинствата и интеркултурните взаимодействия*; *КПУКИ* – *Комисия за предотвратяване и установяване на конфликт на интереси*; *ОСНАА* – *Организация за солидарност с народите от Азия и Африка*; *СФДСООН* – *Световна федерация на дружествата за съдействие на Организацията на обединените нации*; *ОПРР* – *Оперативна програма за регионално развитие*; *СКМНМ* – *Сдружение на кметовете на малки населени места*; *ЕСПЧ* – *Европейски*

съд по правата на човека; ЕСФ – Европейски социален фонд; МБВР – Международна банка за възстановяване и развитие; ЦППКОП – Център за превенция и противодействие на корупцията и организираната престъпност; ДВНПБЧГ – Дом за временно настаняване на пълнолетни български и чужди граждани; ИАНМСП – Изпълнителна агенция за насърчаване на малките и средните предприятия; ИАГ – Изпълнителна агенция по горите; ГДД – Главна данъчна дирекция; ПДЕ – Политическо движение „Евророма”; СМЛ – Световна мюсюлманска лига; ИДИЛ – Ислямска държава в Ирак и Леванте; ПБЖ – Партия на българските жени; КТД – Колективен трудов договор; КБЧ – Комитет за българите в чужбина; ДАБЧ – Държавна агенция за българите в чужбина; КЗД – Комисия за защита от дискриминация; БАБХ – Българска агенция за безопасност на храните; КРИБ – Конфедерация на работодателите и индустриалците в България; МААЕ – Международна агенция по атомна енергия; ЗМСМА – Закон за местното самоуправление и местната администрация; ОСЕМБ – Обществен съвет на етническите малцинства в България; КОНПИ – Комисия за отнемане на незаконно придобитото имущество; НДЗПЧ – Независимо дружество за защита на правата на човека; ЦКБППМН – Централна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни; ЗКПСННИ – Закон за конфискуване на придобитото чрез спекула и по незаконен начин имущество; и др. Ето няколко примера. ИДИЛ планира до 2020 г. да контролира територии, включващи целия Балкански полуостров, вкл. и България; ИДИЛ е заплаха за сигурността на България; Иран е удовлетворен от последния доклад на МААЕ, потвърждаващ мирния характер на неговата ядрена програма; Обществото не вярва, че членовете на КОНПИ реално вършат някаква работа; Докъде ще стигне ОСЕМБ в своите действия по този въпрос, още никой не знае; Информацията за много случаи на насилие на деца върху деца пропада в

напките на ЦКБППМН; Кирил Домусчиев е новият шеф на КРИБ и др. А какво да кажем за абривиатурата МУПНОРПДСО — *Методически указания за прилагане на Наредбата за образуване и разпределение на печалбата в държавните стопански организации?* Или за абривиатурата КНИПИТУГА — *Комплексен научно-изследователски проектантски институт по териториално устройство, градоустройство и архитектура?* Едва ли някой, дори и по-интелигентен гражданин, ако види в писмен текст или чуе тези абривиатури, ще разбере за какво става въпрос. Освен това по-дългите от тях са произносително много неудобни. Затова използването на подобни абривиатури преди тяхното окончателно изясняване и утвърждаване в езика (ако изобщо се стигне дотам) все още буди недоумение, изключително много затруднява и обърква комуникацията и затова трябва да се избягва.

Също така трябва много да се внимава в случаите, когато една абривиатура разгърнато може да се прочете по два (или по повече) начина. Напр. ВАС — *Върховен административен съд* и *Висш адвокатски съвет*; ЕНП — *Европейска народна партия* и *Единна народна партия* (тази с председател Мария Капон); КОТ — *Комитет за отдих и туризъм* и *Комисия по охрана на труда*; ДПС — *Движение за права и свободи* и *Детска педагогическа стая*; ДБГ — *Движение България на гражданите* и *Дирекция за борба с градушките*; КСНС — *Консултативен съвет по национална сигурност* и *Контролна служба по надзор на стоки*; ЕКС — *Европейска конфедерация на синдикатите* и *Европейски комунистически съюз*; СИВ — *Съвет за икономическа взаимопомощ*, *Средства за инженерно въоръжение* и *Съюз на издателите на вестници*; ПДМ — *Постоянна дипломатическа мисия* и *Прибори за дегазация на местност*; СИФ — *Световен икономически форум* и *Социален инвестиционен фонд*; ЦСМП — *Център за спешна медицинска помощ* и *Център за*

стратегически и международни проучвания и др. Винаги при употреба на такива абривиатури в писмен или устен текст трябва много да се внимава, за да не се стига до двусмислици, неясноти и обърквания.

Категорично непрепоръчителни за употреба са следните появили се в публицистични текстове абривиатури: *БгБц — България без цензура; РфБл — Реформаторски блок; ДБлГр — Движение „България на гражданите“*. Тези абривиатури функционираха в публицистичната реч много кратко и вече са заменени от *ББЦ, РБ, ДБГ*.

Категорично непрепоръчителни са и абривиатурни названия с провокативно, двусмислено и бъдещо конфликти тълкуване. Ето няколко примера: *ПОМАК — Патриотично обединение за многообразие, автентичност и култура; ОТОМАН — Обединение за толерантност, отговорност, морал и алтернативен напредък (това е название на нова партия, чието създаване се инициира от братя Юзеирици през пролетта на 2010 г.)*; политическа партия *БАСТА — Българи за алтернатива на страха, тоталитаризма и апатията (партия, създадена от отцепили се от ГЕРБ активисти)*; гражданско движение *АБВ — Алтернатива за българско възраждане* и др. Тези абривиатури са непрепоръчителни, защото огромното мнозинство българи все още не схваща *помак, отоман, баста* и пр. като съкращения. Тези думи функционират в езика като други части на речта с друго значение и едва ли са най-подходящите за названия на нововъзникнали политически обединения, а *абв* се свързва в съзнанието на българите с началото на нашата кирилска азбука, а не с политическата платформа на един бивш президент. Затова подобни спорни названия трябва да се избягват. Тук може би трябва да отнесем и абривиатурата *ПЕС*, която също е относително все още неясна за означаване на лявоцентристки съюз, обединяващ социалистически и социалдемократически партии в Европа и основан през 1992 г. въз основа

на Конфедерацията на европейските социалдемократически партии. Повечето хора свързват това звучене не с тази авторитетна международна политическа организация, а с названието на голямо и едро куче. Така се стига до объркващи, двусмислени, неясни и дори смешни изрази като *ПЕС няма да се влачи по корем пред никого; На предстоящите евроизбори пребит ПЕС няма да има; ПЕС ще седне до обикновените граждани; Българин спасява ПЕС; Дори ПЕС зове: стига смърт в Украйна* и др.

От употребата на абрeвиацията в съвременната българска политическа терминология могат да се направят следните основни **изводи**:

— Абрeвиацията е жив, жизнен и много продуктивен и перспективен начин за терминологична номинация, който отговаря на изискването за краткост на формата на термина.

— Абрeвиатурите са значително много на брой и заемат важно място в политическия дискурс, защото огромното количество информация, както и дългите и многословни названия, изискват максимален езиков синтез.

— Абрeвиатурите са израз на вътрешноезиковата тенденция към икономия на езиковите средства, поради което чрез тях се постига кратко, стегнато и икономично езиково общуване.

— Абрeвиатурите се употребяват паралелно с разгърнатите словосъчетания, от които са възникнали, като техни синоними, служещи за по-голяма икономичност на езиковите средства.

— Абрeвиатурите се осъзнават като съкращения само дотогава, докато в езика съществуват словосъчетанията, от които са възникнали.

— Абрeвиатурите трябва да се употребяват само тогава, когато

те са ясни и уточнени в комуникативния акт и не затрудняват възприемането на информацията.

**ИЗТОЧНИЦИ ЗА ОБРАЗУВАНЕ НА
ТЕРМИНИ И ТЕРМИНОЕЛЕМЕНТИ
В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА
ПОЛИТИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ**

Въпросът за източниците за образуване на нови термини и терминоеlementи в съвременната българска политическа терминология е доста сложен, актуален и дискуссионен. Основните пътища за попълване не само на обществено-политическата, но и на всяка друга терминологична система (а и на лексиката като цяло) са три: **използване на домашни езикови средства, използване на чуждоезикови средства и смесено и едновременно използване и на домашни, и на чуждоезикови средства.** Още по-сложен е въпросът за това, какво трябва да бъде отношението между тези три начина, трябва ли някой от тях да има приоритет спрямо останалите и ако *да*, то кой и доколко. Чрез домашни езикови средства термини се образуват, като се използват номинативните възможности на българския език и характерните за него словообразователни начини и модели, които определят националния облик и националното своеобразие на всяка терминологична система. Тези начини подробно бяха разгледани в главата „Терминологична номинация” и затова тук ще се спрем на използването на чуждоезикови средства, както и на тяхното съчетаване с домашните.

1. Образуване на термини чрез чуждоезикови средства

Това образуване става главно по два начина: **заемане на готови термини и калкиране.**

а/ заемане на готови термини

В езикознанието отдавна е утвърдена тезата, че език без чужди думи в него не съществува. Появата на чужди думи е обусловена както от

езикови, така и от неезикови фактори. Към езиковите фактори се отнася потребността да се обогатява езикът с нови думи, да се развива лексикалната система, да се разширяват и прецизират значенията на думите и пр. В науката, в техниката, в общественото развитие и в живота като цяло постоянно възникват нови и несъществуващи до този момент предмети, обекти, процеси, явления и пр., при което неизбежно се появява нуждата от нови названия. Един от начините за задоволяване на тази нужда и за попълване на дадена терминологична система или сфера на дейност с такива нови названия е тяхното заемане от чужди езици.

Към неезиковите фактори за появата на чужди думи спадат разнообразните политически, икономически и културни връзки между народите, техните взаимни влияния и взаимодействия. Всички народи, говорещи различни езици, още от древността не живеят изолирано един от друг и не развиват своите икономики и култури абсолютно самостоятелно и само със собствени средства. В хода на историческото развитие на човечеството народите непрекъснато си взаимодействат и политически, и икономически, и културно, което неминуемо води до смесване и взаимно проникване на езици, култури и цивилизации. Кръстопътното географско положение на земите, населявани от българи, както и спецификата на историческото ни развитие, предопределят многобройните и разностранни езикови въздействия върху българския език. Това с още по-пълна сила важи за днешния ден, трайно белязан от две думи: *глобализация* и *европейзация*. Нашата съвременност се характеризира с основни и значителни изменения в най-различни области, с крупно и интензивно развитие на науката, на компютърната, информационната и телекомуникационната техника и на техниката изобщо, с процесите на европейска интеграция и глобализация. Глобализацията, разбрана като процес на планетарно и повсеместно сближаване, обвързване и

обединяване на хората, народите и държавите в световен мащаб и във всички области на живота, поставя редица сериозни не само политически и икономически, но и философски, културни и езикови проблеми. Може би най-сериозният от тях е, ще доведе ли глобализацията до постепенното намаляване и свеждане до минимум на ролята и значението на отделните суверенни национални държави, а оттук и на отделните национални езици.

По такъв начин, без да е явление от езиков порядък, днес глобализацията вече е сериозен проблем пред българското езикознание и особено пред българската лексикология и пред терминологията като частен нейн случай, защото както знаем, лексиката е най-динамично променящата се част от езиковата система и всяка крупна промяна в политическия, икономическия, социалния и културния живот на обществото намира най-бързо и най-пряко отражение именно в нея. Това с пълна сила важи за днешния български политически дискурс, в който демократичните промени и глобализиращият се свят вляха огромно количество чужди думи.

Въпросите, свързани с навлизането на чужди думи в езика ни, с това, *какво, защо, как и доколко* да се заема и с това, няма ли масовото навлизане на чужди думи да доведе до обезличаване и до обезбългаряване на българския език, са въпроси, които от векове наред са актуални и в българското езикознание, и в българското общество като цяло. С особена актуалност се отличават тези въпроси и днес във времето на глобализацията.

Тук ще си позволим да отворим една скоба и да погледнем назад в историята, за да видим, че в хода на историческото развитие на човечеството е имало няколко опита не само за политическа и икономическа, но и за езикова глобализация, т. е. за установяване на един общ за всички народи език. Още в древността в Римската империя, която

се е простирала на три континента, просъществувала е няколко века и е била населявана от десетки различни народности, се въвежда латинският език като официален държавен език за всички територии. На него е създадена много богата литература, която оказва голямо влияние върху по-сетнешното духовно развитие на света. Латинизацията обаче не успява да унифицира и да обезличи поробените от Рим народи и техните езици. Идентично е положението по-късно във Византийската империя, която също е заемала огромни територии и е просъществувала чак до XV в., без да успее езиково и духовно да асимилира различните народности, влизащи в нея. През Средновековието католическата църква също прави опит за езикова глобализация на базата на латинския език, който става език не само на богослужението, но и на културната дейност и на държавния живот изобщо в редица страни от Западна и Средна Европа, а по-късно и от Северна и Южна Америка. Това пречи на развитието на отделните национални езици, защото според официалната догма свещени и канонизирани са само три езика: еврейски, гръцки и латински. Именно побеждаването и преодоляването на триезичната догма е една от най-големите културни и духовни заслуги на светите братя Кирил и Методи пред цяла Европа. Чрез дейността на Кирил и Методи и на техните ученици и последователи цялата славянска духовна култура се обединява около старобългарския език, който става общ църковен и книжовен език за източноправославните народи.

В епохата на колониалното владичество официален за всички колонизирани земи е бил езикът на държавата колонизатор. Политическата, икономическата, образователната, културната дейност и всяко едно официално общуване се е осъществявало на съответния език: за британските колонии — на английски, за френските — на френски, за испанските — на испански и пр.

През периода XVII-XIX в. както в сферата на дипломатията и междудържавните отношения, така и в културната сфера, се налага френският език, който измества мъртвия вече латински. Тази европейска практика се свързва с доминиращата тогава роля на Франция в политическите идеи, обществения живот и културата. Аристокрацията и интелигенцията на европейските страни е контактувала помежду си на френски.

След Втората световна война ролята на общ език за страните от социалистическия лагер започва да играе руският език. Той е официален общодържавен език в Съветския съюз, който като държава обединява в себе си повече от 150 народности. Всички страни от Източния блок въвеждат руския език като учебен предмет, масово се снабдяват с руски вестници, списания и книги и по този начин руският език става средство за политическа, икономическа и културна интеграция между тях. И до днес руският език запазва своите позиции на международен език на славистите от цял свят.

В света са правени и няколко опита за създаване на изкуствени международни езици. Най-голяма популярност придобива езикът *есперанто*. Независимо обаче от масовото му изучаване в редица държави, есперанто не успява да се наложи като глобален език. Основната причина за това е фактът, че той е изкуствен продукт, който нито във функционално, нито в социално, нито в комуникативно отношение може да замени даден естествен език и да бъде равностоен негов аналог. Така постепенно опитите като глобален език да се наложи някой език, създаден по изкуствен начин, вече са изоставени (историческият преглед е направен на базата на Виденов 2003: 204-208).

Днес в света глобализационните процеси протичат на базата на английския език, който вече е без конкуренция като световен език и като

инструмент на езиковата глобализация. Това е във връзка с господстващата роля на САЩ като най-развитата световна сила, с масовата американизация във всички области, с доминиращата роля на англоезичната част от света, с икономическия и технологичния напредък на англоговорящите страни и с експанзията на англоезичните култури в световен мащаб. Именно затова, независимо от факта, че водеща европейска сила и най-развита европейска икономика е Германия и че тя играе основна роля в Европейския съюз, международен език на евроинтеграцията също е английският.

Всичките тези процеси поставят важния за нас въпрос, къде е мястото на българския език като език от епохата на глобализацията, когато малките национални езици са подложени на значително влияние от големите международно използвани езици начело с английският. Важен е и следният факт. На 1 януари 2007 г. България става пълноправен член на Европейския съюз. Освен до политически, икономически, социални, юридически и пр. промени, това събитие води и до важни езикови промени. След тази дата се променя и официалният статут на българския език. Той става един от официалните и работни езици на Евросъюза, което означава, че цялото законодателство и всички документи с важно политическо значение вече ще се публикуват и размножават и на български и че по време на заседанията в заседателните зали ще се осигурява превод и на български. По принцип още от самото начало в устава на Европейския съюз е залегнала клауза за езиково равноправие и за запазване и поощряване на европейското многоезичие. Дори съществува Нова рамкова стратегия за многоезичието (Пачев 2007: 8-9; за повече подробности вж. Пачев 2006, Виденов 2003, Виденов 2005, Виденов 2013).

Независимо от юридическата защита на т. нар. малки езици, сред които е и българският, тревожен е фактът, че днес в него масово,

активно и безконтролно навлизат чужди думи. Това важи и за съвременната българска политическа терминология, която също е неконтролируемо заляна и засипана от нужни и ненужни чужди думи. За по-правилна и по-обективна оценка на чуждите думи трябва да се позовем на две неща: какво се разбира под *чужди думи* и какви видове чужди думи има. Най-общо казано, под *чужди думи* се разбира *думи, които навлизат в българския език от други езици*. Съществува мнение, че широко разпространеният в българското езикознание термин *чужди думи* е неточен и дори неправилен, защото веднъж попаднали в българския език, дошлите от други езици думи вече започват да се подчиняват на неговите закономерности и да се употребяват в съответствие с неговите фонетични, граматични, словообразователни, правописни и правоговорни норми, т. е. дошлите думи, след като се адаптират и интегрират към българския език, престават да бъдат чужди за него. Така че по-правилно и по-точно би било вместо *чужди думи*, да се използва терминът *думи от чужд произход*. Прието в българското езикознание е делението на тези думи на три групи: *заемки, чуждици и интернационализми*.

Под **заемки** се разбира *чужди думи, които са напълно усвоени от лексикалната система на езика ни и за които няма равнозначни на тях съответни български синоними*. Заемките биват два вида: *преки* и *непреки*. Преките заемки възникват при непосредствено общуване между два езика, а непреките проникват от един език в друг чрез посредничеството на трети. Напр. преки заемки са много турски и руски думи, а непреки — думи от западноевропейските езици, проникнали в българския език чрез руски. Вече бе споменато, че заемането удовлетворява номинативната нужда от назоваване на нови понятия, процеси, явления и пр. Именно по тази причина, когато възникне някаква нова дейност или нова ситуация, заемките за означаване на понятията около нея идват от език, където

съответната дейност вече се е развила и утвърдила. Напр. след 9 септември 1944 г. огромното мнозинство от термините и думите, свързани със социалистическото строителство, с марксистко-ленинската идеология, с колективизацията на селското стопанство, с плановата икономика, със социалистическия тип култура, с устройството и дейността на социалистическите партийни, профсъюзни, младежки, детски и пр. организации идват от руския език като език на СССР — първата в света социалистическа държава, която в този вид съществува от 1922 г. до 1991 г. България е социалистическа държава от 15 септември 1946 г. до 15 ноември 1990 г. Тогава тя е част от международната социалистическа система или т. нар. Съветски блок. Затова нахлулите в този период руски думи, свързани със социалистическия път на развитие, се наричат *съветизми*. Напр. *комсомол, комсомолец, ударник, масовик, петилетка, стахановец, ленински съботник, колективизация, селсъвет* и др. Също така по времето на социализма България е член на Организацията на Варшавския договор, която организация е военният съюз на социалистическите страни. Доминираща роля в него има армията на Съветския съюз, поради която причина много военни термини, свързани с устройството и дейността на българската армия, също идват от руски. Напр. *артелчик, зенитчик, задание, заряд, скорострелност, змейка, зенитно-ракетни войски* и др. Чрез руски от френски са дошли термини като *залп, салют* и др. Днес в областта на военното дело масово навлизат английски термини, които изместват руските. Това се свързва с политическата преориентация на България и най-вече с приемането ѝ за пълноправен член на НАТО през април 2004 г.

Чуждиците са чужди по произход думи, за които в българския език има равнозначни по значение домашни думи, с които могат да се заместват. Напр. чуждици са *консенсус* (вм. *съгласие*),

комюнике (вм.официално съобщение), електорат (вм. избиратели), уровень (вм. равнище) и др.

Интернационализми според М. Попова са „езикови единици, които принадлежат към интернационалния езиков фонд (Попова 2012: 419). Интернационализми могат да бъдат не само думи, но и всички езикови единици от морфемата до синтактичната конструкция. Пак според М. Попова „интернационализмът трябва да отговаря на две условия — еднакви или близки значения и принадлежност поне към три езика, два от които са от различни езикови семейства. Тези изисквания не се отнасят за заемката. Освен това заемка е всяка езикова единица, която е заета от друг език, но интернационализмът може да бъде и заемка, и домашна езикова единица. Така напр. в българския език интернационализмите са почти без изключение заемки (Попова 2012: 421). Напр. интернационализми са много думи и термини от политическата, културната и научната сфера като *политика, партия, демокрация, диктатура, република, монархия, конституция, цивилизация, прогрес, пропаганда, революция, плурализъм* и др. Голяма част от интернационалния културен пласт са думи, които произхождат от класическите езици латински и старогръцки. Това важи не само за думите, но и за много интернационални афикси и афиксоиди (напр. наставките *-ист, -ант, -изъм, -тор, -лог, -ция, -изация* и др.; префиксите и префиксоидите *анти-, архи-, мулти-, ултра-, хипер-, мини-, про-, контра-, псевдо-, квази-, ре-, транс-* и др.).

Взаимодействието между българския език и дошлите в него чужди думи има два аспекта: *адаптация* и *интеграция*. **Адаптацията** е насочена към влиянието на българския език върху идващите в него чужди думи и представлява *процес на тяхното приспособяване и нагаждане към неговата система*. Адаптацията бива *графична, фонетична, граматична, словообразователна, семантична* и пр. При графичната с буквите от

българската азбука се изразява фонетичната стойност на буквите от езика източник. Когато в езика източник съществува буквена комбинация, нетипична за български, тя се предава съобразно нормите на нашия език. Напр. двойното *с* (-ss-) в чужди думи като *агресия*, *асимиляция* и др., на български се предава с едно *с*. Графичната адаптация е свързана с транскрипцията и транслитерацията, чиито правила се посочват в най-различни речници и справочници.

При фонетичната адаптация звуковете на заетата дума се нагаждат към фонетиката на българския език, като се търси тяхното най-точно звуково съответствие, което запазва в максимално висока степен техния оригинален изговор. Когато има нетипични за българския език звукове, те се заменят с възможно най-близките им еквиваленти. Напр. дифтонгите *eu*, *ai* се заместват с *ев*, *ав*.

Под граматична адаптация се разбира „такова въздействие върху формата на чуждия термин, което му придава или го сбижава с граматичните особености на заемащия език. Това означава, че промените се извършват при окончанията, които обикновено се заместват с домашни или със заети в по-ранен период, вече усвоени в езика. Така напр. в българския език те засягат изразяването на число и род, а при употребата в речта — и определителен член. Заетите термини образуват форми за множествено число според правилата на заемащия ги език. Напр. в българския език те се отнасят към съответната парадигма за множествено число на мъжки, женски или среден род чрез заместването на съществуващите окончания с характерните български окончания” (Попова 2012: 430). При граматичната адаптация е възможно чуждата дума да премине от една част на речта в друга. Напр. латинският глагол *credo* със значение *вярвам* на български е съществително от среден род *кредо* със значение *верую, убеждения, принципи*. Ето няколко примера: *Стабилното*

политическо кредо на една сериозна дясна партия не може да бъде само антикомунизмът.; Когато един писател влезе в политиката, понякога творческото кредо е едно, а политическото — друго. Латинското местоимение *quorum* на български е съществително име от мъжки род *кворум* със значение *правно установен необходим брой членове на някаква организация, които трябва да присъстват на заседание, събрание и пр., за да бъде заседанието редовно, а взетите решения — законни, като в случай на отсъствие на кворум взетите решения са незаконни и не могат да имат юридическа сила.* Също така при граматичната адаптация словосъчетание в езика източник може да се превърне в една дума на български и обратно. Напр. *джойнтвенчър* от англ. *joint venture*, *пиар* от англ. *public relations*. Шведското *ombudsman* на български освен с думата *омбудсман*, се предава и със словосъчетанието *обществен защитник*.

При словообразователната адаптация става замяна на чуждите суфикси и по-рядко префикси с домашни. В някои случаи такива форми са дублети, а в други — не. Напр. смислово разграничение се прави между термини с наставка *-ция* и такива с наставка *-не* в случаи като *кооперация* и *коопериране*, *асоциация* и *асоцииране*, *политизация* и *политизиране*, *индексация* и *индексиране* и пр. Термините с наставка *-не* означават обикновено само процес, докато тези с *-ция* могат да означават и процес, и резултат от процес, а понякога и предмет. При семантичната адаптация заетите думи в български поначало запазват значението, което имат в езика източник. В редица случаи обаче те развиват на българска почва и нови значения. С. Колковска (Колковска 2005) отбелязва това явление при термина *джойнтвенчър*. В английски той значи *форма на коопериране на компании от различни страни за изграждане и експлоатация на предприятия на територията на едната от тях*. В български език, освен това, този термин получава и ново значение *самото предприятие*,

създадено в резултат на такава форма на коопериране (Колковска 2005). Подобно нещо има и при термина *индексация*. Наред със значението *процес на изравняване на паричните задължения с равнището на цените*, на българска почва се появяват две нови значения: *повишаване на заплатите и пенсиите съобразно с процента на инфлация и самата конкретна парична сума, с която става това повишаване* (Колковска 2005).

Освен това дадена дума, която в чуждия език е многозначна, може да се заеме на български само с едно от значенията си. Такъв е случаят със споменатия вече термин *индексация*, който в своето първо значение *съставяне на списъци* не се употребява в българския език. Друг пример. Първото значение на думата *тормоз* в руския език е *спирачка на машина* (срв. *ручной тормоз, аварийный тормоз, внезапный тормоз*). С това свое значение тя не влиза в български. В български тя се употребява само с второто си значение *дразнене, притеснение, угнетяване, пречка, спънка, препятствие в развитието на нещо*. Също така при заемането на българска почва чуждата дума може да промени стилистичната си окраска и да придобие стилистично звучене, което отсъства в езика източник. Напр. немската дума *Geschäft* в немски няма отрицателно значение и значи *работа, занятие, търговия*. В български тя получава отрицателен смислов оттенък на непочтена сделка, нечестна спекула и пр. Подобно е положението и с френската дума *affaire* — *афера*, която в български има отрицателно значение на *нечиста, непочтена работа*.

Вторият аспект на взаимодействието между българския език и чуждите думи се нарича **интеграция** и тя отразява *влиянето на тези чужди думи върху езика, в който проникват*. М. Попова казва: ”В обема на понятието интеграция на чуждите термини в заемащия ги език се включват следните три ярки прояви на този процес: участие на заемката в

словообразователно гнездо, участие във вторичната лексикална номинация и едновременно участие в словообразователните и лексикалните номинационни процеси... Най-простият и най-явният случай се наблюдава, когато чуждият термин става основа на словообразователно гнездо. Това означава, че той служи като базов материал за образуване на нови думи в приемащия го език, което е предизвикано от комуникационни причини... Резултатът е както улесняване на комуникацията, така и обогатяване на лексикалната система и словообразователните модели в приемащия език (Попова 2012: 432-433). Ето няколко примера, които илюстрират това, как проникнал в българския език политически термин от чужд произход става на българска почва основа на словообразователно гнездо: *лустрация* в значение на *отстраняване от ръководна дейност или от висша длъжност на дадено лице, поради политическата му обвързаност с бивши политически режими* — *лустрирам, лустриране, лустрационен, лустриращ, лустратор, лустраторски, лустриран* и др.; *лоби* в значение на *група влиятелни лица, обединени от общ стремеж за оказване на влияние върху държавни органи в полза на едно или друго решение или поддръжници на някого при негови домогвания в областта на политиката, икономиката, бизнеса и пр.* — *лобирам, лобиране, лобиращ, лобист, лобистки, лобизъм* и др.; *омбудсман* в значение на *независимо лице, назначено да проучва жалби на гражданите по отношение на действията на държавната администрация* — *омбудсманка, омбудсмански, омбудсманство, омбудсманствам, омбудсманстващ, омбудсманстване* и др.; *пиар* — *пиарка, пиарствам, пиарстващ, пиарски, пиарство* и др.

Проникващият в българския език чужд термин може да се включи в съществуващо вече и преди неговата поява словообразователно гнездо. Напр. към съществувалото и по-рано словообразователно гнездо с

корен *нато* (като *натовски*, *натовец*) в наши дни се прибавя военният термин *натовизация* със значение *привеждане на структурните, организационните, техническите, материалните и др. стандарти на дадена армия в съответствие с изискванията на НАТО*. Употребата на този термин се разширява много след април 2004 г., когато България е приета за пълноправен член на НАТО (срв. още *натовизирам*, *натовизиране*, *натовизиран* и др.). Друг пример. Към съществуващото словообразователно гнездо около историческия термин *олигарх* (*олигархия*, *олигархичен*, *олигархически* и др.) се прибавя съвременното *олигарх* със значение *богат бизнесмен, оказващ натиск (често неправомерен) върху политическата власт* (оттук и *олигарствам*, *олигарстващ*, *олигарстване*, *олигарщина* и др.). Подобно е положението и с термина *ликвидатор* в значение *на лице, което се занимава с премахване на социалистическите форми на собственост в селското стопанство*.

В редица случаи на българска почва заетият термин получава ново метафорично значение и с него образува ново словообразователно гнездо. Напр. това става при историческите термини *клиент* и *фараон*, при биологичния термин *клонинг* и др. Първото значение на *клиент* е *беден гражданин на Древен Рим, взет под покровителство от по-богат римлянин*. Чрез метафоричен пренос се е получило и съвременното значение *лице, толерирано и покровителствано от хора с голяма държавна или политическа власт* (оттук и словообразователното гнездо *клиентела*, *клиентелист*, *клиентелистка*, *клиентелистки*, *клиентелизъм* и др.).

След като накратко се спряхме на трите групи термини от чужд произход (заемки, чуждици и интернационализми) и след като разгледахме двата аспекта на взаимодействието между тях и българския език (адаптация и интеграция), не можем да подминем въпроса за това, какво

трябва да бъде тяхното място в езика ни като цяло и в частност в политическия дискурс. Трябва ли да не реагираме на тяхното безконтролно и масово нахлуване или трябва да се борим срещу тях с всички средства (вкл. и насилствени). Ще отворим една скоба и ще споменем, че вторият подход е много типичен за Франция по времето на президента Шарл дьо Гол. Всички знаем, че той е издал указ за глобяване на политик, журналист и всяко публично лице, което в своите речи и интервюта, в печата или в електронните медии употребява англицизми, когато може да ги замени с френски думи. Драстично в това отношение е положението в канадската провинция Квебек, където още съществува Харта за френския език с цел неговата защита.

Политизиране на това явление в България съществува след 9 септември 1944 г., когато в речта на политици, в словото на журналисти и обществени дейци, в печата, по радиото и по телевизията се толерираше употребата на нужни и ненужни руски думи. Тогава се активизира използването на излишни русизми като *уровен*, *урожай*, *прийом*, *осторожно* и др. След 1989 г. пак по политически причини нещата се повториха с толерирането на излишни англоезични думи. Така че въпросът за мястото на чуждите думи е много сложен и много важен въпрос, който основателно вълнува и тревожи не само езиковедите, но и всички интелегентни българи. Безспорен е следният факт. Все по-настойчиво налагащата се световна глобализация превръща света, образно казано, в голямо село и постепенно в това голямо село движението на хора, стоки, капитали, култури, идеи и пр. става безпрецедентно по своите мащаби. Към това трябва да прибавим бурното навлизане на новите технологии и средства за комуникация, бързите открития и нововъведения в различни клонове на знанието, нуждата от бърза обмяна на мисли и идеи, касаещи различни сфери на човешката дейност и пр. На фона на всички тези

процеси в началото на ХХІ в. крайният езиков пуризм не само че е абсолютно неприемлив, но той буди насмешка и дори подигравка. Българският език е система, която непрекъснато се развива, обновява и обогатява и думите от чужд произход само спомагат за това. Няма език, който да е изчезнал заради навлизане на чужди думи в него. Те не могат да нарушат неговата самобитност и национален характер. Затова днес, вместо краен, трябва да има разумен и умерен пуризм, стъпил на здрава реалистична основа. Именно той ще спаси българския език от обезличаване и обезбългаряване. В областта на обществено-политическата (а може би и на всяка друга) терминология този умерен пуризм има главно следните три проявления:

а/ Политиката, политическата наука, както и всички останали науки са интернационални дейности. Това означава, че термините, терминоелементите и т. нар. културен пласт думи, използвани в тях, задължително трябва да запазят своя интернационален характер. Политическата, обществената, културната и научната дейност не могат да минат без този тип лексика, която е от чужд произход. Голяма част от тази лексика е пряко отражение на динамиката на съвременната ситуация, на настъпилите (и непрекъснато настъпващите) политически, икономически и социални промени. Правилно употребените чужди термини и думи в политическия дискурс увеличават богатството, яснотата и точността на изказа и помагат на българския език адекватно да отговори на повишените обществени и социални функции, които вече той изпълнява във връзка с процесите на европеизация и глобализация. Политическата терминология гъмжи от термини, на които изобщо не е необходимо да търсим и да създаваме български съответствия, дори и това да може да се случи на практика. Такива термини са напр. *политика, партия, демокрация, парламент, глобализация, фронт, апартейд, джихад, муджахидини,*

хунта, камикадзе, ембарго, геноцид, перестройка, лустрация, конституция, колонизация, революция, делегация, персона нон грата, кондоминиум, интерпелация, пророгация, преамбюл, импийчмънт и др. Също така важен е въпросът, че при опит някои от тези термини да бъдат преведени, солидно се нарушава смисълът. Напр. ако преведем термина *перестройка* с *преустройство*, това е неточно, защото не всяко преустройство, промяна и реструктуриране е перестройка. Под *перестройка* като термин се разбира само и единствено *процесът на разнообразни реформи, започнат в средата на 80-те години на XX в. в Съветския съюз от съветския лидер М. Горбачов, които целят, най-общо казано, да примирят социализма и демокрацията.* Ако преведем термина *джихад* само със *свещена война срещу неверниците*, това също е неточно, защото не всяка свещена война е джихад. При мюсюлманите религиозният им дълг за борба срещу неверниците се означава и с термина *газават*, който буквално значи *поход, нашествие*. Целта на джихад обаче е световно налагане и световен триумф на исляма, която цел отсъства при газават. Също така не могат да се превеждат и наименованията на определени групи хора съобразно изповядваната от тях идеология или конкретната им дейност. Напр. *талибани, муджахидини, джихадисти, кхмери, хунвейбини* и др. Не е препоръчителна и замяната на едни чужди думи с други, ако тази замяна се осъществява не по лингвистични, а по екстралингвистични (главно политически или конюнктурни) причини. Напр. след 10 ноември 1989 г. има тенденция много руски думи да се заменят с английски, поради политическата преориентация на България. Освен в политическата, това с пълна сила се случва и във военната терминология, особено след като България става пълноправен член на НАТО. Според нас този процес е неправилен. Защо трябва да се избягват утвърдени в нашата армия военни термини като *артелчик, установка, наряд, откат, снаряд, снаряжение* и др., само защото са руски и защо изобщо трябва като от огън да бягаме от

руските термини и думи и в други области? Разбира се, няма начин една съществена външнополитическа преориентация на държавата да не повлияе и върху лексиката, и върху терминологията, но не бива да се стига до крайности.

б/ Освен че са интернационални дейности, всяка политическа и научна дейност се развива на територията на дадена конкретна държава от политици и учени със съответната национална принадлежност. Именно затова не само че е възможно, но донякъде е дори необходимо във всеки национален език, наред с интернационалната, да се създаде и паралелна терминология с названия на родния език. Това може да се осъществи чрез съвместната работа на терминологисти от една страна, и представители на конкретната наука от друга. Интернационалните термини и тези на роден език трябва да функционират като дублети. Дублетността между интернационални и български термини ще бъде от полза най-малкото в три направления: ще се увеличи словното богатство на различните български терминологични системи; ще се улесни вътрешното (т. е. в рамките на България) общуване между българските учени и възприемането на български научни текстове; ще се улесни и облекчи комуникацията учени — общество и чуваемостта на учените и на научния език сред по-широките народни маси, което в крайна сметка е една от основните задачи на всяка наука — тя да бъде в полза на обществото. Дублиращите термини трябва да се създават чрез словообразователните средства и модели на българския език. Колкото и да е трудно, такова нещо не е невъзможно да се случи на практика. Българската изследователка П. Кънчева (Кънчева 2009) показва това в областта на анатомичната терминология, привеждайки десетки успоредици между български и латински анатомични термини. Подобни успоредици съществуват в ботаниката, зоологията и др. науки. Дори в компютърната терминология голям брой термини имат свои твърде често

употребявани български съответствия (напр. *имейл-електронна поща; атакмънт-прикрепен файл; кейборд-клавиатура; линк-връзка; нет-мрежа; пасуърд-парола; десктоп-екран* и др.). В политическата терминология такива случаи са *народно събрание* вм. *парламент*, *народен представител* вм. *депутат*, *правителство* вм. *кабинет*, *избиратели* вм. *електорат*, *допитване до народа* вм. *референдум* и др. Разбира се, не при всички термини е възможно създаването на такива успоредни названия. Но там, където може, те трябва да се създадат и да функционират заедно с интернационалния термин, което ще доведе до обогатяване на българската терминологична система. Подобни успоредици на интернационални политически термини съществуват и в други езици. Напр. представителният законодателен орган в Полша, Литва и Латвия се нарича *сейм*, в Русия — *Руска държавна дума*, в Украйна — *Върховна рада* и др.

в/ Вече стана ясно, че проява на умерен пуризм е да не се избягва чуждият термин, когато той е нужен, необходим и полезен за българския език. Също така обаче проява на здравословен пуризм е да се борим срещу задръстването на нашата лексика с абсолютно ненужни и излишни чуждици, за които съществуват равностойни български заместници. Излишеството на тези чуждици се засилва тогава, когато те се употребяват, без да са утвърдени международни обществено-политически или научни термини. Трагедията започва от това, че днес много политици и журналисти се поддават на изкушението да използват в своите речи, изказвания и предавания колкото се може повече чужди думи, без това да е необходимо. По такъв начин на първо място се нарушава яснотата, разбирателството и чуваемостта в общуването между политици и граждани и между медии и граждани, защото засипаният с ненужни чуждици език на политици и журналисти става трудно разбираем дори за образования българин, а какво да кажем за средностатистическия гражданин, за хората

без висше образование, за тези, които не знаят чужди езици и пр. Все пак нека да не забравяме, че основната функция на българския език е да бъде общонародно средство за общуване. На второ място, прекомерната употреба на чуждици говори, че на някои съвременни политици и журналисти тотално им липсват качества, някога наричани *възрожденски*. За съжаление, няма ценене на българското, гордост от българщината, милеене за родното. Много често тези политици и журналисти използват чуждата дума не защото тя казва повече, не защото тя е по-хубава, по-ясна или по-точна, а поради криворазбрана мода, чуждопоклонничество, желание да се блесне с интелект и ерудиция и пр. М. Виденов много точно и сполучливо нарича това явление *снобска интернационализация на езика* или *езиков снобизъм* (Виденов 2013: 209). Това е крайно негативно явление, принизяващо авторитета на българския език, който е една високоразвита система за изразяване и предаване на мисли. Може би прекалената употреба на чуждици често е едно показно снобско маниерничене, прикриващо именно отсъствието на мисъл у говорещия.

Използването на ненужни чуждици в политическата реч е масово явление. Тук ще приведем няколко примера. Напр. *Реформаторският блок представлява микс от най-различни идеи. Защо микс от идеи? Защо не смес или още по-звучното смесица? Какво ни дава чуждата дума в случая? Нищо. Друг пример. Утре Георги Първанов публично ще направи официално анонсиране на идеите и платформата на АБВ. Защо анонсиране вм. съобщаване, представяне, разясняване? Също така Доминацията на БСП в бъдещия парламент не е напълно сигурна. Терминът доминация има няколко звучни български съответствия, всяко от които би могло да се употреби в случая — надмощие, превъзходство, предимство, преимущество и др. Дискусията по проекта за нов избран закон продължава. Тук вместо дискусия може да се каже обсъждане,*

*разискване, а защо не и малко архаичното, но много звучно умуване. Синьо единство няма да успее да реновира дясната идея (реновира — защо не обнови, съживи); Финализиране на преговорите между Русия и Украйна не се очаква (финализиране — защо не завършване, приключване). В българския политически живот през последните двадесетина години съществуват лица с впечатляваща инконсеквентност на своите убеждения, като консеквентно е само желанието за власт или за оставане в парламента (инконсеквентност — защо не непоследователност; консеквентно — защо не последователно, непроменено). Не е ли безхаберно отношение към красотата и богатството на българския език да се казва *просперитет* вм. *преуспяване*, *процъфтяване*, *благоденствие*; *иновация* вм. *новост*, *нововъведение*; *дестинация* вм. *направление*; *инициирам* вм. *предприемам*, *започвам*; *неглижирам* вм. *пренебрегвам*, *не обръщам внимание*; *лимитирам* вм. *ограничавам* и др.? Защо трябва такива звучни и хубави български думи да бъдат изхвърлени от употреба и постепенно погребвани за сметка на чуждици, които с нищо не обогатяват езика ни? А какво да кажем за думи като *омбудсман*, *импийчмънт*, *джойнтвенчър*, *ексклузивен*, *пъблик рилейшънс* и др., които са истинско звукоизтезание и звуконасилие върху българския слух и чието произнасяне е много трудно и изисква доста усилия (напр. прилагателното *ексклузивен* с тези пет съгласни звука, струпани един до друг). *Омбудсман* има поне две равностойни български съответствия, много по-ясни и удобни за произнасяне — *обществен защитник* и *пълномощник*. Вместо *пъблик рилейшънс* спокойно може да се употребява преводният еквивалент *връзки с обществеността*. От езикова гледна точка няма оправдание за съществуването на публицистични текстове като следните: *Електоратът по презумпция ще аплодира иниципирането на иновативните идеи за индексация*. В това изречение няма нито една българска дума (като изключим служебните). Друг пример.*

Образът на партийния лидер, взет откъм аспекта на прононсираната митологема, доста сугестивно се проектира върху консеквентните слоеве на електората. Взаимната им контрапунктуална хармония издига фундаменталната теза за политическия морал до най-високата кота на етичната нравственост сине ква нон. Подобни текстове не само че нямат място в съвременния български политически дискурс, но и представляват недопустима гавра с българския език. По-точно този начин на говорене е гавра с езика въобще, защото нарушава основната му функция — да бъде средство за общуване. Този начин на изразяване превръща езика от средство за комуникация в неразбираемо средство за декомуникация.

Цялата българска интелигенция трябва да се бори срещу такава политическа или журналистическа реч, която нито е белег за образование, ерудиция и интелект, нито говори добре за нейните автори. Политици и журналисти, които говорят така, нехаят не само за българския език, но и за българските граждани (т. нар. *електорат*, който няма да разбере този начин на говорене) и за българщината като цяло. Българският език е част от езиковото многообразие на Европа и света. В многоезичния Европейски съюз и в многоезичния глобализиращ се свят задължение на родните политици, общественици, журналисти, учени, интелектуалци и на всички българи е защитаването и опазването на българския език, който е също толкова съвременен, модерен, богат и самобитен, колкото са и останалите езици. И нека да не забравяме, че въпреки че не е международен, нашият език е равноправен с езиците на останалите страни членки на ЕС. През 1988 г. по време на известната си реч в Брюж М. Тачър казва: ”Би било лудост да се опитаме да напъхаме националните държави в някакъв калъп на обща европейска идентичност. Европа трябва да е семейство от нации, които ценят своята национална идентичност не по-малко от общоевропейската кауза.” В тази връзка ще завършим с една мисъл на английския политик Джон Мейджър, който казва: „Тъкмо отделните нации

със своята национална култура, език и идентичност ще изградят обединена Европа”.

б/ калкиране

Освен заемането на готови лексикални единици, калкирането е другият начин за образуване на термини чрез чуждоезикови средства. Както заемането, така и калкирането, е доста сложно и многоаспектно явление, обусловено и от лингвистични, и от нелингвистични фактори. Калкирането запълва определени празнини в лексиката и отговаря на необходимостта тя да бъде попълвана с нови средства. Д. Благоева казва: „Като процес на възпроизвеждане на чуждоезикови словообразователни, лексико-семантични, фразеологични и граматични образци с вътрешни езикови ресурси, калкирането е познато на всички езици и в този смисъл е явление с универсален характер. То е резултат от протичащи междоезикови и межкултурни контакти и въздействия в определена историческа епоха и се проявява с различна интензивност при изграждането на лексикалната и граматичната система на конкретния език в отделните етапи на неговата еволюция... В българския език повече или по-малко активни процеси на калкиране се наблюдават във всички периоди от езиковия развой, като в отделните епохи източниците, от които се възприемат калки, се променят (Благоева 2005: 5). Най-общо казано, под *калкиране* се разбира *възпроизвеждането на чужди езикови модели с вътрешните ресурси на даден конкретен език*. Получените в резултат на такъв тип възпроизвеждане езикови единици се наричат *калки* (Благоева 2005: 12). В научната литература са правени много опити за класификация на калките въз основа на различни критерии (по-подробно вж. Благоева 2005). Тук ще използваме класификацията на Д. Благоева (Благоева 2005). Най-общо се приема, че калките биват словообразователни, семантични и фразеологични. Те освен това могат да бъдат пълни или

непълни, точни или неточни (Благоева 2005: 35). Непълните калки се наричат още *полукалки*. При тях има съчетание на домашни и чужди елементи. При пълните и точните калки словообразователната структура на чуждоезиковата единица се предава на български без отклонения, като се запазва словообразователният ѝ строеж. Напр. такива калки са терминоелементите *международен* (от *international*), *предприсъединителен* (от *preaccession*), *петгодишен* (от *пятилетний*) и др. При неточните словообразователни калки има известни несъвпадения между калката и чуждоезиковия ѝ образец, т. е. само част от компонентите на чуждоезиковата единица са възпроизведени с домашни средства. Тези несъвпадения могат да бъдат различия в морфемния състав, в структурната характеристика и пр. Подобни несъответствия според Д. Благоева се дължат на специфичните вътрешни особености както на език донор, така и на език реципиент, и най-често се изразяват в нееднакъв брой морфemi в чуждата дума и калката, в присъствието на определен вид морфemi в структурата на едната единица и отсъствието им в другата, в различното разположение на отделните морфemi, в предаване на български с една дума на чуждоезиково словосъчетание и пр. (Благоева 2005: 14 и Благоева 2005: 39). В днешната българска политическа терминология от словообразователните полукалки най-често срещани са тези, съдържащи в състава си интернационален словообразователен елемент, който най-често е от гръцки или латински произход. Напр. това са термини и терминоелементи, образувани с интернационалните префикси и префиксоиди *анти-*, *архи-*, *мега-*, *ултра-*, *хипер-*, *супер-*, *псевдо-*, *квази-* и др. В последните години особено активни са полукалките с първа съставна част *евро-* (напр. *Евросъвет* от *Eurocouncil*, *евросили* от *euroforces*, *еврогражданин* от *eurocitizen* и др.; примерите са взети от Благоева 2005: 39).

Семантични калки са този вид калки, който се получава тогава, когато към вече съществуващото значение (или значения) на дадена българска дума се добави ново значение, възникнало под влияние на чужда дума, като звуковият състав и словообразователната структура на българската дума се запазват. Такава семантична калка е думата *разширяване* (Благоева 2005: 43). Освен значението *пространствено увеличаване и уголемяване на нещо* чрез семантично калкиране се получава значението *процес на присъединяване на нови страни към Европейския съюз*. Семантични калки са и употребите на прилагателните *ляв* и *десен* в политически смисъл, на съществителните *октопод* в значение на *мафия*, *кръстник* в значение на *ръководител на мафиотска група*, *олигарх* в значение на *богат бизнесмен, който упражнява влияние върху политическата власт*, *гвоздей* в значение на *най-важната и най-съществената част от нещо*, *тюлен* в значение на *вид боец, командос* и др. Много използвани в политическата лексика днес са семантичните калки *ястреби* и *лешояди*. Всъщност употребата на *ястреб* в политически смисъл датира от много отдавна. Това става за първи път в САЩ през 1812 г. Тогава така са наричани тези американски политици, които са били за война с Великобритания с цел териториално разширяване на САЩ, премахване на търговски ограничения и др. В крайна сметка те надделяват и през 1812 г. Съединените щати обявяват война на Великобритания, продължила почти три години. Значението на *ястреб* в смисъл на *войнолюбец, привърженик на воденето на война* остава дълго в международните отношения. Днес това значение се е разширило и под *ястреб* се разбира *привърженик не само на употребата на военна сила, но и на всякакви други по-агресивни средства и действия*. През 60-80-те години на XX в. така са били наричани западни политици, които са привърженици на политиката на студената война, на надпреварата във въоръжаването, на засилването на конфронтацията между

капиталистическите и социалистическите държави и пр. Днес *ястреб* се употребява в неговото максимално широко значение, а именно *привърженик на всякаква по-твърда политика*. Ще приведем няколко примера от публицистиката. *Ястреби надхвват Обама за Сирия*; *Републиканският ястреб Джон Маккейн след едночасов разговор с президента Обама публично заяви, че Съединените щати трябва да обмислят мащабна военна офанзива срещу сирийския диктатор Башар ал Асад*. *Рамо на по-твърдата спрямо Сирия политика даде и друг ястреб — сенатор Линдзи Греъм* (в. „Труд“, 3.IX.2013 г.). Други примери. *България няма да бъде сред ястребите на Европейския съюз при обсъждането на общата политика относно кризата в Украйна* (част от изказването на председателя на БСП г-н Сергей Станишев след семинара на партията, проведен в Боровец през март 2014 г.). *Андонис Самарас е консервативният ястреб на гръцката политическа сцена, който никога не се страхува от конфронтация*; *В парламента се обиждат на ястреби и на мафия*; *Офишорни лешояди разкъсват Кипър*; *Българският преход създаде много лешояди*; *Политическите лешояди веднага налетяха на Бойко Борисов*; *Гълъби или ястреби ще доминират в ДПС след Сокола*; *Хилари Клинтън може да бъде причислена към женските ястреби от ятото на ционизма*; *Може и ромите да не са гълъби, но онези с бръснатите глави твърдо са ястреби*; *Лютви Местан е многообещаващият ястреб на Сокола — външно любезен, толерантен и кротък като гълъб, подразни ли се от някого или от нещо, той се преобразява и става ястребът на парламентарната си група, докато хора като Хасан Адемов и Юнал Лютви са по-скоро гълъби, а Рамадан Аталай е кръстосана порода нейде по средата*. Повече от ясно е, че при всички тези употреби *ястреби*, *лешояди* и *гълъби* са метафори, основаващи се на сходство между отличителните белези на тези птици и определено политическо поведение.

Много употребявани в днешната българска политическа терминология са фразеологичните калки. При тях се осъществява превод на чужди словосъчетания по съставните им части, като всяка съставна част се превежда отделно и се съединява с останалите чрез възпроизвеждане на чуждия синтактичен модел. Много термини словосъчетания представляват всъщност фразеологични калки и полукалки. Фразеологичните калки също могат да бъдат пълни и непълни, точни и неточни (Благоева 2005: 35).

Пълните и точни фразеологични калки възпроизвеждат без отклонения структурата и значението на чуждоезиковия образец. Такива фразеологични калки са следните (примерите са от Благоева 2005: 45-47): *сив пазар* (от англ. *grey market*), *плосък данък* (от англ. *flat tax*), *потребителска кошница* (от англ. *consumer basket*), *мръсни пари* (от англ. *dirty money*), *скрита безработица* (от англ. *hidden unemployment*), *данъчен рай* (от англ. *tax paradise*), *вятърът на промяната* (от англ. *wind of change*), *галопираща инфлация* (от англ. *galloping inflation*), *нов световен ред* (от англ. *new world order*), *приятелски огън* (от англ. *friendly fire*) и др.

При неточните калки се наблюдават редица граматични или лексикални отклонения от чуждоезиковия образец (напр. инверсия на елементи, несъответствия в синтактичната структура и др.). Характер на неточни калки според Д. Благоева (Благоева 2005: 47-48) имат словосъчетанията *сили за бързо реагиране* (от англ. *Rapid Deployment Force*), *единен пазар* (от фр. *marche unique*), *изтичане на мозъци* (от англ. *brain drain*), *промиване на мозъци* (от англ. *brainwashing*), *бръснати глави* (от англ. *skinheads*), *жива верига* (от англ. *human chain*) и др. Д. Благоева посочва, че тук отклоненията от чуждия модел се изразяват най-вече в употребата на предложно вместо безпредложно изразяване на определени синтактични отношения, в добавяне или отстраняване на лексикални елементи в структурата на калката и пр.

При полукалките положението е идентично. Точните полукалки точно възпроизвеждат структурата на чуждия образец, а при неточните има отклонения, най-често инверсия на съставни елементи, несъответствия в синтактичната структура и пр. Ето няколко примера (Благоева 2005: 49-53): точни полукалки: *валутен борд* (от англ. *currency board*), *пазарна икономика* (от англ. *market economy*), *сива икономика* (от англ. *grey economy*), *човешки ресурси* (от англ. *human resources*), *данъчен оазис* (от англ. *tax oasis*), *финансови акули* (от англ. *financial sharks*), *кредит на доверие* (от англ. *credit of trust*), *етническо прочистване* (от англ. *ethnic cleansing*), *глобално село* (от англ. *global village*), *коридорите на властта* (от англ. *corridors of power*), *тиха дипломация* (от англ. *quiet diplomacy*), *политическа совалка* (от англ. *political shuttle*), *корупционен натиск* (от англ. *corruption pressure*) и др.; неточни полукалки: *зона за свободна търговия* (от англ. *free trade area*), *корпус за бързо реагиране* (от англ. *Rapid Deployment Corps*), *група за натиск* (от англ. *pressure group*), *политика на отворените врати* (от англ. *open doors policy*), *дипломация на совалката* (от англ. *shuttle diplomacy*), *клауза за гъвкавост* (от англ. *flexibility clause*) и др.

От употребата на калки и полукалки в съвременната българска политическа терминология могат да се направят следните основни **изводи**:

— Калкирането е много широко използван метод за попълване и обогатяване на българската политическа терминология с нови думи и словосъчетания.

— В разглежданата област словообразователното калкиране е малко по-слабо застъпено в сравнение със семантичното и фразеологичното.

— Семантичното калкиране води до нарастване на броя на многозначните думи в политическия дискурс, защото към съществуващите вече значения се добавят и нови, възникнали под чуждо влияние.

— Калкирането обогатява синонимията в езика, защото води до паралелна употреба на най-различни езикови модели и образци. Напр. *бръснати глави* и *скинхедс*, *двускоростна Европа* и *Ервона на две скорости*, *дипломация на совалката* и *совалкова дипломация* и др.

— Калкирането спомага за активизирането на словообразователните процеси не само в политическата лексика, но и в българския език като цяло.

— Основен източник на калки в съвременната българска политическа лексика е английският език, което е във връзка с неговата главна роля като език на европейската интеграция и с неговата днешна международна доминираща роля въобще.

2. Съвместно използване на чуждоезикови и домашни средства

При съвместното използване на чуждоезикови и домашни средства за образуване на термини и терминоеlementи в съвременната българска политическа терминология се наблюдават следните основни модели:

а/ съчетаване на домашни афикси и афиксоиди с чужди по произход корени и основи

Напр. с домашни суфикси — *партиец*, *републиканец*, *европеец*, *антиевропеец*, *депутатка*, *министърка*, *класовост*, *партийност*, *идейност*, *глобализиране*, *лобиране*, *рекетиране*, *консолидиране*,

суспендиране, финансиране, министерство, консулство, бомбардировка и др.; терминоелементи като класов, партиен, глобален, социален, парламентарен, пленарен, авторитарен, конституционен, революционен, икономически, политически, исторически, диалектически и др.; с домашни префикси — недемокрация, нетолерантност, неконтролируемост, безпартийност, безидейност, безкласовост, безпринципност, надпартийност, подкомисия, пререгистриране (и пререгистрация), преквалифициране (и преквалификация), преструктуриране, съинвеститор, съпартиец, съидейник, съмишленник, свръхполитизация, свръхидеологизация, свръхинфлация, противоконституционност, лъжедемокрация, лъжеопозиция и др.; и терминоелементи като нефункциониращ, надпартиен, наднационален, дореволюционен, предприватизационен, съфинансиращ, свръхсекретен, противоконституционен и др.

б/ съчетаване на чужди по произход афикси и афиксоиди с домашни корени и основи

Напр. **с чужди суфикси** — към антропонимни основи — *костовизъм* (и *костовист, костофил, костофоб*), *бойковизъм* (и *бойковист, бойкофил, бойкофоб*), *желевизъм, живковизъм, костовизация, живковизация*; и още *новатор, царизъм, вождизъм, бръмбаргейт, мутризация, българизация* и др.; **с чужди префикси** — от антропонимни основи — *антиживковизъм, антикостовизъм, антиживковист, антикостовист, антибойковицина* (и съответно *проживковизъм, прокостовизъм* и пр.); от абривиатури — *проседесар, пробесепар* (и съответно *антиседесар, антибесепар*), и още — *псевдоизбори, псевдопрозрачност, ремутризация, експравителство, екскмет, ексуправляващ, ексглавен, ексвътрешен, ексвъншен, ексизпълнителен,*

контранастъпление, контраудар, хипервлиятелен, мегаизвестен, антибългарщина, антибългарски и др.

в/ съчетаване на домашни и чужди основи на пълнозначни думи при образуване на термини и терминоеlementи, които са сложни думи

Напр. *евронаблюдател, мандатоносител, соцдържава, соцуправление, спецчасти, спецслужби, кредитополучател, многопартийност, профсъюз, агитработник, двупартийност, екозамърсяване, еврозаконодателство, европрисъединяване* и др; и терминоеlementи като *европрисъединителен, средностатистически, нисколихвен, енергоспестяващ, екозамърсяващ, пазарноориентиран, външнополитически, вътрешнополитически, военнопromишлен* и др.

г/ съчетаване на домашни и чужди думи при образуване на термини словосъчетания

Тук са разгледани предимно двукомпонентните съчетания със или без предлог, защото тяхната структура е най-проста и ясна и най-лесно поддаваща се на подобен тип анализ за нуждите на нашето изследване.

— безпредложни термини словосъчетания

— просто прилагателно + просто съществително: като **прилагателното е чуждата дума** — *национално малцинство, коалиционно правителство, глобално село, асоцииран член, атомно оръжие, ликвидационен съвет, етнически мир, хуманитарна помощ, социологическо проучване, неконтролируема безработица* и др.; **като съществителното е чуждата дума** — *нежна революция, тиха дипломация,*

възродителен процес, външна политика, вътрешна политика, тройна коалиция, тройна експертиза, костовски клиентелизъм и др.

— просто прилагателно + сложно съществително: като **прилагателното е чуждата дума** — *политически противоречия, политическо късогледство, икономическо самозадоволяване, активен природозащитник, реално народовластие, политическо инакомислие и др.;* като **съществителното е чуждата дума** — *опасен етноцентризъм, истинска демокрация, голяма екскурзия и др.*

— сложно прилагателно + просто съществително: като **прилагателното е чуждата дума** — *антитерористична дейност, евроинтеграционни желания и др.;* като **съществителното е чуждата дума** — *миротворческа операция, мироопазваща акция, чуждестранни инвестиции, отчетноизборен конгрес, законодателен орган, трестранна комисия, здравноосигурителен фонд, блискоизточна криза, краткосрочен (и дългосрочен) план и др.*

— сложно прилагателно + сложно съществително— *евроатлантическа взаимозависимост, евроинтеграционна взаимопомощ и др.*

— просто причастие + съществително име — *господстваща класа, управляваща партия, протестиращи граждани, открит диалог, развиващи се страни и др.*

— сложно причастие + съществително име — *мироопазваща мисия, самоуправляващи се територии, земеразделителен план, пазарноориентирана икономика, новоназначен министър, високопоставена персона, правораздаващ орган, властимаща коалиция и др.*

— термини словосъчетания с предлог

Ето няколко примера за съчетаване на домашни и чужди елементи — *кредит на доверие, вот на доверие* (и съответно *на недоверие*), *коридори на властта, дипломация на совалката, култ към личността, клауза за гъвкавост, износ на капитали, право на вето, демонстрация на сила, касиране на избори, споразумения за асоцииране* и др.

При трикомпонентните и многокомпонентните термини словосъчетания се наблюдава изключително голямо разнообразие при съчетаването на домашни и чужди елементи. Напр. при два или повече терминоелемента прилагателни имена има и от домашен, и от чужд произход, като съществителното също може да бъде наше или чуждо. Напр. *общ европейски дом, мажоритарна* (а също и *пропорционална и смесена*) *избирателна система, развито социалистическо общество, държавна социалистическа собственост, международни екологични програми, международна организирана престъпност, българска евроинтеграционна политика, политическа междуправителствена организация, скрита глобална наркомрежа* и др. Още по-голямо е разнообразието при термините словосъчетания с предлог. Ето няколко примера: *спускане* (и съответно *вдигане*) *на информационна завеса, разпъване на политически чадър, мит за съветската опасност, скъсване на дипломатическите отношения, колективизация на селското стопанство, статут на най-облагодетелствана нация, глобални проблеми на човечеството, етнически състав на населението, политика на предотвратяване на конфликти* и др.

**СТРУКТУРНА
ХАРАКТЕРИСТИКА
НА
ТЕРМИНИТЕ
И
ТЕРМИНОЕЛЕМЕНТИТЕ
В СЪВРЕМЕННАТА
БЪЛГАРСКА
ПОЛИТИЧЕСКА
ТЕРМИНОЛОГИЯ**

Под *структурна характеристика* в настоящата глава ще разбираме *разглеждането на формалния строеж на термините и терминоелементите чрез разкриване на вътрешните съотношения и връзки между компонентите им*. Самата дума *структура* е термин и метатермин в няколко науки и от нея тръгва названието на научното направление *структурализъм*, което също съществува в няколко науки. За да не се отклоним от темата, тук няма да се спираме подробно на тези въпроси. Ще отбележим само, че най-общо казано, под *структура* в езикознанието (а и не само там) се разбира *строежът, съставът, устройството, вътрешната организация на нещо*. Структурата е връзката и отношението между съставните части на цялото. Членовете на дадена система, частите и елементите на дадено цяло са разположени в определен ред на взаимна свързаност и в определени позиции, където ролята на всеки елемент зависи от мястото и отношението му спрямо останалите. Именно в това се изразява структурата — във връзката между частите на цялото, които го правят единно цяло и единен обект. Структурата се наблюдава чрез функционирането на отделните компоненти, които я изграждат.

Като следваме този ред на мисли, в зависимост от структурата на формалния си строеж, използваните в българската политическа терминология термини и терминоелементи биват четири вида:
непроизводни думи, производни думи, сложни думи и словосъчетания.

1. Термини и терминоелементи

непроизводни думи

Това са такива думи, които на сегашния етап от развитието на езика и от съвременно гледище се представят като първични, като непроизведени и необразувани от други думи. Оттук произтича основната тяхна особеност — те са неразложими на съставни части. Това означава, че

в синхронен план не могат да се изведат номинационните признаци, довели до названието. Те могат да бъдат установени само чрез диахронен етимологичен анализ. Днес е общоизвестно това, че възникването на езика се крие в дълбока древност и за съвременните езиковеди е почти невъзможно да проникнат в най-първите, в изначалните факти от появата на човешката реч, т. е. ние никога няма да разгадаем въз основа на кои и на какви номинационни признаци са обусловени термини като *мир, власт, бунт, крах, война, земя, цар* и др., и терминоеlementи като *горд, груб, слаб, голям* и др. Това важи и за чужди по произход термини като *вот, анекс, щурм, екю, ембарго* и др. Броят на термините и терминоеlementите непроизводни думи в съвременната българска политическа терминология е по-малък в сравнение с производните, сложните думи и словосъчетанията. Непроизводните термини и терминоеlementи често имат най-проста от морфологично гледище структура и се състоят само от корен или непроизводна основа. Също така те могат да функционират или само като термини думи, или само като терминоеlementи в състава на словосъчетание, или както самостоятелно като термини думи, така и като терминоеlementи.

Напр. само като термин дума се използва военният термин *гилза* в значение на *част от артилерийски снаряд или от патрон, която представлява къса задънена тръба, съдържаща избухливо вещество*. Друг пример: терминът *камарила* в по-тясно значение *придворна клика от приближени на монарха хора, които използват близките си отношения с него за лична изгода*; и в по-широко значение *група хора, които чрез интриги и по нечестни пътища оказват влияние върху държавното управление, преследвайки користни цели*.

Само като терминоеlementи в състава на термини словосъчетания функционират непроизводни прилагателни като *твърд*,

мек, слаб, груб, тих, жив и др. Напр. *твърда политика, жива сила, мека сила, груба сила, груба намеса, слаба активност, слаба позиция, тиха дипломация* и др.

Срещат се и лексикални единици, които могат да функционират и самостоятелно като термини, и несамостоятелно като терминоелементи в състава на термини словосъчетания. В такава функция можем да видим както съществителни, така и прилагателни имена. Напр. прилагателните *ляв, десен, син, червен, зелен*, употребени субстантивирано, изпълняват функцията на самостоятелни термини думи. Същевременно обаче тези прилагателни служат за терминоелементи в доста на брой безпредложни термини словосъчетания. Напр. *ляв* (и съответно *десен*) *електорат, кабинет, политик, вот* и др.; *лява* (и съответно *дясна*) *политика, партия, идея, ориентация, опозиция, организация, позиция* и др.; *ляво* (и съответно *дясно*) *управление, правителство, ръководство* и др.; и още *зелена партия, синя идея, сини депутати, червени депутати* и др. И самостоятелно като термини думи, и несамостоятелно като терминоелементи се употребяват непроизводни съществителни като *мир, власт, война, бунт, крах, праг, тръст* и др. Напр. освен самостоятелното *мир*, и словосъчетания като *етнически мир, световен мир, борба за мир, партньорство за мир, мир и сигурност между народите* и др.; освен самостоятелното *тръст*, и словосъчетания като *икономически тръст, мозъчен тръст* и др.; освен самостоятелното *крах*, и словосъчетания като *политически крах, избран крах, крах на социализма, крах на колониализма, крах на фашистките идеи* и др.; освен самостоятелното *праг*, и словосъчетания като *изборен праг, праг на бедността* и др.; освен самостоятелното *власт*, и словосъчетания като *политическа власт, държавна власт, партийна власт, власт на народа, власт на работническата класа* и др; освен самостоятелното *война*, и

словосъчетания като *гражданска война, международна война, локална война, световна война* и др.

2. Термини и терминоеlementи

производни думи

Това са такива думи, които на сегашния етап от развитието на езика се представят като произведени и образувани от други думи. Производните думи са разложими на съставни части и при тях е налице явност на признаците във формата. Производните термини се образуват посредством използване на съществуващите в езика словообразователни модели и образци чрез прибавяне на афиксални елементи към произвеждащата основа или непосредствено към корена. По своята структура произвеждащата основа също може да бъде производна или непроизводна. Напр. произвеждаща основа на термина *царство* е непроизводният термин *цар*, а произвеждаща основа на терминоеlementa *присъединителен* е производната дума *присъединител*; на терминоеlementa *избирателен* — производният термин *избирател*, на терминоеlementa *ликвидационен* — производната дума *ликвидация* и др.

В съвременната българска политическа терминология термините и терминоеlementите производни думи са огромно количество. Като части на речта те са най-вече съществителни имена, прилагателни имена и причастия. На съществителните имена тук няма да се спираме подробно, защото тяхното образуване чрез прибавяне на най-различни домашни или чужди по произход афикси и афиксоиди бе разгледано в главата „Терминологична номинация”. Ще обърнем внимание на прилагателните имена и на причастията. В съвременния политически дискурс се наблюдава нарастване и разширяване на тяхната употреба и като самостоятелни термини, и като терминоеlementи. Често се срещат

субстантивирани прилагателни и причастия. Даже много позабравени причастни форми днес значително активизират своята употреба в сферата на политическата терминология.

— сегашни деятелни причастия — *управляващ, протестиращ, гласуващ, гладуващ, командващ, главнокомандващ, маршируващ, летящ, живеещ, завеждащ, начеващ, знаещ, можещ, финансиращ, властимащ, трудещ се, нуждаещ се* и др. Те могат да се употребяват и самостоятелно, и като терминоеlementи. Ще илюстрираме това с няколко примера.

Самостоятелна употреба: *Не само в България, но и в световен мащаб, честните управляващи стават все по-малко; Трябва да се разширят правомощията на командващите определени звена в полицията; Отсъстващите от заседанията на парламента често са повече, отколкото трябва, а да не говорим, че сред тях се срещат и постоянно отсъстващи; Маршируващите спряха пред президента; Гласуващите трябва да бъдат повече от негласуващите; Властимащите се интересуват от предизборните си обещания, само дотогава, докато станат властимащи; Гладуващите спряха гладната стачка; За съжаление, живеещите под прага на бедността са много; Броят на нуждаещите се от социални помощи расте; Протестиращите твърдят, че никой не чува гласа им;* Несамостоятелна употреба като терминоеlementи: *управляваща партия, протестиращи студенти, гладуващи работници, негласуващи граждани, летящ старт, начеващ политик, конкуриращи се кандидати, финансиращ орган, мироопазваща мисия, движеща сила, преобладаващо мнозинство, маршируващ войник* и др. Понякога предимно в писмени публицистични текстове и по-рядко в устната реч се забелязва прекомерна употреба на това причастие.

Примерът, който ще посочим обаче, е от устно телевизионно изказване на политик, явно целящ по този начин да предаде по-голяма книжовност и

научност на изказа си, тъй като, както знаем, сегашното деятелно причастие не съществува в народните говори и може би затова неговото използване се счита за белег на образованост и ерудиция. *Обикновените трудещи се българи, неможещи нищо да си позволят, освен елементарно оцеляване, трябва днес, както някога Диоген, с фенер да излязат на улицата, търсещи знаещи, можещи, мислещи и справящи се с проблемите на България политици.* Такава прекалена употреба на причастията е непрепоръчителна. На места то може да бъде заменено с описателни конструкции, подчинени определителни изречения и пр. Също така непрепоръчително е и използването на руските варианти, образувани с наставките *-ущ, -ающ, -еющ, -иющ, -ующ*. Напр. *властимеющ* вм. *властимащ, начинающ* вм. *начинаещ, заведующ* вм. *завеждащ, желающ* вм. *желаещ, живуущ* вм. *живеещ* и др. Понякога тези русизми се използват със стилистична цел. Напр. *Командующите ни днес са отвъд океана; Туристическите фирми не предлагат екскурзии до Русия, защото желающите в Москва се замениха от такива с ищах към Истанбул.*

— **сегашни страдателни причастия** — и като термини, и като терминоелементи се срещат форми като *търпим* (и *нетърпим*), *поносим* (и *непоносим*), *обратим* (и *необратим*), *победим* (и *непобедим*), *зависим* (и *независим*), *наказуем* (и *ненаказуем*), *обработваем, непростим, непоносим, незаменим, нерушим, непоколебим, неизтребим, неизпълним, подсъдим, невредим* и др. Ето няколко примера (от примерите не всички са термини и терминоелементи). Самостоятелна употреба: *Нито един от подсъдимите не беше осъден; Независимите напуснаха пленарна зала; Невредимите след аварията бяха малко. В политиката незаменими няма.* По-често тези причастия се употребяват несамостоятелно като терминоелементи: *независим депутат, обработваема* (и съответно *необработваема*) *земя, непобедима армия, непростима грешка, неизпълними обещания,*

неугасим пламък, нерушима дружба, необратим процес, неразбираеми предизборни послания, непоносима данъчна тежест и др.

— минали деятелни причастия — в активна употреба днес са старинните минали деятелни форми от типа *бивш, потърпевш, печеливш, пострадавш* и др. По наши наблюдения тези старинни форми активизират своята употреба не само в политическия дискурс, но и изобщо в езика ни. Не всички посочени примери са чисти термини и терминоеlementи, но тук ги посочваме, защото се срещат доста често в речта. Напр.

Пострадаващите от финансовите пирамиди искат защита от държавата; От боричканията в дясното пространство печеливш няма да бъде обикновеният десен избирател; Бившите управляващи няма да се примирят с положението си. Разбира се, много по-често и самостоятелно, и несамостоятелно се използват причастните форми на -л. Напр.

Неявилите се на работа бяха порицани; Новопостъпилите в различните министерства своевременно бяха инструктирани; В България влезлите случайно в политиката са твърде много; Стрелялите без разрешение ще бъдат наказани; Останалите без покрив от наводненията още чакат финансова помощ; Неугасналите социалистически идеи още имат място сред част от младите хора; Победилата на изборите партия ще сформира правителство; Самозабравили се политици има по целия свят.

— минали страдателни причастия — те също могат да се употребяват и самостоятелно, и несамостоятелно. Напр. *търпян, изстрелян, проверен, непроверен, предаден, осъден, наказан, избран, подгонен, бит, познат* и др. Ето няколко примера (които съдържат не само термини и терминоеlementи): *Изминатият от партията път не беше лесен; Подгонените наркотрафиканти избягаха зад граница; Родителите на битите ученици ще подадат жалба; Пролятата кръв не бе пролята напразно; Левите партии в Източна Европа, брулени немилостиво от*

вятъра на промяната, трябваше да се приспособяват към новите условия; Засетите обработваеми земи изискват грижи; В България вече се установи една пазарноориентирана икономика; Избраните депутати получиха поздравление от лидера на партията си; Тодор Живков бе предаден от свои; Заловеният закононарушител не се призна за виновен; Откритият диалог е най-цивилизованият начин за решаване на проблемите; Преди да стане пълноправен член на ЕС, България имаше статут на асоцииран член; В политиката има и неписани правила, диктувани от морала; Както често се случва в родното ни правосъдие, виновните не са осъдени.

Производните прилагателни имена в съвременната българска политическа терминология се употребяват предимно несамостоятелно като терминоелементи в състава на термини словосъчетания. При тяхното образуване се използват продуктивните в днешния ни език афикси и афиксоиди, както от български, така и от чужд произход.

— **суфикси от български произход** — *-ен, -телен, -ав, -ив, -ат, -ски* и др. Те се добавят и към домашни, и към чужди основи. Ето няколко примера:

— терминоелементи, образувани с *-ен* — *беден, гневен, гладен, траен, умен, идеен, съдебен, здравен, държавен, правителствен* и др. — *съдебен спор, идейни различия, здравна реформа, траен мир, държавен глава, правителствен въпрос* и др.

— терминоелементи, образувани с *-телен* — *внимателен, съзнателен, производителен, предупредителен, съпротивителен, управителен, представителен, възродителен, задължителен, продължителен, земеразделителен* и др. — *производителен план,*

предупредителен сигнал, съзнателен избор, охранителна камера, земеразделителен план, възродителен процес и др.

— терминоелементи, образувани с *-ав* — *кървав, назадничав* и др. — *кървава цена, дребнави спорове, назадничави идеи* и др.

— терминоелементи, образувани с *-ив* — *работлив, пресметлив, пестелив, избухлив, паметлив, издръжлив, правдив, справедлив, приемлив, взаимноприемлив, безочлив, словоохотлив, задушлив* и др. — *задушлив газ, справедлива присъда, правдиво решение* и др.

— терминоелементи, образувани с *-ат* — *крилат* и др. — *крилата ракета* и др.

— терминоелементи, образувани със *-ски* — *депутатски, министерски, експлоататорски, диктаторски, директорски, агитаторски, европейски, общоевропейски, атлантически, трансатлантически, расистки, сепаратистки, пацифистки* и др. — *депутатски имунитет, министерски съвет, експлоататорски класи, расистки прояви, сепаратистки настроения, общоевропейски дом, трансатлантическо сътрудничество* и др.

— терминоелементи, образувани с *-ови/-еви* — тези наставки се срещат доста рядко, предимно във военната терминология и под руско влияние — *фронтови, постови, щурмови, огневи, стражеви, строеви, редови, полкови, стрелкови, боеви* и др. Тези прилагателни могат да се употребяват както субстантивирани и самостоятелно, така и като терминоелементи в словосъчетания. Напр. *огнева линия, полеви лагер, стрелкови клуб, редови войник, фронтови дневник* и др. При някои от тези примери ние бихме препоръчали замяната на наставката *-ови* с *-ов* и *-еви* с *-ев*.

— **суфiksi от чужд произход** — най-употребявани от тях са *-ален, -арен, -ивен, -озен, -онен, -ичен, -ически* и др. Най-често срещани терминоелементи, образувани с тези суфiksi и участващи в огромен брой термини словосъчетания, са следните:

— терминоелементи, образувани с *-ален* — *актуален, глобален, социален, индустриален, колониален, официален, радикален, синдикален, трансконтинентален* и др.

— терминоелементи, образувани с *-арен* — *авторитарен, тоталитарен, посттоталитарен, парламентарен, пленарен, дисциплинарен, мажоритарен, еднокамарен, двукамарен* и др.

— терминоелементи, образувани с *-ивен* — *ефективен, обективен, субективен, кооперативен, корпоративен, експанзивен, агресивен, интензивен, прогресивен, консервативен, креативен, нормативен, сепаративен, федеративен, административен, конструктивен, превантивен* и др.

— терминоелементи, образувани с *-озен* — *грандиозен, мафиозен, тенденциозен, куриозен, прогнозен* и др.

— терминоелементи, образувани с *-онен* — *конституционен, революционен, реакционен, сензационен, приватизационен, демаркационен, окупационен, интеграционен, дискриминационен, кулминационен* и др.

— терминоелементи, образувани с *-онален* — *интернационален, конвенционален, пропорционален, национален* и др.

— терминоелементи, образувани с *-ичен* — *демократичен, патриотичен, екологичен, публичен, тираничен, трансграничен, дипломатичен, скептичен, оптимистичен, националистичен, милитаристичен, авантюристичен, терористичен* и др.

— терминоелементи, образувани с *-ически* — общоприето е мнението, че в българския език прилагателните имена с тази наставка се употребяват под руско влияние. Ето няколко примера: *политически, исторически, диалектически, икономически, демократически, дипломатически, посланически, стратегически, идеологически, идеалистически, империалистически, социалистически, капиталистически, комунистически, монополистически, милитаристически, космически, съюзнически, отцепнически, етнически, екологически, бюрократически, патриотически, атлантически, евроатлантически, трансатлантически* и др.

Често пъти, когато от една и съща основа съществува и вариант с *-ичен*, и вариант с *-ически*, те се различават по смисъл, като прилагателните с *-ичен* се схващат като качествени, а прилагателните с *-ически* — като относителни. Напр. *демократичен ръководител*, но *демократически централизъм*; *икономично производство*, но *икономическа политика*; *дипломатичен човек*, но *дипломатически договори* и др. При тези случаи терминоелементите с *-ичен* и *-ически* не са синоними и не могат взаимно да се заменят. Има случаи обаче, когато между двата варианта няма смислова разлика и те са взаимозаменяеми както при официално политическо общуване, така и в обикновената устна реч. Напр. *металургичен завод* и *металургически завод*; *националистичен вот* и *националистически вот*; *екологично земеделие* и *екологическо земеделие*; *патриотично възпитание* и *патриотическо възпитание*; *антиимпериалистични протести* и *антиимпериалистически протести*; *милитаристични инициативи* и *милитаристически инициативи*; *бюрократични спънки и затруднения* и *бюрократически спънки и затруднения* и др. При отсъствие на смислова разлика по-често се

употребяват терминоелементите с *-ичен*, може би защото са по-кратки и по-удобни за произнасяне.

Освен чрез суфиги, термини и терминоелементи производни думи се образуват и чрез **прибавяне на най-различни префикси и префиксоиди**. Тук също няма да се спираме на съществителните имена, защото тяхното префиксно образуване бе разгледано в главата „Терминологична номинация”. Накратко ще се спрем на терминоелементите прилагателни и причастия. При тяхното образуване се използват и домашни, и чужди по произход префикски и префиксоиди. От домашните се употребяват *пред-, след-, над-, под-, без-, не-,противо-, лъже-, свръх-* и др., а от чуждите — *а-, анти-, архи-, мега-, ултра-, супер-, хипер-, пост-, контра-, екс-, транс-, де-* и др. Тези префикси и префиксоиди се добавят и към домашни, и към чужди основи, като по този начин се образуват доста голям брой терминоелементи прилагателни и причастия, които могат да се употребяват както самостоятелно, т. е. субстантивирано, така и в състава на термини словосъчетания. Ето няколко примера:

— терминоелементи, образувани с *не-* — *недемократичен, несвободен, непрозрачен, нетолерантен, недействителен, невалиден* и др.; *не-* се прибавя и към причастия — *нефункциониращ, негласуващ, нетърпим, необработваем, независим, незаинтересован, ненаказуем* и др.

— терминоелементи, образувани с *без-* — *безпартиен, безпринципен, безпаричен, бездействащ, безотчетен* и др.

— терминоелементи, образувани с *пред-* — *предприсъединителен, предприватизационен, предреволюционен, предизборен, предсрочен, предходен* и др. Често като синонимен префикс на *пред-* се употребява *до-* със същото значение, а именно *който е*

съществувал преди нещо. Напр. дореволюционен, доприватизационен, досъдебен и др. Терминоелементите с до- имат по-рядка употреба.

— терминоелементи, образувани със *след-* — *следприсъединителен, следприватизационен, следизборен, следтоталитарен, следсъветски* и др. При тези случаи съществуват синонимни варианти, образувани с интернационалния префикс *пост-*.

— терминоелементи, образувани с *над-* — *надпартиен, надкласов, наднационален, надпланов* и др.

— терминоелементи, образувани със *свръх-* — *свръхполитизиран, свръхидеологизиран, свръхвлиятелен, свръхнаселен, свръхконфликтен, свръхсекретен* и др. Като синоними на българското *свръх-* се използват интернационалните *хипер-, супер-, архи-, ултра-* и *мега-* (за повече подробности вж. Георгиева 2013).

— терминоелементи, образувани с *противо-* — *противодържавен, противоправителствен, противоконституционен, противозаконен, противонароден, противоядрен, противотанков, противопехотен, противостоящ* и др.

От терминоелементите, образувани с префикси и префиксоиди от чужд произход, ще споменем следните, доста често употребявани:

— терминоелементи, образувани с *а-* — *аполитичен, аморален, алогичен* и др.

— терминоелементи, образувани с *анти-* — *антидемократичен, антиконституционен, антиправителствен, антивоенен, антифашистки, антикомунистически, антиевропейски, антикризисен, антибългарски* и др. В днешната политическа реч се наблюдава много голямо засилване на терминоелементите с *анти-*, чиято произвеждаща основа идва от

собствено име или от абривиатура . Напр. *антиживковистки, антикостовистки, антиседесарски, антинатовски* и др.

— терминоелементи, образувани с *про-* — *поевропейски, проамерикански, проатлантически, проруски, прокомунистически, прозападен* и др. По подобие на *анти-*, *про-* също се прибавя към произвеждащи основи от собствени имена или абривиатури. Напр. *проседесарски, пробесепарски, проживковски, пронатовски* и др.

— терминоелементи, образувани с *контра-* — *контрареволюционен, контрадемократичен, контраправителствен, контраевропейски, контратерористичен* и др. Напоследък зачестява употребата на *контра-* с причастия: *контрапротестиращ, контрастачкуващ, контрамитингуващ, контрапечеливш* и др.

3. Термини и терминоелементи сложни думи

Термините и терминоелементите сложни думи се образуват посредством композиция. Както бе казано в главата „Терминологична номинация”, композицията е разновидност на лексикално-морфологичния начин за терминообразуване, която се състои в съединяване на две или повече основи на пълнозначни думи в една сложна дума. В съвременната българска политическа терминология термините и терминоелементите сложни думи са много на брой и с много честа употреба. Като части на речта те са съществителни имена, прилагателни имена и причастия. Тук ще се спрем на прилагателните имена и причастията, които се използват предимно като терминоелементи, защото термините съществителни имена, които са сложни думи, вече бяха разгледани. Според характера на отношението между съставките сложните терминоелементи биват два

вида: със съчинително отношение, т.е. когато съставките са в равноправно положение, и с подчинително отношение, т. е. когато те са в неравноправно положение и едната зависи от другата. Към първата група спадат терминоелементи като *българо-съветски, руско-български, марксистко-ленински, политико-икономически* и др. При сложните терминоелементи, при които едната основа зависи от другата, най-често втората част е независима, а първата е зависима от нея и се явява като нейно пояснение. Независимата част може да бъде и съществително име, и прилагателно име, и причастие. Ето няколко примера:

среднотатистически, европрисъединителен, нисколихвен, висококачествен, пазарноориентиран, външнополитически, вътрешнополитически, тъмносин, тъмночервен, новоназначен, здравноосигурителен, здравноосигурен, екозамърсяващ, животоспасяващ, военнопромишлен, източноевропейски, българомохамедански, кандидатдепутатски, високопоставен, взаимноизгоден и др.

От гледна точка на произхода на съставните части се наблюдават следните случаи:

— терминоелементи, образувани само от домашни основи

Напр. *пълноправен, новоизбран, новоназначен, равнопоставен, природозащитен, висшестоящ, вътрешноприсъщ, работоспособен, властолюбив, военнопленнически, здравноосигурен, злободневен, огнестрелен, сухопътен, далекобоен, мироопазващ, миротворчески, властимащ, високопоставен, световноизвестен, общественополезен, плиткоскроен, пълновластен, земеделски* и др. Днес се наблюдава засилване на употребата на терминоелементи композитуми, чиято произвеждаща основа е известна историческа дата. Напр. *деветосептемврийски, десетоноемврийски* и пр. Към тези

терминоелементи често се добавят префиксите *пред-*, *след-*, *до-*, *пост-*, *про-*, *анти-* и др.

— терминоелементи, образувани само от чужди по произход основи. Напр. *евроинтеграционен*, *евроатлантически*, *евроскептичен*, *еврофинансиращ*, *наркодилъРСки*, *етнорелигиозен*, *класовоантагонистичен*, *кандидатдепутатски* и др.

— терминоелементи, които са комбинация от домашни и чужди по произход основи. Напр. *западноевропейски*, *вътрешнопартиен*, *отечественофронтowski*, *националноосвободителен*, *военнополитически*, *многопартиен*, *екоземеделски*, *екозамърсяващ*, *енергоспестяващ*, *конкурентноспособен*, *въздушнотранспортен* и др.

4. Термини словосъчетания

Те се образуват посредством много продуктивния днес лексикално- синтактичен начин за терминологична номинация. Основно биват три вида: безпредложни термини словосъчетания, термини словосъчетания с предлог и многокомпонентни термини словосъчетания, които обикновено съчетават в себе си и предложни, и безпредложни структури. Тук няма да се спираме подробно на термините словосъчетания, защото те вече бяха разгледани в главата „Терминологична номинация”.

От така представената структурна характеристика на термините и терминоелементите в съвременната българска политическа терминология се налагат следните **изводи**:

— Термините и терминоелементите в българската политическа терминология се отличават с изключително богата и разнообразна

структура, отразяваща цялото богатство от словообразователни модели и образци в българския език.

— Термините и терминоелементите непроизводни думи са доста по-малко на брой в сравнение със производните думи и композитумите.

— Различните структурни модели ни представят умело съчетаване на домашни и чужди по произход елементи (афикси, афиксоиди, основи и пр.), като често се стига до синонимия.

— Засилва се честотата на употреба на термините словосъчетания. Основната причина за това е, че те точно и всеобхватно съдържат в себе си всички (или възможно най-много) характерни и отличителни признаци на назоваваното понятие.

**ЛЕКСИКАЛНО-СЕМАНТИЧНИ
ОТНОШЕНИЯ
В
СЪВРЕМЕННАТА
БЪЛГАРСКА
ПОЛИТИЧЕСКА
ТЕРМИНОЛОГИЯ**

1. Многозначност

Многозначността е семантична универсалия, дълбоко внедрена и вътрешноприсъща на всеки език. Най-общо казано, под *многозначност* се разбира *свойството на думата да притежава повече от едно свързани помежду си значения*. Многозначността се обуславя основно от два фактора. Първият е липсата на вътрешна, природна връзка между звуковия състав на думата и нейното лексикално значение, а вторият е възможността за преносна употреба на думите. Когато става въпрос за общоупотребимата реч, вън от всякакво съмнение е фактът, че многозначността е положително явление, което усъвършенства и обогатява лексикалната система на езика, осигурява приемственост в смисловото развитие и води до създаване на доста сложни и разнообразни семантични структури при някои лексеми. Е. Пернишка казва: „Многозначността е универсална, необходима и закономерна езикова проява с огромна както комуникативна, така и когнитивна значимост. Тя е показателно явление за наблюдателността на номинатора при откриване на типични или неочаквани признаци на сходство или всевъзможни други зависимости между нещата, както и за богатството, дори неизчерпаемостта на такива признаци (Пернишка 2013: 524; В: „Българска лексикология и фразеология”, т.1, „Българска лексикология”).

Ясно е, че в общоупотребимия език многозначността е положително явление. Дали обаче това нещо е така и в терминологията? Дори и в съвременното терминознание това е спорен, дискуссионен и все още нерешен въпрос, по който съществуват различни мнения и на който може би не може да се даде категоричен и еднозначен отговор. Факт е, че наличието на многозначност в терминологията влиза в противоречие с едно от основните изисквания на съвременната терминологична теория към научния термин, а именно изискването за еднозначност. Най-кратко

казано, според това изискване всеки термин трябва да означава само едно научно понятие. Тук веднага на дневен ред излиза въпросът, възможно ли е това реално да се случи в терминологичната практика, особено днес, при днешното развитие на науката, на техниката, на професионалната дейност на хората и на обществото като цяло. Според М. Попова отговорът на този въпрос е *не*. М. Попова казва: „Факторите, които правят невъзможна еднозначността на термина, са както вътрешноезикови, така и външноезикови (екстралингвистични). Напр. като езиков знак терминът е напълно подчинен на асиметричния дуализъм, обоснован от знаковата теория за езика, и това е основната, вътрешната, същностната причина за наличието на такива общоезикови явления като многозначност и синонимия. От друга страна, екстралингвистичен е фактът, че новите термини назовават нови същности и явления от реалната и от виртуалната действителност, които са изключително много и разнообразни, поради което е практически невъзможно за всеки обект да се създаде самостоятелна езикова единица, предназначена само за него. Освен това едни и същи обекти се назовават на различни места, от носители на различни езици, поради което получават различна езикова форма (Попова 2012: 67-68). От приведения цитат става ясно, че ако терминологичният апарат да дадена наука, предметна област или сфера на професионална дейност непрекъснато се увеличава с нови отделни термини за означаване на всяко едно нововъзникнало понятие, явление, факт и пр., в един момент този терминологичен апарат така ще набъбне и ще увеличи обема си до степен, която изключително ще затрудни и дори ще направи невъзможно неговото използване в научното общуване за научна обмяна на мисли. Това е така, защото в хода на развитието на науката и на човешката дейност непрекъснато ще възникват все нови и нови денотати, които трябва да бъдат назовани. И тъй като е невъзможно да се създадат безкрайно много термини, сходни денотати на базата на сходни признаци и

качества между тях могат да бъдат назовавани с един и същи термин. Като извод се налага твърдението, че в реалната терминологична практика отсъствието на многозначност е непостижимо. Въпреки това обаче терминологите съвместно със специалистите от отделните научни области трябва да работят в посока на нейното ограничаване с цел да не се стига до обърквания и неясноти. Първата стъпка в това отношение е препоръката поне в рамките на една наука или професионална област всеки термин да има едно значение. Но наличието на едно значение дори в една конкретна област често практически се оказва невъзможно. Напр. във военната наука терминът **артилерия** е многозначен и означава както далекобойните огнестрелни оръжия, така и съответния род войска на сухопътните сили, а и науката, която изучава всичко това. Метатерминът **политика** в сферата на политическата наука също е многозначен и функционира със следните по-основни значения: 1. *Дейност на държавната власт във вътрешното управление и в международните отношения на държавата.* 2. *Дейност на отделните обществено-политически партии, класи, организации и пр., определяна от техните интереси и цели.* 3. *Средствата и методите за осъществяване на дейността на държавните и обществените организации, на партиите, класите и пр.* 4. *Събитията и въпросите от вътрешния и международния живот.* Терминът **натовизация** също е многозначен с две основни значения: 1. *Политически акт на присъединяване на дадена страна към НАТО.* 2. *Привеждане на структурните, организационните, техническите, материалните и др. стандарти на дадена армия в съответствие с тези на НАТО.* Терминът **милитаризация** значи: 1. *Подчиняване на политиката, икономиката и всички сфери на обществения живот на целите на военната политика и на подготовката за водене на война.* 2. *Внедряване на военната идеология и пренасяне на формите и методите на военната организация и на военните закони в областта на гражданските отношения.* Терминът

фронт основно значи: 1. *Предната част, предната страна на нещо.* 2. *Предната бойна линия срещу неприятеля, бойно поле.* 3. *Група армии на бойното поле под общо командване.* 4. *Обединение на сили и организации в обществото за борба или за действия с определена цел.* Понякога един многозначен термин, означаващ един и същ обект или явление и имащ един и същ денотат, се употребява в различни области на знанието, като във всяка една от тези области се набляга на различни негови признаци или на различни части от обема му. Напр. терминът **изолационизъм**. Като исторически термин *изолационизъм* значи *външната политика на САЩ в средата на XIX век, която се състои в ненамеса във въоръжени конфликти извън американския континент.* От края на XIX век този термин се използва и за означаване на *широко и добре организирано обществено движение против участието на САЩ в каквито и да било войни, като това движение се разраства особено много след Първата световна война.* Днес като политически термин *изолационизъм* значи *външна политика на дадена държава, изразяваща се в доброволен отказ от намеса в международните отношения и най-вече във въоръжени конфликти.*

От приведените примери става ясно, че при многозначните термини съществува логически обоснована семантична връзка между отделните значения, т. е. общ семантичен елемент. Този общ семантичен елемент се среща във всички значения, като обикновено едното значение е основно, изходно, а другите — производни. Напр. общото в значенията на *фронт* е *предна част, нещо, изнесено напред*; общото в значенията на *изолационизъм* е *ненамеса във въоръжени конфликти*. Терминологичната многозначност не е пречка за разбирането, защото в даден контекст даден термин реализира само едно от своите значения.

Разбира се, във всяка една наука има и еднозначни термини. Обикновено това са тясноспециални термини, които се употребяват само в рамките на тази наука, не се употребяват или много рядко се употребяват извън нея и са непознати за широките обществени слоеве. От политическата терминология такива термини са *интерпелация*, *инаугурация*, *пророгация*, *промулгация*, *пролонгация* и др. Напр. *пророгация* значи *право на държавния глава да прекратява или да отсрочва заседанията на парламента*; *интерпелация* значи *писмено парламентарно запитване от страна на един или няколко депутати до правителството или до отделни негови членове по някои проблеми на правителствената политика или по важни държавни и обществени въпроси*; *инаугурация* значи *тържествена церемония при встъпване в длъжност на висш държавен служител и особено при встъпване в длъжност на президент на република*. Еднозначни могат да бъдат и по-широко известни термини като *министър*, *министър-председател*, *министър без портфейл*, *кмет*, *референдум* и др.

Към многозначността на термините можем да отнесем и тези случаи, при които новото значение се получава в резултат на социални конотации. Напр. стилистично неутралният исторически термин *фараон* в значение на *титла на древноегипетски цар* днес получава стилистично маркираното значение *ръководител на финансова пирамида*. Същото е и при *пирамида*. Освен неутралното историческо значение *монументална каменна гробница с квадратна основа и триъгълни стени*, днес се появява и стилистичното *финансова структура, привличаща вложители с нереални и неизпълними обещания за много високи печалби*.

Многозначността е характерна и за някои употребявани в българския политически дискурс фразеологизми като напр. *надигам глава*, *държа сметка*, *влизам в капана*, *изваждам от строя* и др. (по-подробно

вж. Калдиева-Захариева 2013; В: „Българска лексикология и фразеология”, т.2, „Българска фразеология”). Ето един пример от телевизионно предаване, излъчващо парламентарен контрол. *Ръководителят на всяка парламентарна група трябва да държи сметка за поведението на членовете на тази група в пленарна зала...Управляващата партия трябва да държи сметка за интересите и очакванията на тези, които са я докарали на власт. В първия случай фразеологизмът държи сметка значи най-общо упражнявам контрол, а във втория — имам предвид, съобразявам се с нещо.*

Потенциално погледнато, всеки един еднозначен термин може в един следващ момент от развитието на науката с възникването на нови и допълнителни знания да стане многозначен. Това е така, защото значението на термина се образува не от една, а от няколко семи, които са предпоставка не само за неговото вариране, но и за поява на нови значения. Когато терминологичната многозначност се разпадне, се стига до терминологична омонимия.

Във връзка с полисемията най-актуалното в съвременното терминознание е въвеждането на термините *амбисемия* и *еврисемия*. Тези термини означават сродни на полисемията явления и са разграничени и въведени в науката от водещия руски и един от водещите световни учени терминологи В. А. Татаринов. Под *еврисемия* В. А. Татаринов разбира *възможността на даден термин да се отнася към неопределено количество денотати* (Татаринов 2006 по Попова 2012: 582). От тази дефиниция става ясно, че еврисемантичните термини са силно обобщени, универсални термини, имащи суперабстрактен характер. Такива термини са напр. *теория, закон, метод, клас* и др. (Попова 2012: 583). Под *амбисемия* В. А. Татаринов разбира *свойството на термина да функционира в езика с различен семантичен обем* (Татаринов 2006 по

Попова 2012: 584). Амбисемията е резултат от екстралингвистични фактори, сред които Татаринов посочва използването на един термин от различни научни школи, от различни учени и в различни периоди от научното развитие. Към тези фактори М. Попова добавя и използването на термина от и за различни професионални групи (Попова 2012: 584). Според Попова „при амбисемантичните термини освен общ денотат, има и променлива, варираща част от признаци, които се добавят при употребата на термина и които се избират в зависимост от аспекта, който интересува ползвателя” (Попова 2012: 584-585).

2. Омонимия

Омонимията е езиково явление, което се характеризира със звуково съвпадение на различни езикови единици, значенията на които не са свързани помежду си. Следователно *омонимите са думи с еднаква звукова форма, еднакво прозношение, но напълно различно в синхронен план лексикално значение*. Омонимите са отделни самостоятелни думи, които нямат общи опорни семантични точки и се отнасят към различни факти и явления от действителността. Затова обикновено в тълковните речници омонимите се дават като отделни заглавни думи. На омонимите са правени най-различни класификации по най-различни критерии, на които тук няма да се спираме подробно. Ще споменем само, че най-популярната от тях дели омонимите на две големи групи: *пълни* и *непълни*. *Пълни* (или *абсолютни*) са тези, които *принадлежат към една и съща част на речта и всичките им граматични форми съвпадат*, а *непълни* (или *частични*) са тези, които *принадлежат към еднакви или към различни части на речта и съвпадат само в някои от граматичните си форми*.

В речниковия състав на езика омонимите възникват главно по два начина:

а/ чрез звуково съвпадение между форми на думи с различно значение

Тук се наблюдават следните варианти:

— когато вътрешни фонетични промени в развоя на българския език довеждат до фонетично уеднаквяване на думи, които първоначално не са били еднакви по звуков гласеж. Така в нашия език се появяват омонимите *син* (*мъжка рожба*) и *син* (*за цвят*) от старобългарските СЫНЪ и СННЪ, *лек* (*лекарство*) и *лек* (*който е с малка тежест*) от старобългарските ЛЪКЪ и ЛЪГЪКЪ и др.

— когато заета в българския език дума съвпада по звучене с домашна дума. Така са възникнали омонимите *копие* (*вид оръжие*, от стб. КОПИЮ) и *копие* (*нещо, което представлява точно възпроизвеждане на друго нещо*, от фр. *copie*), *кът* (*изолирано място*, от стб. КЖТЪ) и *кът* (*който не е в достатъчно количество, оскъден, недостатъчен*, от тур. *kit*), *затвор* (*здание с яки стени и висока ограда, където се намират хора, лишени от свобода*, от стб. ЗАТВОРЪ, от глагола ЗАТВОРИТИ) и *затвор* (*подвижен механизъм от огнестрелно оръжие, който вкарва патрона в цевта и затраря цевта*, от рус. *затвор*).

— когато чужди думи от различни езици съвпаднаат звуково на българска почва. Напр. *банка* (*приспособление за сядане*, от нем. *Bank*) и *банка* (*финансова институция*, от итал. *banca*), *бас* (*нисък мъжки певчески глас*, от итал. *basso*) и *бас* (*облог, обзалагане*, от тур. *bas*).

б/ чрез разпадане на полисемията в резултат на разкъсване на семантичната връзка между отделните значения

За отношението между многозначност и омонимия в езикознанието е писано много. Абсолютно точното диференциране на тези понятия винаги е възможно и често пъти е доста трудно да се каже къде свършва едното явление и откъде започва другото. Кр. Чолакова казва: „Развитието на омоними винаги е във връзка със съществуващата многозначност на думите. Думите през дългия период от своето съществуване могат да получат в зависимост от своята употреба такива значения, които да излязат от семантичните граници на основното им значение. Това означава, че в една многозначна дума могат да се създадат едно или повече значения, които до такава степен да се отдалечат от основното значение на думата, че да не се чувства вече смисловата връзка между основното значение и новообразуваните се значения. В такъв случай новообразуваните се значения се схващат като отделни лексикални единици — омоними. Понякога всеки от новообразуваните се омоними може да развие нови значения и да създаде свое семантично гнездо (Чолакова 1959: 82). От приведения цитат става ясно, че многозначната дума винаги се отличава със смислово единство, като различните ѝ значения са и етимологично, и семантично свързани помежду си въз основа на връзката между денотатите, които означават, докато значенията на омонимите са автономни. Поради тази причина от многото **критерии за определяне на това, докъде се простира обемът от значения на многозначната дума и откъде започва омонимията**, повечето езиковеди поставят на първо място и като основен семантичния критерий.

— **семантичен критерий** — той се състои в наличието или отсъствието на семантични връзки между отделните значения. Както вече бе споменато, многозначната дума запазва своето смислово тъждество, като всички нейни значения имат нещо общо, което ги свързва едно с друго. Това *нещо общо* Т. Балкански нарича *семантично свързващо звено*

(Балкански 1979: 339). Според Балкански ако семантичното свързващо звено е живо, думата пази своята цялост на една многозначна дума. Но когато това семантично свързващо звено между отделните значения на многозначната дума се загуби, т. е. когато изчезне вътрешната семантична мотивация, тогава се получават омоними. Изгубеното семантично свързващо звено може да се възстанови чрез етимологичен анализ.

— **синонимен критерий** — според този критерий ако синонимите на съпадащите в звуково отношение думи нямат синонимни отношения помежду си, тогава става дума за омонимия, а в обратния случай — за полисемия. Напр. *акция* в значение на *действие за прокарване и осъществяване на някаква идея* и *акция* в значение на *документ за дялов капитал в банка, предприятие, дружество и пр.* нямат общи синоними.

— **словообразователен критерий** — според него от важно значение за разграничаване на полисемията от омонимията е това, какви са словообразователните прояви на еднаквозвучащите думи. Ако тези словообразователни прояви са различни, това е доказателство за омонимия. Напр. *мир* в значение на *липса на война, липса на конфликти, вражди и раздори, спокойствие, разбирателство* — *мирен, миролюбив, миротворство, миротворец, примирие* и др.; и *мир* в значение на *свят, вселената като цяло* — *миров, мирски, миросглед, мироздание* и др.

— **фразеологичен критерий** — според него ако еднаквозвучащите думи се различават по своите устойчиви словосъчетания, тогава става дума за омоними. Напр. *кръст* в значение на *фигура от две пресечени под прав ъгъл черти* — *слагам (поставям, турям) кръст на нещо* (т. е. *приключвам с нещо, премахвам нещо*); *нося кръста си* (т. е. *търпя мъки и страдания, приемам съдбата си*); и *кръст* в значение на *място в долната част на гърба* — *чупя кръст/пред някого/* (т. е. *угоднича, подмазвам се*); *откъсва ми се кръстът* (т. е. *много се*

изморявам); *удрям под кръста* (т. е. *служа си с непозволени и непочтени средства при борба, спор и пр.*).

— **антонимен критерий** — според него показател за съществуването на омонимия е различието в антонимите към всяка една от еднаквозвучащите думи. Напр. *мир* — антоним *война*; *мир* — в значение на *вселена* няма антоним.

Омонимията като присъщо на терминологията езиково явление се проявява по три основни начина, които се преплитат помежду си:

а/ омонимия, която се проявява само в рамките и в пределите на една отделно взета наука, предметна област, сфера на дейност и пр.

Това е т. нар. вътрешносистемна омонимия. Този тип омонимия е рядко срещано явление. В сферата на политическата терминология нейните случаи са малобройни и ограничени. Ето няколко примера: **кабинет** в значение на *стая за делова или някакъв вид професионална дейност* и **кабинет** в значение на *всичките министри на една държава, министерски съвет, правителство*; **орган** в значение на *периодично печатно издание, което пропагандира идеите и защитава интересите на дадена партия, класа, обществена група и пр.* и **орган** в значение на *държавно, партийно или обществено формирование, имащо определени задачи в обществения живот*. Напр. *Печатен орган на БКП бе в. „Работническо дело“*; *Ръководен орган на БСП е конгресът*; *Главните органи на ООН са Общото събрание, Съветът за сигурност, Икономическият и социален съвет и Международният съд*;

б/ омонимия, която се проявява между терминологичните подсистеми на две или повече науки или сфери на дейност

Това е т. нар междусистемна (или междунаучна) омонимия. В областта на политическия дискурс този тип омонимия е широко представена. Много употребявани в политическата наука термини се срещат и в други науки, където отразяват различни понятия и са носители на различни значения. Напр. като политически термин **реакция** значи *политически режим, който подтиска революционните движения с цел да задържи, да запази или да възстанови стария ред на нещата, както и всички привърженици на такъв режим, т. е. хора, които революцията е свалила от власт*. В биологията и медицината **реакция** означава *отговор на организма на някакво въздействие или дразнение*. Във физиката **реакция** означава *противодействие, равно и противоположно на действието на която и да е сила*. В химията **реакция** означава *взаимодействие между две или повече вещества, при което се получава ново съединение*. Споменатият вече термин **орган**, освен във вътрешносистемната омонимия на политическата наука, участва и в междусистемна омонимия между нея и други науки. Терминът **орган** се употребява в биологията и в медицината със значение *част от тялото на човек, животно или растение, изпълняваща определени функции*, както и в музиката със значение *голям музикален инструмент с клавиши*. Ето още няколко примера за междусистемна омонимия: **партия** (полит.) — *политическа организация, чиито членове са обединени от общи политически възгледи и разбирания, от общи цели и стремежи, от обща програма за тяхното постигане и обикновено се стремят към участие в управлението на държавата*; и **партия** (муз.) — *отделна част от многогласно музикално произведение*; **радикали** (полит.) — *членове,*

привърженици и симпатизанти на радикална партия, които се обявяват за коренни, основни и дълбоки политически, икономически и социални промени в обществото, постигати дори и чрез крайни действия; и **радикали** (хим.) — устойчива група атоми в молекулата, които преминават без изменение от едно химично съединение в друго; **мина** (полит. и воен.) — зареден със силно избухливо вещество снаряд, който се скрива в земята или под водата и се взривява при удар, натиск и пр.; и **мина** (геол. и икон.) — изкопано дълбоко в земята място с проходи, където се добиват въглища, руда и пр., рудник; **асимиляция** (полит.) — претопяване и поглъщане на една народност /обикновено по-малобройна и политически зависима/ от друга /обикновено политически по-силна/ чрез налагане на езика, културата, религията и пр. на по-силната; и **асимиляция** (биол.) — процес на усвояване на външни вещества от един организъм; и **асимиляция** (ез.) — уподобяване на един звук на друг; **апологет** (ист.) — раннохристиянски писател и богослов, който защитава християнството; и **апологет** (полит.) — страстен и ревностен привърженик и защитник на дадена идея, кауза, политика и пр.; **демаркация** (полит.) — определяне на граница въз основа на договор; и **демаркация** (мед.) — ограничаване на възпалени части от здравите; **торпедо** (зоол.) — вид риба; и **торпедо** (воен.) — самодвижещ се и самоуправляващ се вретеновиден подводен снаряд, служещ за потопяване на кораби; **дефлация** (полит. и икон.) — финансово-икономически мероприятия за борба срещу покачването на цените; и **дефлация** (геол.) — отвяване, отнасяне и издухване на горните слоеве на скалите от вятъра.

в/ омонимия, която се проявява между терминологичните системи на отделните науки от една страна, и общоупотребимата реч от друга

Този вид омонимия е резултат от непрекъснатия взаимообмен на думи между тях. Ето няколко примера с термини от политическия дискурс. Споменатият термин **партия**, освен като научен термин, се употребява и като нетермин с две основни значения: *игра на шах, на карти, на табла и пр. и подходящ кандидат за женитба*. Детерминологизирано е и значението на **партия** в смисъл на *човек, който мисли и постъпва като мен и често ме подкрепя*. Напр. *С татко сме от една партия; Съседката ми винаги ми помага, нали сме от една партия* и др. Общопотребимата дума **парк** в значение на *голяма и обширна градина с цветя, храсти и алеи за разходка* е омоним на военния термин **парк** със значение *определено и специално оборудвано място за разполагане, съхраняване по установен ред, обслужване и ремонт на бойна техника*. Напр. *артилерийски парк, бронетанков парк* и др. Общопотребимата дума **лагер** в значение на *почивна станция, предимно за деца* е омоним на политическия термин **лагер** с основно значение *политическа групировка от лица с еднакви възгледи и цели* и на техническия термин **лагер** с най-общо значение *машинен елемент*. Думата **коридор**, освен с общопотребимото си значение на *продълговато помещение в къща, сграда и пр., откъдето се влиза в стаите*, функционира и като термин в словосъчетанията *транспортен коридор, въздушен коридор, коридорите на властта* и пр. Същото явление се наблюдава и при думата **етаж**. Общопотребимото значение е *част от сграда, включваща всички разположени на едно равнище помещения*, а в политическата реч — *етажи на властта, етажи на партийната йерархия, високите етажи на държавната администрация* и др.

Както вече бе споменато, между трите основни начина за проява на омонимия в терминологията няма резки граници. Тези начини взаимно проникват един в друг, преплитат се и взаимно си влияят. Един и

същ термин може да участва и във вътрешносистемна, и в междусистемна омонимия, както и в омонимия между терминологична подсистема и общонародния език.

Омонимия се среща и при някои употребявани в политическата реч фразеологизми. (по-подробно вж. Калдиева-Захариева 2013; В: „Българска лексикология и фразеология, т.2, „Българска фразеология”). Ето няколко примера за омонимна употреба на фразеологизми, взети от телевизионно предаване, излъчващо предизборен дебат. *По време на целия им досегашен мандат вечно отсъстващите от пленарна зала депутати с пръст не са бутнали* нещо (т. е. не са свършили никаква работа)...*Този партиен лидер с пръст няма да бутне* никого от своите протежета, каквото и да правят те (т.е. няма да им търси отговорност, няма да ги закача и пр.)...*Вече е ясно кой се стреми да захване най-големия залък от еврофондовете* (т. е да придобие най-много материални блага)...*Този партиен лидер захвана по-голям* залък, отколкото може да погълне, за което трябва може би да бъде поздравен , но този залък ще се окаже твърде голям за неговата уста (т. е зае се с работа , с която не може да се справи) ...*Нашите кандидати за евродепутати могат да сложат в джоба си* поне половината от тези, които сега са в европарламента (т. е. българите ги превъзхождат по качества, знания, способности и пр.)...*Никой бивш министър няма да излезе пред хората и публично да каже кога и колко си е сложил в джоба си* (т.е. какво и колко незаконно е присвоил)...*Тези, които създават и подреждат предизборните листи, трябва да вдигнат мерника* по отношение на включваните в тях лица (т. е. да увеличат изискванията си към тях)...*За него вече съществува опасност собствените му съпартийци да му вдигнат мерника* (т.е. да му направят нещо лошо, да му навредят).

3. Синонимия

Синонимията като езиково явление не е чужда на съвременната българска политическа терминология. Тя се проявява тогава, когато един и същи денотат, едно и също понятие се назовават с две или повече езикови единици, които са различни по звуков състав, но близки или тъждествени по значение. Тъй като означават едно понятие, синонимите могат да се заместват взаимно в даден контекст, без да настъпва промяна в основния смисъл. Наличието на синонимия е свързано с вариантността, която според К. Я. Авербух е „фундаментално и всепоглъщащо свойство на целия обкръжаващ ни свят, от което и езиковите обекти не се явяват изключение, тъй като варирането — това е форма на съществуване за всички езикови единици, били те думи от общоезиковата сфера или термини (Авербух 2002 по Попова 2012: 568). Следователно синонимните термини са различни езикови варианти на едно и също понятие. Обяснявайки причините за появата на синонимни термини, В. Даниленко подчертава, че „причините за възникването на синоними в терминологията най-често са различните източници за формиране на термините. Синонимията е особено характерна за началните етапи при формиране на терминологичните системи, когато още не е преминал естественият подбор на най-добрия термин и съществуват много варианти...Конкретната реализация на лексикалните варианти в именуването на едни и същи понятия е осъществена в три основни разновидности: когато в езика се употребяват няколко заемки от различни езици за едно и също понятие; когато заедно със заемането съществува и домашна дума; когато заедно със заемането специално се създава домашна дума с редовно значение (Даниленко 1977: 73-74).

В съвременната българска политическа терминология са представени три основни вида синонимия: **лексикална**, **словообразователна** и **синтактична**.

а/ лексикална синонимия.

Най-общо казано, по степен на своята синонимичност лексикалните синоними се делят на две групи: *пълни (абсолютни)* и *непълни (частични, относителни)*. Пълните синоними, наричани още *лексикални дублети*, са напълно еднакви по значение и сфера на употреба и са еквивалентни в целия обем от значенията си. Най-често срещаните случаи тук са следните:

— **когато чужд по произход термин или терминоелемент се употребява заедно с домашния.** Напр. *кабинет* и *правителство*, *пилот* и *летец*, *депутат* и *народен представител*, *премиер* и *глава на правителство*; *президент* и *държавен глава*; *парламент* и *народно събрание*, *балотаж* и *повторно гласуване*, *флаг* и *знаме*, *консенсус* и *съгласие*, *бодигард* и *охранител*, *генерация* и *поколение*, *омбудсман* и *обществен защитник*, *референдум* и *допитване да народа*, *бипатризм* и *двойно гражданство*, *пацифизъм* и *миролюбие*, *анархия* и *безредие*, *полемика* и *спор*, *анахронизъм* и *отживелица*, *кредо* и *верую*, *национализация* и *одържавяване*, *аграрен* и *зеделски*, *интернационален* и *международен*, *визита* и *посещение*, *болишинство* и *мнозинство*, *скинари* и *бръснати глави* и др.

— **когато чужд по произход термин или терминоелемент е синоним на друг чужд термин.** Напр. *скинари* и *скинхедс*, *прийом* и *метод*, *реколта* и *урожай* и др.

— **когато синонимията е между домашни езикови единици.** Този вид пълна синонимия е по-рядко явление в съвременния политически дискурс и примерите тук са малко. Напр. *разединение* и *неединство*; *другомислие* и *инакомислие*; *противодействие* и *отпор*, *съпротива*; *войник*

и *воин, боец; враг и неприятел, противник; избирател и гласоподавател* и др.

Непълните синоними не са напълно еднакви по значение. При тях значенията съвпадат само отчасти, като всяко едно от тях носи различни смислови оттенъци и нюанси. Обикновено непълните синоними са многозначни думи, които са синоними само в отделни техни значения. Напр. многозначните думи *линия* и *черта* са синоними в случаи като *права линия* и *права черта*, но в случаи като *генерална линия на партията*, *линия на партийната политика*, *основна линия на дипломатическите действия* няма взаимозаменяемост (не можем да кажем *генерална черта на партията*). Също така прилагателното *висок*, когато става дума за човек има синоним *дълъг*, а за глас — *писклив*, но в съчетанието *високи гости* синоними на *висок* са *уважаван, издигнат, официален*, а в съчетанието *висок пост*, *висока служба* — *ръководен, издигнат* и пр. Това съчетание обикновено се употребява за политически и дипломатически представители на чужди държави, които идват на официално посещение в България. Непълни синоними са още *атака* и *нападение*, *насилие* и *терор*, *враг* и *противник*, които посочват различна степен в проявата на даден признак.

Освен синоними, които обективно посочват различни страни на едно и също понятие, в българската политическа реч все повече започват да се употребяват и т. нар. *стилистични синоними*, разкриващи определена стилистична окраска и съдържащи елементи на оценъчност. За целта често се прибегва до турски, диалектни или остарели думи, които служат за синоними на стилистично неутрални думи. Посочените примери не са политически термини, но са много характерни за днешния политически дискурс. Напр. стилистична синонимия е използването на *файда* вм. *полза*; *пряпорец*, *байрак* вм. *знаме*; *борч* вм. *паричен дълг*;

масраф вм. *разход, разноски*; *келепир* вм. *полза, печалба*; *тескере* вм. *паспорт*; *дередже* вм. *положение, състояние*; *зор* вм. *усилие, мъка*; *сеир* вм. *зрелище*; *рахат* вм. *спокойствие, безгрижие*; *кахър* и *гайле* вм. *грижа, неприятност*; *кеф* вм. *удоволствие, наслада*; *кусур* вм. *недостатък*; *хабер* вм. *вест, известие*; *хаир* вм. *добро, щастие, сполука* и др. Ето няколко примера. След като видя изборните резултати, „Атака” сви пряпорците си; Байраците на „Атака” вече не се веят из центъра на София; Съществува опасност да отнемат тескерето на В. Сидеров; Сеирите в парламента, разигравани по време на парламентарния контрол, омръзнаха на обикновения български гражданин; Кусурите на нашите политици ние си ги знаем, ама и тези в Брюксел не са по-добри; Масрафът за всякакъв вид избори се плаща от обикновения данъкоплатец; Без никакъв зор от негова страна и вероятно поради объркване на избирателите, №15 измести лидера си; От промяната на този закон файдата ще бъде никаква; Толкова години след 10 ноември дереджето на обикновения български народ е все така тежко; То модерното понятие конфликт на интереси не е нищо друго, освен обикновена шуробаджанащина, или както е казал навремето бай Захари Стоянов зетьошуробаджанакизъм или зетьошуробаджанаклък — отколешно заболяване на нашия политически живот, което за съжаление може да бъде проследено на всички равнища и в тогавашна България, и в днешната (откъс от телевизионното предаване „История BG”, излъчено по Канал 1 през май 2014 г.).

Макар и по-рядко, в днешната политическа реч се появяват и т. нар. *контекстови синоними*. Това са думи, които в обикновената употреба нямат нищо общо в своите значения, а се сближават по значение и стават синоними само в определен конкретен контекст, извън който те не са синоними. Напр. такава е употребата на *постна пица* в значение на

държавен бюджет, в който паричните средства за много отрасли и дейности са недостатъчни.

б/ словообразователна синонимия

Словообразователната синонимия е широко представена в днешната българска политическа терминология. Най-често тя се проявява тогава, когато различни афiksi и афиксоиди се прибавят към един и същи корен. Ще се спрем на следните случаи:

— словообразователна синонимия между префикси и префиксоиди

Задължително условие тук е префиксите и префиксоидите да притежават общ семантичен признак и да са взаимозаменяеми (за повече подробности вж. Георгиева 2013: 196-198). Такава синонимия се наблюдава и само между домашни, и само между чужди по произход, и между домашни и чужди префикси и префиксоиди. Ето няколко примера.

За изразяване на признака *отрицание* съществува синонимия между българските префикси *не-* и *без-*, макар че тази синонимия е непълна. Има случаи, при които *не-* и *без-* са пълни синоними (напр. *нелихвен заем* и *безлихвен заем*). Цв. Георгиева обаче отбелязва, че в повечето случаи за пълна синонимия между *не-* и *без-* не може да се говори, защото водещото значение при *не-* е отрицанието, а при *без-* — отсъствието, липсата на означеното с основата (Георгиева 2013: 133-134). Много често като синоним на *не-* и *без-* се използва чуждият префикс *а-*. Напр. *аполитичност, аполитичен, аморалност, аморален, акомуникативен, адиалогичен, адиалогичност* и др. Със значение *отстраняване, отрицание* често се среща и префиксът *де-* — *декомунизация, деидеологизация, департизация, дебългаризация* и др.

Семантичният признак *противоположност, насоченост срещу* се изразява с чуждите форманти *анти-* и *контра-*, които са синоними на българското *противо-*. *Анти-* и *контра-* са сред най-активните препозитивни морфemi в съвременната българска политическа терминология, имащи много висока честота на употреба. Днешният политически език роди тяхното съчетаване с корени и основи, което съчетаване не беше познато преди двадесетина години, напр. в думи като *контрамитинг, контрамитингуващ, котрапротест, контрапротестиращ, контрастачка, контрастачкуващ, контрадоклад, контрашествие, контрагласуване, контрамярка, контраподписка, контракампания, контракултура, контратерор* и др. С по-малка честота на употреба е нашето *противо-* — *противоконституционност, противоконституционен, противодържавност, противодържавен, противозаконност, противозаконен, противотанков, противопехотен, противоудар, противопоставяне* и др.

Много често срещана в българската политическа терминология е синонимията между препозитивни морфemi за изразяване на *изключително висока, респ. най-висока степен на проявление на признака*, изразен с мотивиращата основа. Такива морфemi са *сврѣх-*, *супер-*, *хипер-*, *архи-*, *ултра-* и *мега-*, като *сврѣх-* е от български произход, *супер-* и *ултра-* — от латински, а *хипер-*, *архи-* и *мега-* — от грѣцки. Напоследѣк към тях се прибавя и формантѣт *топ-*, който е от английски произход и е сред най-новите препозитивни морфemi в днешния български език, а със стилистична цел се използва и турското *баи* (напр. *баи ченге, баи полицай, баи мафиот, баи престѣпник, баи лидер, баи войвода* и др.). С помощта на тези морфemi се образува огромно количество термини, терминоелементи и терминологична лексика в днешната българска политическа реч. Цв. Георгиева подчертава, че „общото между тези

препозитивни форманти е инвариантното им значение — много висока или крайна степен на признака (Георгиева 2013: 84). Напр. *свръхинфлация*, *хиперинфлация*, *суперинфлация*, *мегаинфлация*; *свръхкорупция*, *хиперкорупция*, *суперкорупция*, *мегакорупция*; *свръсила*, *хиперсила*, *суперсила*, *мегасила*; *свръхсекретен*, *хиперсекретен*, *суперсекретен*, *мегасекретен* и др. Във всички подобни образувания българското *свръх-* е с по-ниска честота на употреба в сравнение с чуждите форманти. Вл. Мурдаров отбелязва, че „независимо от изключителната продуктивност на домашния формант *свръх-*, невинаги успява да се наложи българският елемент, тъй като много от образуванията се заемат готови от чуждоезикови терминологични системи или от международната научно-техническа и обществено-политическа терминология (Мурдаров 1983: 87). Въпреки общото в значението на тези форманти, невинаги може да се говори за пълна синонимия между тях, респ. между техните производни, т. е. невинаги при тяхната употреба в речта те са взаимозаменяеми. Всеки един от тях носи различни нюанси в значението си и при своето семантично развитие може да придобива и нови.

За изразяване на обратното значение *много ниска степен на проявление на даден признак* най-често се използват чуждите по произход префиксоиди *микро-* и *мини-*. Напр. *микрокредитиране* и *миникредитиране*.

За изразяване на признака *мним, лъжлив, неистински* синонимия съществува между гръцкото *псевдо-*, латинското *квази-* и българското *лъже-*. Напр. *псевдодемокрация*, *квазидемокрация* и *лъжедемокрация*; *псевдоопозиция*, *квазиопозиция* и *лъжеопозиция*; *псевдореформа*, *квазиреформа* и *лъжереформа*; *псевдоморал*, *квазиморал* и *лъжеморал*; *псевдопатриот*, *квазипатриот* и *лъжепатриот*.

За означаване на нещо, което се е случило *преди* или *след* друго нещо, има синонимия между българските префиски *до-* и *пред-* и между българското *след-* и латинското *пост-*. С тях се образуват предимно терминоелементи. Напр. *доприватизационен* и *предприватизационен*; и съответно *следприватизационен* и *постприватизационен*.

— словообразователна синонимия между суфикси и суфиксоиди

Това се наблюдава, когато към едни и същи корени и основи се прибавят различни суфикси, без да се променя значението.

Частична синонимия съществува между наставките *-не* и *-ние* при образуване на отглаголни съществителни имена. Тук трябва да се има предвид, че формите с *-ние* притежават по-слабо изразена глаголност, отколкото формите с *-не*. Формите с *-не* означават самите действия, докато някои от формите с *-ние* не означават действия, а само резултатите или последиците от тях. В някои случаи обаче разликата в значенията между формите е твърде малка, дори едва доловима, и те могат взаимно да се заменят. Напр. *гонене* и *гонение*; *съществуване* и *съществувание*; *порицаване* и *порицание*; *изстребване* и *изстребление*; *съхраняване* и *съхранение*; *отстъпване* и *отстъпление*; *самоопределяне* и *самоопределение*; *разпределяне* и *разпределение*; *отстъпване* и *отстъпление*; *евроразширяване* и *евроразширение* и др. Ето няколко примера, взети от печатни и електронни медии, в които е възможна взаимозаменяемост. *Политиката на Европейския съюз е за евроразширение* (респ. *евроразширяване*) *на Изток*; *Изстреблението* (респ. *изстребването*) *на двама или трима от талибанските лидери няма да реши проблемите с тях*; *Официална политика на гонене* (респ. *гонение*) *на българските турци от България никога не е имало*; *В Правец бе*

отбелязана годишнината от рождението (респ. раждането) на Т. Живков; Средствата за съществуване (респ. съществуване), с които реално разполага един среднотатистически български гражданин, стават все по-недостатъчни; Разпределянето (респ. разпределението) на средствата от държавния бюджет отново предизвика поредица от спорове и коментари; Етническото самоопределяне (респ. самоопределение) на тези хора като българи от десетилетия насам им създава големи проблеми с тамошните официални власти.

Частична синонимия се наблюдава при думите от женски род с наставки *-ота* и *-отия*, като тези с *-отия* почти винаги са стилистично оцветени. Тези думи не са термини, но са част от политическата реч. Напр. *празната* и *празнотия*, *скъпота* и *скъпотия*, *немота* и *немотия*, *тъпота* и *тъпотия*, *неяснота* и *неяснотия*, *беснота* и *беснотия*, *леснота* и *леснотия*, *непълнота* и *непълнотия* и др. Ето няколко примера. *Нормалните форми на беснота останаха за обикновените привърженици на „Атака”, докато някои от лидерите демонстрират войнстваща беснотия; Празната парламентарна зала не е срамота, а е пълна срамотия за т. нар. народни избраници; Пълните неясноти (респ. неясноти) относно принципите на съставяне на предизборните листи продължават.*

Понякога като частични синоними се използват суфиксите *-изъм* и *-ция* в случаи като *антиамериканизъм* и *антиамериканизация*, *антиглобализъм* и *антиглобализация*, *антиевропеизъм* и *антиевропеизация*. Тази синонимия съществува и при основи, които са собствени имена или абривиатури. Напр. *антипутинизъм* и *антипутинизация*, *антитачъризъм* и *антитачъризация*, *антинаатовизъм* и *антинаатовизация* и др. При тези случаи се срещат синонимни варианти с *контра-*, както и антонимни с *про-*.

Синонимия съществува и при наставките *-ка* и *-ца* за думи от женски род. Напр. *чуждопоклонница* и *чуждопоклонничка*, *престолонаследница* и *престолонаследничка*, *стачкоизменница* и *стачкоизменничка*, *съмишленица* и *съмишленичка*, *следовница* и *следовничка*, *сънародница* и *сънародничка*, *привърженица* и *привърженичка*, *престъпница* и *престъпничка*, *застъпница* и *застъпничка*, *участница* и *участничка*, *отцепница* и *отцепничка* и др.

Някои терминоелементи с наставки *-ичен* и *-ически* също функционират като синоними и могат взаимно да се заместват. Напр. *династичен* и *династически*, *националистичен* и *националистически*, *военностратегичен* и *военностратегически*, *антагонистичен* и *антагонистически*, *шовинистичен* и *шовинистически*, *опортюнистичен* и *опортюнистически*, *милитаристичен* и *милитаристически*, *(анти)терористичен* и *(анти)терористически* и др. Ето няколко примера: *династичен* (респ. *-ически*) *брак*; *шовинистична* (респ. *-ическа*) *позиция*; *националистична* (респ. *-ическа*) *политика*; *антагонистични* (респ. *-ически*) *класи*; *милитаристични* (респ. *-ически*) *планове*; *антитерористични* (респ. *-ически*) *мерки* и др.

Словообразователна синонимия между суфикси има и в случаи като *саботиране* и *саботаж*; *ламтене* и *ламтеж* (*за власт, за пари, за високи постове* и пр.); *разпадане* и *разпад* (*на световната социалистическа система, на колониализма, на коалиционното единство* и пр.); *растене* и *растеж* (*на доходите, на разходите, на инфлацията* и пр.); *безизходност* и *безизходица*; *разлика* и *различие*; *водител* и *водач*; *управленец* и *управник*; *денонсиране* и *денонсация*; *експулсиране* и *експулсация*; *перачница* и *пералня*; *наличие* и *наличност*; *беззаконие* и *беззаконност*; *пререгистриране* и *пререгистрация* и др.

— словообразователна синонимия между композитуми

В днешната политическа реч тук се наблюдават основно два случая. При първия от тях едната част от композитума остава еднаква при всичките синоними (пълни или частични), а се променя другата било само в афиксално отношение, било и като корен. Ето няколко примера за такива термини и терминоеlementи: *агитработник* и *агитслужител*; *законодателен* и *законодателски*; *евродепутат* и *европарламентарист*; *европари* и *евросредства*; *евроскептицизъм* и *европесимизъм*; *евроинтеграция* и *европрисъединяване*; *трудоспособност* и *работоспособност*; *другомислие* и *инакомислие*; *празнодумен* и *празнословен*; *земеразделителен* и *земеразделящ*; *законодател*, *законотворител* и *законотворец*; *енергоспестяващ*, *енергоикономисващ* и *енергопоевтиняващ*; *пазарнонасочен* и *пазарноориентиран*; *новоназначен* и *новопостъпил*; *кредитополучател* и *кредитовзимател*; *еврофинансиране* и *еврокредитиране* и др.

При втория случай синонимните композитуми са изцяло различни разнокоренни думи. Напр. *въздухоплаване* и *авиотранспорт*; *чуждопоклонничество* и *ксенофилия*; *пацифизъм* и *миролюбие*; *природозащитник* и *екоактивист* и др.

В/ синтактична синонимия

В съвременната българска политическа терминология този тип синонимия се проявява в следните по-основни случаи:

— когато се наблюдава различна синтактична структура при наличието на еднакъв лексикален състав на термините словосъчетания

Най-често това е синонимия между термини словосъчетания със и без предлог. Примерите за това явление са многобройни. Напр. *политическа толерантност* и *толерантност в политиката*; *политическа пасивност* и *пасивност в политиката*; *политическа полемика* и *полемика в политиката*; *политическа конфронтация* и *конфронтация в политиката*; *политическа корупция* и *корупция в политика*; *политически компромис* и *компромис в политиката*; *политически консенсус* и *консенсус в политиката*; *политически популизъм* и *популизъм в политиката*; *държавен глава* и *глава на държавата*; *правителствен глава* и *глава на правителството*; *държавни символи* и *символи на държавата*; *изборен закон* и *закон за изборите*; *президентски избори* и *избори за президент*; *правителствена политика* и *политика на правителството*; *кметски прерогативи* и *прерогативи на кмета*; *общинско самоуправление* и *самоуправление на общините* и др. Подобно нещо се наблюдава и при някои названия. Напр. *Европейски съд* и *Съд на Европа*; *Европейска сметна палата* и *Сметна палата на Европейския съюз*; *Руска държавна дума* и *Държавна дума на Русия* и др.

— когато едната част от термините словосъчетания остава еднаква, а другата част се заменя с нейни синоними

Най-често това се случва при двусъставните термини словосъчетания. При единия случай съществителното име остава непроменено, а се променя терминоелементът прилагателно име. Напр. *абсолютна монархия* и *неограничена монархия*; *парламентарна монархия*, *конституционна монархия* и *ограничена монархия*; *балистична ракета*, *междуконтинентална ракета* и *глобална ракета*; *биологично оръжие* и *бактериологично оръжие*; *редовна армия* и *постоянна армия*; *държавен герб* и *национален герб*; *държавни символи* и *национални символи*; *политическа поддръжка* и *политическа подкрепа*; *държавна измяна* и

национална измяна; локална война и регионална война; информационен взрив и комуникационен взрив; сива икономика и сенчеста икономика и др. При споменатите тук случаи различните синоними на терминоелементите прилагателни имена внасят различни отсенки и нюанси в значението на термина, като наблягат на различни негови страни, свойства и характеристики. Напр. *конституционна монархия, парламентарна монархия и ограничена монархия*. Първият термин набляга на факта, че при този тип монархия конституцията определя функциите на държавния глава и неговите права и задължения. Вторият термин подчертава, че властта на монарха се ограничава от парламента, а третият — че властта на монарха е ограничена и от конституцията, и от парламента. Такъв е и случаят при синонимните термини *междуконтинентална ракета и глобална ракета*. Това е такава ракета, която може да преодолява разстояния, по-големи от половината на земната окръжност. Терминоелементът *междуконтинентален* изтъква на преден план факта, че с такава ракета спокойно могат да се поразяват цели от един континент в друг, а терминоелементът *глобален* подчертава, че практически тази ракета може да поразява цели от и във всяка точка на земното кълбо.

При другия случай терминоелементът прилагателно име остава непроменен, а със синонимни варианти се заменя съществителното. Напр. *корейска криза и корейски въпрос; блискоизточна криза и блискоизточен въпрос; военнополитически блок и военнополитически съюз; двукамарен парламент и двукамарна система; демилитаризирана територия и демилитаризирана зона; коалиционно правителство и коалиционен кабинет; информационно затъмнение и информационна завеса; колективна безопасност и колективна сигурност; шенгенска завеса, шенгенска бариера и шенгенска стена; политическо сътрудничество и политическо партньорство и др.*

Освен при двусъставните, този тип синонимия, при който едната част остава еднаква, а другата се променя, се среща и при многосъставните термини словосъчетания. Напр. *глобални проблеми на съвременността, глобални проблеми на човечеството и проблеми от глобален мащаб; Европа на две скорости, Европа на различни скорости, Европа на концентричните кръгове и Европа на променливата геометрия; Програма за възстановяване на Европа и Европейска програма за възстановяване; етнически състав на населението и състав на населението по народности; международни сили на ООН, въоръжени сили на ООН, миротворчески сили на ООН и мироопазващи сили на ООН; мит за съветската опасност и мит за съветската заплаха; оръжие за масово унищожение и оръжие за масово поразяване; сили за бързо реагиране и корпус за бързо реагиране и др.*

— когато термин словосъчетание функционира като синоним на термин дума, получена от универбирането на това съчетание

Както вече бе отбелязано, универбирането е разновидност на лексикално-синтактичния начин за терминологична номинация и представлява процес на образуване на нови думи върху основата на устойчиви словосъчетания в резултат на продължителната им употреба в речта. Казано бе също, че универбатите са равностойни синонимни варианти на словосъчетанията, от които са възникнали, и функционират паралелно и едновременно с тях. Като по-кратки еднословни названия универбатите са по-удобни и често пъти по-предпочитани в процеса на комуникацията. Ето няколко примера за такава синонимия: *оперативка и оперативно съвещание; петилетка и петгодишен план; оръжейник и оръжеен конструктор; единоначалие и принцип на единоначалието;*

апартейд и *политика на апартейд* и др. (за повече подробности вж. главата „Терминологична номинация”, III, т.4, в).

— когато един термин словосъчетание функционира като синоним на друг термин словосъчетание, получен от първия чрез синтактико-семантична кондензация

Синтактико-семантичната кондензация също е разновидност на лексикално-синтактичния начин за терминологична номинация и бе разгледана в трета глава. Тук ще споменем само факта, че получената в резултат на кондензация езикова единица обикновено не е еднословна (както е при универбирането), а е по-късо словосъчетание с по-малко компоненти от изходното, като двете словосъчетания функционират като синоними. Напр. *електорална активност на имащите право на глас* и *избирателна активност*; *светлинно излъчване на ядрения взрив* и *светлинен импулс*; *Организация на Варшавския договор* и *Варшавски договор* и др.

— когато като синоними функционират термини словосъчетания с различен лексикален състав

Напр. *изборен праг* и *процентна бариера* в значение на *онзи необходим минимален процент гласове, подадени за дадена партия или коалиция, който ѝ дава право да участва в разпределението на мандатите и който процент се определя от избирателния закон*. Друг пример: *Инициатива за стратегическа отбрана* и *Звездни войни* в значение на *програма за отбранителна система на САЩ срещу евентуално ядрено нападение, която е базирана отчасти в Космоса и която е предназначена да защитава САЩ от междуконтинентални ракети, като ги засича и унищожжава, преди още да са достигнали до целта*. Синонимни съчетания от този тип са също така *надпревара във*

въоръжаването и съревнование за военно превъзходство; расова дискриминация и политика на апартейд; обръч от фирми и финансиращи кръгове; Трети свят и развиващи се страни; Европейска икономическа общност и Общ пазар и др. Този тип синонимия се среща и при названия на конкретни политически събития, процеси, документи и пр. Напр. синонимни са словосъчетанията Съвещание за сигурност и сътрудничество в Европа и Хелзингска конференция в значение на дълъг дипломатически процес, проведен в Хелзинки и Женева на три етапа между юни 1973 г. и август 1975 г. с участието на над 30 европейски държави, САЩ и Канада с основна цел постигане на сигурни гаранции за запазване на мира в Европа. Синонимни названия са и Азиатска доктрина на САЩ и доктрина „Джонсън“ в значение на външнополитическа доктрина на САЩ, провъзгласена от тогавашния президент Л. Джонсън в речта му на 12 април 1966 г., в която са формулирани основните принципи на американската политика в Азия, изразяващи се в разширяване на политическото, икономическото и военностратегическото влияние на САЩ в региона. Същият е случаят и при Европейска програма за възстановяване и план „Маршал“ в значение на програма за възстановяване на европейската икономика след Втората световна война, оповестена през 1947 г. от тогавашния външен министър на САЩ Джордж Маршал.

Като **извод** за синонимията в българската политическа терминология ще посочим следното: Синонимията е голямо богатство на политическата реч и на езика като цяло. Чрез нея се разнообразява изказа, постига се по-голяма точност и нюансираност в предаването на мисли и се избягват ненужните повторения и еднообразието. Но същевременно синонимията е и нежелателна, тъй като може да доведе до неясноти и да

затрудни разбирането. Затова към нея трябва да се подхожда много внимателно.

4. Антонимия

Антонимията е езиково явление, което се характеризира със семантична противопоставеност и изразява семантично отношение на лексикални единици, противоположни по значение. Според най-разпространената дефиниция *антонимите са думи с противоположно значение, които назовават противоположни, но съотнесими едно с друго понятия*. Антонимите са езиково отражение на най-съществените различия, противопоставяния и противоположности между нещата, явленията, признаците и понятията от заобикалящия ни свят. Антонимите принадлежат към една и съща част на речта, назовавайки контрастни понятия. Антонимите съдържат общ съществен семантичен признак, който е основа на съпоставянето между тях и който функционира в тях с противоположно значение. Напр. общата сема *отношение към комунистическите идеи* се съдържа и в двата члена на противопоставянето и на езиково равнище се изразява с антонимите *комунист* и *антикомунист*. Общата сема *отношение към резултатите и бъдещето на интегрирането на европейските страни в рамките на ЕС* се изразява чрез антонимните термини *еврооптимизъм*, *еврооптимист* и *европесимизъм*, *европесимист*.

Широко разпространено е делението на антонимите на *контрарни* (т. е. такива, които допускат междинни степени в проявата на качеството или признака) и *комплементарни* (т. е. такива, при които няма междинни степени), на *еднокоренни* и *разнокоренни*, на *езикови* и *контекстови* (за повече подробност вж. Бояджиев 2002: 147-151 и Пернишка 2013: 565-570). Всички тези групи се срещат в съвременната

българска политическа терминология. Контрастните семантични връзки най-често се изразяват чрез специални морфеми за отричане на признака. Това са българските *не-*, *без-*, *противо-* и интернационалните *а-*, *анти-*, *контра-*, *де-*. Ето няколко примера:

— **антонимни термини и терминоеlementи с *без-***

Напр. *класов* и *безкласов*; *принципен* и *безпринципен*; *резултатен* и *безрезултатен*; *визов* и *безвизов*; *спорен* и *безспорен*; *компромисен* и *безкомпромисен*; *паричен* и *безпаричен*; *партиен* и *безпартиен*; *партийност* и *безпартийност*; *отговорност* и *безотговорност*; *пристрастност* и *безпристрастност* и др.

— **антонимни термини и терминоеlementи с *не-***

Напр. *демократичен* и *недемократичен*; *актуален* и *неактуален*; *благонадежден* и *неблагонадежден*; *благонадеждност* и *неблагонадеждност*; *боеспособен* и *небоеспособен*; *боеспособност* и *небоеспособност*; *въздържаност* и *невъздържаност*; *основателен* и *неоснователен*; *действителен* и *недействителен*; *заинтересован* и *незаинтересован*; *достоверност* и *недостоверност*; *истина* и *неистина*; *доверие* и *недоверие*; *легален* и *нелегален*; *толерантност* и *нетолерантност*; *търпимост* и *нетърпимост* и др.

— **антонимни термини и терминоеlementи с *противо-***

Напр. *конституционен* и *противоконституционен*; *правен* и *противоправен*; *действие* и *противодействие*; *законност* и *противозаконност*; *атомен* и *противоатомен*; *радиационен* и *противорадиационен* и др.

— **антонимни термини и терминоеlementи с *раз-***

Напр. *миниране* и *разминиране*; *въоръжаване* и *разоръжаване*; *формиране* и *разформиране*; *мирен* и *размирен* и др. От този тип е и *развенчаване*, *развенчан* в смисъл на *лишаване от слава, привилегии, почести* и пр.

— **антонимни термини и терминоеlementи с *а-***

Напр. *политичен* и *аполитичен*; *морален* и *аморален* и др.

— **антонимни термини и терминоеlementи с *анти-***

Напр. *комунизъм* и *антикомунизъм*; *американизъм* и *антиамериканизъм*; *европеизъм* и *антиевропеизъм*; *милитаризъм* и *антимилитаризъм*; *мафия* и *антимафия* и др. Броят на тези термини и терминоеlementи в днешната българска политическа е огромен. Тенденция при употребата на *анти-* е все по-честото съчетаване на този префикс със собствени имена и с аббревиатури. Напр. *живковизъм* и *антиживковизъм*; *путинизъм* и *антипутинизъм*; *натовец* и *антинатовец* и др. За това явление вече стана дума в главата „Терминологична номинация” (за повече подробност вж. глава III, т.4, а).

— **антонимни термини и терминоеlementи с *контра-***

Напр. *революция* и *контрареволюция*; *атака* и *контраатака*; *удар* и *контраудар*; *настъпление* и *контранастъпление*; и появилите се напоследък *контрашествие*, *контраподписка*, *контрастачка*, *контрамитинг*, *контрапротест* и др.

— **антонимни термини и терминоеlementи с *де-***

Напр. *идеологизация* и *деидеологизация*; *комунизация* и *декомунизация*; *милитаризация* и *демилитаризация*; *колонизация* и *деколонизация*; *мобилизация* и *демобилизация*; *национализация* и

денационализация; ориентация и дезориентация; организация и дезорганизация и др.

Всички споменати дотук префикси и префиксоиди се използват за отричане на наличието на съответния признак качество или свойство. Между самите префикси и префиксоиди също се наблюдават антонимни отношения. Доста често срещана в политическата терминология е антонимията между префиксоидите *анти-* и *контра-* от една страна, и *про-* от друга. Напр. терминът *антиамериканизъм* е антоним и на *американизъм*, и на *проамериканизъм*; терминът *антикомунизъм* е антоним и на *комунизъм*, и на *прокомунизъм*. Така е и при термини като *антиевропеизъм* — *европеизъм*, *роевропеизъм*; *антиевропеец* — *европеец*, *роевропеец*, *антимонархически* — *монархически*, *промонархически*; при собствени имена и абривиатури: *антикостовизъм* — *костовизъм*, *прокостовизъм*; *антибойковизъм* — *бойковизъм*, *пробойковизъм*; *антиседесарски* — *седесарски*, *проседесарски*; *антидепесарски* — *депесарски*, *продепесарски* и др. Антонимия има и между представката *до-* от една страна, и *след-* и *пост-* от друга, когато те са в темпорално значение. Напр. *довоенен* и *следвоенен*; *доприватизационен* и *следприватизационен*, *постприватизационен*; *досъветски* и *следсъветски*, *постсъветски*, *додесетоноемврийски* и *следдесетоноемврийски*, *постдесетоноемврийски* и др. Антонимия има и между *макро-* и *микро-*; *хипер-* и *хипо-* и др. (за повече подробност вж. Георгиева 2013).

Много характерна за съвременната българска политическа терминология е антонимията между суфиксоидите *-фил* и *-фоб* и *-филия* и *-фобия*, като зачестява тяхното добавяне към собствени имена и абривиатури. Тези суфиксоиди са от гръцки произход и най-общо означават *привързаност*, *любов*, *симпатия към нещо* (*-фил*, *-филия*) и *враждебно отношение към нещо* (*-фоб*, *-фобия*). Ето няколко примера:

ксенофилия и ксенофобия; русофилия и русофобия, бойкофилия и бойкофобия и др.

В сферата на политическия живот много употребявана контекстова антонимия е тази между думите *ястреб* и *гълъб*. Извън политическия контекст тези думи не са антоними, но в неговите рамки те функционират като антоними, защото изразяват противоположни неща. *Ястреби* се наричат привържениците на по-твърдата, на по-агресивната политика, на политиката от позицията на силата, а *гълъби* — привържениците на по-меката, на по-умерената, на по-компромисната политика. За това вече стана дума в настоящата разработка (за повече подробности вж. глава IV, т.1, б).

Антонимията като езиково явление е свързана и със синонимията, и с многозначността. Е. Пернишка казва, че „антонимията като двустранна семантична опозиция свързва често не само две думи, а цели синонимни поредици с противоположни значения (съвкупна антонимия). По-точно е антонимният ред да се определи като многочленна микросистема (Пернишка 2013: 569). Също така е Пернишка посочва, че в много случаи със синонимни първи или втори основи се създават поредици от сложни думи антоними. Един от примерите, които тя привежда, е *общоизвестен, всеизвестен, многоизвестен, общопознат* от една страна, и *слабоизвестен, малоизвестен, малопознат от друга*. Друг пример. *Малотраен, краткотраен, кратковременен, недълготраен* от една страна, и *дълготраен, дълговременен* от друга.

При многозначността различните значения на една многозначна дума могат да имат различни както синоними, така и антоними. Напр. терминът *африканизация* има пряко значение *курс на африканските държави към създаване на собствени кадри във всички области на политическия, икономическия, обществения и културния*

живот и към възраждане и развитие на националните им култури. На това пряко значение антоним е деафриканизация. В преносното си значение африканизация значи водене на по-изостанал и по-примитивен в икономическо и културно отношение живот. Това преносно значение има за антоним европеизация в смисъл на приобщаване към по-развития европейски начин на живот, към по-развитата и по-издигната европейска култура.

В българския политически дискурс се употребяват и антоними, при които липсва единият член от двойката. Вече бе споменато, че антонимите са думи, които образуват лексикосемантична опозиция в границите на едно семантично поле, назовавайки противоположни, но съотнесими едно с друго понятия. Въпреки че при противопоставянето единият член е неразривно свързан с другия, понякога единият член отсъства и в езика се употребява само другият. Напр. само в отрицателна форма съществуват думи като *нехайство* (няма *хайство*), *нехаен* (няма *хаен*), *недомлъвка* (няма *домлъвка*), *недоимък* (няма *доимък*), *безхаберие* (няма *хаберие*), *неминуем* (няма *минуем*) и др. Ст. Петрова посочва, че подобен тип думи нямат преки и чисти антоними, но в един или друг контекст, с повече или с по-малко уговорки, те могат да имат антонимни лексеми. Напр. като противоположни на *нехаен* могат да се явят *прилежен, старателен, съвестен, сериозен, дисциплиниран* и др. (Петрова 2009: 79). *Недоимък* може да има антоними *богатство, охолство, достатъчност* и пр.

Антонимия съществува и при термините словосъчетания. Тук антонимията най-често се наблюдава само при единия от членовете на словосъчетанието. Напр. *неограничена (абсолютна) монархия* и *ограничена (парламентарна) монархия*; *чисти пари* и *мръсни пари*; *спускане на информационната завеса* и *вдигане на информационната*

завеса; отваряне на фабриката за илюзии и затваряне на фабриката за илюзии; разпъване на политически чадър и сваляне на политически чадър; персона грата и персона нон грата; замразяване на цени, доходи, пенсии и размразяване на цени, доходи, пенсии; твърда сила и мека сила и др.

В българската политическа реч се среща и антонимия между фразеологични словосъчетания. Напр. *едра риба* и *дребна риба*; *вдигат ми се акциите* и *падат ми акциите*; *изгрява ми звездата* и *залязва ми звездата*; *гледам с добро око* и *гледам с лошо око*; *стоя на преден план* и *стоя на заден план*; *тръгвам (или вървя) по правия път* и *тръгвам (или вървя) по кривия път*. Ето няколко примера. *Звездата на № 15 изгря съвсем случайно поради сложната и объркваща бюлетина; Всеки от бившите лидери тръгна по кривия път; В Брюксел не гледат с добро око на етническото противопоставяне; Оставката на правителството не бе обсъждана на последното заседание на кабинета и не стои на преден план.*

Важно при антонимията е и това, че понякога при нея се преплитат обективно и субективно. Е. Пернишка казва: „Антонимите са свързани с виждането за нещата и действията, но също и с оценъчната дейност на познанието, както и с емоциите. Благодарение на тях редица явления и прояви се определят като положителни или отрицателни, желани или нежелани. Възприемането на действителността по този начин има субективен характер, зависи от гледната точка на някого в определено време и място. Самата антонимия е обективно и универсално езиково явление, но антонимните значения винаги съдържат относителност, субективност. Те дават възможност за представяне на същностите и признаците от определено гледище и в това се състои тяхната важна комуникативна роля и възможност за оценъчност и експресивност...Антонимията е универсална за човешкото мислене и за

развитите езици лексикалносемантична микросистема със значителна познавателна, комуникативна и естетическа функция” (Пернишка 2013: 568-570).

5. Паронимия

*Паронимите са думи, близки по звуков състав и изговор, които имат различно лексикално значение, смислово са ясно разграничени и означават различни понятия. От семантично гледище паронимите се делят на пълни и непълни. Пълни са тези, които изразяват коренно различни понятия и рязко се отличават по значение (напр. **къмпинг** и **дъмпинг**). При непълните семантичното разграничение не е чак толкова рязко. Затова в речта те могат да се сближават. Напр. непълни пароними са много от двойките прилагателни имена, образувани със суфиксите **-ичен** и **-ически**. Ето няколко примера за паронимия, където единият от паронимите принадлежи към терминологичната лексика на политическия дискурс: **демилитаризация** и **деминерализация** (намаляване на органичните соли в организъм); **интерпелация** (полит.: парламентарно питане) и **интерполация** (лит.: вмъкване на думи, изрази и цели глави в текст, които не принадлежат към оригинала; и мат.: определяне на междинна неизвестна стойност на математическа функция по две или повече известни стойности); **балотаж** и **пилотаж**; **компания** и **кампания**; **центризъм** и **централизъм**; **здравноосигурен** и **здравноосигуритерлен**; **патронаж** и **персонаж**; **плурал** (ез.: множествено число) и **плурализъм**; **експлозия** и **имплозия** (ез.: първата фаза на учленяване на преградните съгласни); **мариш** и **марж** (бялото поле около напечатан лист); **щурм** и **щорм** (силна морска буря); **опонент** и **депонент** (вложител); **форум** и **кворум**; **авторитарен** и **авторитетен**; **парламентарист** и **парламентър**; **геноцид** и **геоцид**; **гражданство** и **гражданственост**; **детонация** и **детронация**; **икономика** и **икономия**; **квота** и **кота**;*

принос и пренос; преписка и приписка; призвание и признание; прогрес и прогресия; танк и танкер (плавателен съд за превоз на течности) флаг и фланг (странична част на боен ред, на бойно разположение на войски или на някакъв строй); континент и контингент; констатация и контестация; контрактация (сключване на договор) и контракция; конюнктура и конюнкция; корпорация и кооперация; консенсус и косинус; апартейд и апатрид (лице, което е загубило граждански права в родината си и не е получило поданство в друга държава); анекс и апекс (астр.: точка от небесната сфера, към която е насочено в даден момент движението на Земята по нейната орбита); демарш и демараж (техн.: набирание на скорост; а също и ист.: демарх — управител на област в Древна Гърция); резиденция и резистенция (мед.: способност за естествена съпротива срещу болести) и др.

В българската политическа реч, макар и по-рядко, се среща употреба на пароними фразеологизми. Напр. паронимни фразеологизми са *изправям на крак* в значение на *привеждам в бойна готовност, мобилизирам, подтиквам за действие, за работа*; и *изправям на крака* в значение на *помагам на личност, завод, фирма или организация да започне да работи, да функционира по-ефективно, да печели и пр.* Напр. *Напрежението между българи и роми в този квартал отново изправи на крак цялата полиция; Новият лидер успя да изправи на крака партията след тежкото изборно поражение на парламентарните избори.* Други примери: *превивам врат* в значение на *ставам покорен, подчинявам се, покорявам се* и *превивам врата (на някого)* в значение на *сломявам непокорството и съпротивата на някого, карам го да ми се подчинява; вдигам ръка* (против, срещу някого) в значение на *повеждам борба, опълчвам се, боря се, бунтувам се* и *вдигам ръце* (от някого) в значение на *преставам да се интересувам от някого, да се грижа за него* и др.

Паронимията е резултат от смесване на съответните думи при тяхната употреба в речта. Това смесване може да бъде както преднамерено, така и непреднамерено. Непреднамереното възниква тогава, когато не се познава точното значение на думите. Това непознаване променя и изопачава смисъла на изказването, нарушава лексикалните норми, говори за ниска езикова култура и се смята за езикова грешка. Напр.

Ръководството на парламентарната група е подало констатация (вм. контестация) срещу това решение; Той е политик по признание (вм. по призвание); Кристилина Георгиева и Ирина Бокова са наши сънароднички, получили призвание (вм. признание) в чужбина; Извадих си натурален (вм. нотариален) акт и др.

Преднамереното и съзнателно смесване на пароними преследва определени комуникативни цели и обикновено притежава емоционални и стилистични нюанси. За него Е. Пернишка казва, че „не произтича от езикова некомпетентност, а напротив — от остроумие и много добро познаване на езика, както и от живо чувство на говорещия към заобикалящи го лица и явления. Емоционалният ефект е още по-голям, когато новото, неочаквано значение на създадената лексема, е свързано с недостатък, който дразни обществото в даден период и на който по остроумен начин се обръща внимание (Пернишка 2013: 573). Като пример Е. Пернишка посочва паронимите *статистика* и *стъкмистика* в значение на *неточна, невярна и изопачена статистика, която съдържа лъжлива информация и с определена цел скрива истинското положение на нещата*. Тази целенасочена подмяна на един пароним с друг се нарича *парономазия* и е много често срещана в художествената литература, където придава по-голяма изразителност и емоционалност на текста и спомага за по-ясното подчертаване на авторовата позиция. Е. Пернишка отбелязва, че това явление се среща в българската литература още от периода на

Възраждането. Напр. *Добродетелна дружина* вм. *Добродетелна дружина*. За сатирична цел паронимията се използва и от П. Р. Славейков, Хр. Ботев, Ел. Пелин, Ал. Константинов, Чудомир и др., а в най-новата българска литература майстор на паронимията е Р. Ралин. Посредством паронимията по много ярък, убедителен и цветист начин Ралин разобличава редица негативни явления от нашия политически и обществен живот. Ще си позволим тук да споменем няколко примера от творчеството на Р. Ралин, взети от Е. Пернишка. Напр. *подкупко-продажба* вм. *покупко-продажба*; *тероретик* вм. *теоретик*; *щатковина* вм. *татковина*; *крадитор* вм. *кредитор*; *бюрокрад* вм. *бюрократ*; *частномислещ* вм. *честномислещ*; *канцелафия* вм. *канцелария*; *многофиражка* вм. *многотиражка*; *основоподложник* вм. *основоположник* и др. От творчеството на Ралин са и образни думи и изрази като *аташетане*, *бюроносно време*, *щетоносец*, *грабостроителство*, *изпусков обект*, *злобохотлив*, *злъчеизпускане*, *службодоец*, *хвалификация*, *помпозизъм*, *кусуртрегер*, *увъртюра* и др. (Пернишка 2013: 573). Тенденцията е употребата на подобни образувания в днешната политическа реч да зачестява. Една от причините за това е, че те придават много голяма образност, емоционалност и експресивност на изказа и чрез тях доста ярко, точно и цветисто се изразява позицията на говорещия. Днес много политици дори и в официални свои изказвания се стремят към по-атрактивна реч, смятайки че така ще бъдат по-убедителни, по-силно ще въздействат върху хората и ще печелят привърженици. Това се свързва с настъпилата след 10.XI. 1989 г. обща демократизация в езика на политиката, медиите, обществения живот и пр.

Т Е Р М И Н О Л О Г И Я
И
О Б Щ Е С Т В О

Общоизвестен е фактът, че езикът като обществено явление не е и не може да остане безразличен и незасегнат от това, което се случва в живота на обществото. Напротив. Коренните изменения в общественно-политическия, икономическия и социалния живот неминуемо намират своето отражение в езика и най-вече в лексиката, тъй като тя най-бързо и най-остро реагира на тези промени, отразявайки ги чрез нови лексикални и фразеологични единици. Всяко радикално изменение в условията, в които живеят носителите на даден език, намира най-пълно отражение най-вече в областта на общественно-политическата лексика, която се променя толкова по-интензивно, колкото по-съществени са измененията в политическата и икономическата обстановка.

Темата за отношението на обществото към термините е изключително обширна и многоаспектна. Тук накратко ще се спрем върху настъпилите промени в социалната оценка и общественото отношение към някои термини след 10 ноември 1989 г. Засилването на демократизацията на обществото, появата и узаконяването на многопартийността и плурализма, преходът към пазарна икономика и пр. довежда до една твърде динамична езикова ситуация, намерила израз преди всичко в сферата на политическата лексика и терминология, където се наблюдава идеологическо преосмисляне на редица термини, нови или променени емоционални окраски и стилистични изменения, придобити от някои от тях, деактуализация на някои езикови единици, актуализиране на други и пр.

Вече бе споменато, че за да може терминът да изпълнява двете си основни функции, а именно отразяване на знанието и осигуряване на научната и професионалната комуникация, той трябва да отговаря на редица изисквания. Едно от тях е изискването за т. нар. стилистична неутралност, което означава отсъствие на оценъчни, субективни,

емоционални и експресивни компоненти с цел осигуряване на обективност и неутралност на информацията, давана от термина. Това обаче най-трудно може да се постигне при термините от политическата терминология, защото те са най-тясно и най-непосредствено свързани с измененията в обществено-политическия, икономическия и социалния живот, с настроенията на народните маси, със злободневните проблеми на деня и пр. При функционирането им в общоупотребимата реч термините от политическата терминология имат възможност да придобият емоционални, оценъчни, експресивни и пр. компоненти, предизвикани от или отразяващи отношението на дадени политически партии, социални слоеве и обществени групи към назоваваното явление. Накратко казано, тези компоненти не съществуват при употребата на идеологически релевантните термини в научните текстове и в научната сфера. Напр. понятието *социализъм* като научен термин има строго определено научно значение, което е обективно и неутрално, което е независимо от конкретната злободневна политическа проблематика на деня и което точно отразява обективните характеристики на този държавен и обществен строй. Различните социални конотации, които този термин получава при функционирането му в общоупотребимата реч, не засягат същностните характеристики на това научно понятие и са плод на конкретната обществено-политическа обстановка, на различните политически убеждения, социална принадлежност, възгледи и пр. на носителите на езика. Тук отново трябва да се подчертае, че термините като такива не могат да съдържат субективни, емоционални, експресивни и пр. оценки. Термините само назовават и обективно отразяват същността на дадено понятие или явление. Понякога обаче, макар и много рядко, стилистично маркирана дума става част от официален термин или официално название на нещо. Като пример ще дам *ос на злото*. Под *ос на злото*, най-общо казано, се разбира *тези страни, които подкрепят тероризма*. Това

название е употребено за първи път от американския президент Джордж Уокър Буш в своето годишно обръщение към Конгреса на САЩ на 29 януари 2002 г., за да опише правителствата на страните, които той обвинява в подкрепяне, подпомагане и спонсориране на тероризма. В речта си Буш споменава Иран, Ирак и Северна Корея, а по-късно американският посланик в ООН Джон Болтън добавя към вече споменатите още страни – Либия, Куба и др. Както вече споменах, термините обективно отразяват същността на дадено понятие или явление. Оценъчният компонент идва от отношението на обществото, от оценките на носителите на езика, от мнението и разбиранията на хората спрямо обектите, които термините назовават. Този оценъчен компонент е социолингвистичен маркер, който в последните десетилетия се проявява основно в следните посоки и води до следните случаи:

1. Стилистично неутрални до този момент езикови единици придобиват оценъчен елемент, изразяващ положително или отрицателно отношение.
2. Стилистично маркирани езикови единици стават стилистично неутрални.
3. Едни и същи езикови единици, наред с неутралното си значение, получават и несъвместими помежду си оценъчни компоненти с противоположен знак в зависимост от представите, разбиранията и убежденията на различните обществени групи.
4. Утвърдени в езика ни езикови единици променят значението си до оформяне на ново, което има политическо звучене и е породено от най-новата история на България. Това политическо значение е винаги вторично и в повечето случаи със социални конотации.

Към първия случай като пример ще посоча думата *демонтаж*. В тълковните речници на българския език тази дума е отбелязана с неутрално значение *Разглобяване на машина или на друго съоръжение на съставните му части или отделяне на детайл от някаква система* (Напр. *демонтаж на автомобилен двигател*). След демократичните промени към този термин се прибавя и политическо звучене като *разграждане и премахване на определени политически структури*. Напр. *демонтаж на командно-административната система на социализма*. Тази дума е използвана в Заключителното слово на Пленума на ЦК на БКП от 10.XI. 1989 г. Както сполучливо отбелязва Л. Йорданова, с помощта на средствата за масова информация тя много бързо се активизира в езика с политическото си значение и дори придобива словообразователна активност с него (Напр. *монтажници и демонтажници на социализма, демонтиране на социализма, демонтаж на старата система* и пр.) (Йорданова 1993:13). Друг подобен случай са думите *клиент*, *клиентела* и пр. Преди 10.XI.1989 г. *клиент* е стилистично неутрална дума със следните според официалните тълковни речници значения. 1. *Човек, който го обслужват в магазини, заведения, учреждения и др.* (Напр. *клиент на магазин, на хотел, на заведение, на банка и др.*). 2. *Довереник на адвокат.* 3. *ист. По-беден гражданин на Рим, плебей или роб, който е взет под покровителство от по-богат римлянин.* Най-новото значение на думата *клиент*, плод на съвременната действителност, е *лице, ползващо се с материални и други облаги поради незаконно покровителство от хора с държавна и политическа власт*. Оттук следва и ново значение на думата *клиентела*, която наред с *всички клиенти на едно лице, магазин, учреждение и пр.* започва да значи *лица, толерирани и покровителствани от хора с държавна и политическа власт*. При различните значения на думата *клиент* денотатът е различен, като различните денотати се съотнасят по общия признак «покровителство», като в политическото

значение към този признак е добавен отрицателен знак и с политическото си звучене думи като *клиент*, *клиентела*, *клиентелист*, *клиентелизъм* и др. будят отрицателно отношение.

Към втория случай ще посоча термини като *реакция*, *екстремизъм*, *клерикализъм*, *частна собственост*, *агресия*, *диверсия* и др. През времето на социализма тези думи са били с отрицателен стилистичен маркер, докато днес са подложени на стилистична неутрализация. Подобен случай е и при думата *дворец*. По времето на капитализма тя е имала отрицателни конотации сред работниците, селяните и ляво ориентираните хора в значението си на *царски палат*, *жилище на владетел*, на *аристократична особа*. След 9-ти септември 1944 г. *дворец* започва да значи *голяма и красива сграда за обществени цели* и губи отрицателния си нюанс (Напр. *дворец на пионерите*, *дворец на културата*, *дворец на спорта* и др.).

Доста интересни примери има от третия случай, където един и същи термин е натоварен едновременно и с неутрален, и с положителен, и с отрицателен маркер в зависимост от убежденията на различните носители на езика. Такъв термин е напр. *пазарна икономика*. Денотатът на този термин е един и същ, но различните социални групи привнасят различно отношение към явлението. Като неутрален термин той е в езика на специалистите и в научните трудове, с положителна оценка – в речта на управляващите, на бизнесмените и на по-богатите граждани и с отрицателна оценка – в речта на средните, на бедните и на обедняващите обществени групи. Именно от последните се е родило особено експресивното паронимно образуване *позорна икономика* (Попова 2011:49).

Изключително често се идеологизират прилагателни имена, означаващи цвят. Това не е само българско явление. Такива случаи има и в

редица други славянски и неславянски езици (Парзулова 2002:42). И тук политическото разделение на обществото си казва думата, привнасяйки различни социални конотации спрямо политическите си разбирания. Тези конотации водят до разширяване и обогатяване на семантиката на съответните прилагателни имена. Понякога обаче, предимно поради екстралингвистични фактори, може да се получи нееднозначно тълкуване и влагане на различен смисъл в една и съща езикова единица. Ще споменем отново посочения при универбирането пример с *червен*. Под *червени* в политически смисъл се разбира членовете, привържениците и симпатизантите на БСП, както и депутатите от тази партия. В зората на прехода обаче поради изключително нееднородния състав на тези *червени*, изключителна популярност придобиха думите на Стефан Продев, че БСП се е разделила на *червени бабички* и *червени мобифони*, както и неговият въпрос, *на кого всъщност е партия БСП – на червените бабички или на червените мобифони*. С всичко това се акцентираще върху много големите имуществени и социални разлики между привържениците на БСП и в общественото пространство битуваха фрази от типа на *Ще се намерят ли червени мобифони за червените бабички*, *Всяка червена бабичка – с червен мобифон* и пр., призоваващи БСП към една по-справедлива социална политика. Такава беше ситуацията в началните години на демокрацията. Днес червените мобифони са се превърнали в червени олигарси, а червените бабички са физически почти на изчезване.

По принцип много характерно за политическата терминология е едни и същи езикови единици да сменят своите социални конотации в зависимост от конкретната обществено-политическа обстановка и едновременно да носят различни и дори противоположни такива в зависимост от политическите убеждения и социалната принадлежност на различните носители на езика. Напр. думата *партизанин*.

Съществителното *партизанин* е от френски произход. То прониква в българския език още в средата на XIX-ти век със значение *привърженик*. В творчеството на Христо Ботев то се среща със значение *борец за национално освобождение*, т. е. дотук имаме неутрални или положителни конотации. След освобождението от турско робство думата придобива отрицателни социални конотации със значението си *лице, което користоно използва принадлежността си към дадена партия за лични облаги*. Преди 9 септември 1944 г. думата основно се употребява със значение *нелегален участник в съпротивително движение и във въоръжена борба против установената власт*. С това си значение тази дума се ползва с положителна оценка от комунистите, работническо-селската класа и лявоориентираните хора и с отрицателна – от официалните власти и привържениците на монархо-фашизма. След 9.IX.1944 г. политическата власт в България преминава в ръцете на хората с положително отношение към партизаните и тази дума, както и цялата лексика, свързана със социалистическото строителство, се използва в положителен смисъл. След 10.XI.1989 г. отново се наблюдава промяна. Политически силно поляризираното общество влага противоположни оценки не само в думата *партизанин*, но и в цялата лексика, свързана със социализма. В последно време се наблюдава активизиране на употребата на думата *партизанин* в нейния негативен смисъл на *лице, търсещо лични изгоди и облаги от членството си в дадена партия*. На двуполюсна социална оценка днес са подложени доста голям брой езикови единици на политическата лексика, свързани както със социализма, така и с демократичното развитие на България като *комунист, социалист, комунизъм, социализъм, развито социалистическо общество, колективизация на селското стопанство, седесар, бесепар, приватизация, реституция, ликвидационен съвет, валутен борд, сини, червени, леви, десни* и др. Дори се стига дотам, че представителите на различни политически групи назовават по различен

начин едни и същи неща. Руската езиковедка Т. Б. Крючкова нарича това явление *идеологическа синонимия* (Крючкова 1989:115-117). Като проява на идеологическа синонимия в българския език може да се разглежда замяната на думата *милиция* с *полиция* и на *другар* и *другарка* като обръщения с *господин* и *госпожа*.

Като примери за четвъртия случай ще отбележа освен посочените вече думи *демонтаж* и *клиент* и думи като *пирамида*, *фараон*, *мутра*, *борец*, *братовчед*, *клонирание*, *люсна*, *чадър*, *муле*, *пица*, *номад*, *перач*, *бояджия* и др. В близкото минало тези думи нямаха политическо значение. То се породило от съвременната действителност, по своята същност е вторично и притежава стилистични маркери. Напр. *клонирание* като термин в биологията и медицината значи *получаване на нов организъм чрез безполово размножаване*. Чрез метафора в политически смисъл думата започва да означава *разцепване на политическа партия* и първо се употребява по отношение на БЗНС, защото преди десетина години земеделците бяха разделени в 17 съюза – разклонения на БЗНС и всеки съответно си имаше свой лидер (Парзулова 2002: 41). Подобен е случаят при *люсна*. От съответния термин в биологията чрез метафора се стига до политическото значение *човек, напуснал дадена политическа сила поради несъгласие с официалната политика, водена от ръководството ѝ*, и до появата на глаголи като *люсня се*, *отлюсвам* и пр. При *муле* от прякото значение *домашно животно, родено от кръстосване на магарица и кон* чрез метафора се получава негативното значение *човек, който пренася през граница забранени стоки с цел получаване на финансови, материални или някакви други облаги*. При *перач* от прякото значение *човек, който пере*, се получава метафоричното *човек, който се занимава с легализиране на незаконно придобити финансови средства*. По същия начин мравка започва да значи *член на вътрешнопартийна опозиция*, а *кинжал* освен

*остър нож — привърженик на по-твърда, по-крайна и по-безкомпромисна политика. Чадър освен приспособление за предпазване от дъжд или слънце, започва да значи протекция, покровителство, закрила на някого от страна на високопоставена политическа личност, партия, институция и пр. При бояджия от прякото значение майстор, който боядисва платове, прежди, стени и пр., се развива преносното метафорично значение човек, който често и безпринципно (най-вече с цел лични облаги) променя партийната си принадлежност и политическите си убеждения. При всички тези случаи в резултат на семантично преосмисляне на основните значения на тези думи, те разширяват семантичния си обем и получават нови значения, които са елемент на обществено-политическата лексика. Привнасянето на политическо значение към утвърдени в езика думи, които преди това са нямали такова, е характерно не само за днешната действителност, но и за по-стари периоди от историята на България. Напр. думата *пионер*. Отначало тя значи *първооткривател, новатор, човек, който прави първите крачки в дадена област*. След 9. IX. 1944 г. се появява значението *член на детска комунистическа организация в социалистическа държава*, което значение вече е част от политическата терминология.*

Силна експресия (положителна или отрицателна в зависимост от политическите убеждения на създателите си) съдържа и специфичното разшифроване на някои абривиатури. Напр. *БКП — Банда корумпирани престъпници* и *Бързо крий парите*, *СДС — стани да седна*, *БСП — Благодаря, стой си прав, България се прецака* и *Бесни страшни пенсии*, *НДСВ — нова данъчна секира за «верващите»* или *няма даром да сдадем властта*, *юпи — юнашко присвояване от идиоти*; *ДПС — дайте пари и субсидии* или *Доган пари събира*, *ГЕРБ — Група за етапно разграбване на България* и *Граждани за европейско бъдеще на Бойко*, *ИДИЛ — Ислямска*

дружина от изкукуригали и лоши, ББЦ — Буквално ме боядисаха целия и Барекон безцеремонно цица, СПИН — синдром на придобита идентичностна недостатъчност и Синдром на придобита имуществена наддостатъчност др.

Много интересни и важни процеси в съвременната политическа лексика са деактуализацията на едни лексикални единици и възобновяването и номинативното преориентиране на други. Тези процеси в българското езикознание са разгледани от Л. Крумова-Цветкова (Л. Крумова-Цветкова 2009) и Д. Благоева (Благоева 2012: 130-136).

В заключение ще направя следните изводи:

— В съвременния български политически дискурс все по-отчетливо навлиза разкрепостеният език, експресивният заряд, образността и емоционалността на израза, като един от начините за постигане на всичко това е привнасяне на оценъчни компоненти при идеологически релевантните термини.

— Термините по своята същност назовават точно определени понятия и отразяват организирана система от знания. Като такива термините не могат да съдържат емоционална и субективна оценка и да изпълняват експресивни функции. Оценъчните компоненти възникват при функционирането на термините в общоупотребимата реч и са плод на отношението на различните политически партии и обществени групи към назоваваните явления.

— Привнасянето на идеологически и оценъчен компонент разширява, допълва и обогатява семантиката на съответните думи, защото те получават нови значения, които до този момент не са имали. Тези нови значения са винаги вторични и в повечето случаи стилистично маркирани.

— Социалните конотации, от една страна, обогатяват терминологията и структурно, и семантично, а от друга – разширяват изразните възможности на общоупотребимата лексика, което води до обогатяване на арсенала от изразни средства на българския език.

З А К Л Ю Ч Е Н И Е

Съвременната българска политическа терминология е лексикална подсистема на книжовния български език. Тя отразява на езиково равнище динамичните и крупни промени, настъпили в обществено-политическия, икономическия и социалния живот у нас и по света през последните двадесетина години. Тези промени, както и глобализиращият се политически свят, намират пряко отражение в широкия пласт терминологична неология, номинираща нови понятия, явления и процеси. Като лексикална подсистема на книжовния език, съвременната българска политическа терминология притежава свои специфични особености. Терминът е основна единица в терминологията, както думата е основна единица в езика. От нашето изложение става ясно, че термините са специфични езикови единици, означаващи точно определени понятия в системата на дадена научна, техническа и въобще професионална област. За разлика от общоупотребимите думи, термините не само назовават понятията, но ги и дефинират. По тази причина от изключителна важност е въпросът за намирането на най-точната, най-правилната и най-адекватната езикова форма на термините в съответствие със спецификата на дадената област. Затова по-подробно бяха разгледани различните начини и средства за терминологична номинация, използвани в съвременния български политически дискурс. Ясно бе подчертано, че те се подчиняват на словообразователните и граматичните норми на българския книжовен език и че създаването на термини не е стихийен процес, а е съзнателна и сложна творческа дейност, продиктувана от нуждата да се назовават нови понятия, явления, процеси и пр.

Много характерно за днешната българска политическа терминология е нейната засилена в сравнение с други науки обусловеност от екстралингвистични фактори. В сферата на политиката имаме вербална комуникация както между политическите субекти в рамките на самата

политическа система, така и между тях от една страна, и останалата част от обществото от друга. Много съществен момент е, че при тази комуникация чрез езика се цели не само даване на информация, но и въздействие върху зрителите или слушателите, формиране или промяна на определени убеждения, възгледи, ориентации и пр. Това определя все по-пълното навлизане в българския политически дискурс на разкрепостения език, експресивния заряд, образността и емоционалността на изказа с цел постигане на по-голямо и по-ярко въздействие върху слушателите. Всичко това се вписва в процеса на обща демократизация на българския език, настъпил след 10 ноември 1989 г. Тази демократизация обаче донякъде бе разбрана неправилно, т. е. като вседозволеност. В официалното политическо говорене и в езика на печатните и електронните медии нахлуха турцизми, жаргонизми, вулгаризми и дори за съжаление цинизми (нещо, немислимо преди 10 ноември 1989 г.). Разбира се, ние не можем да оправдаем този начин на официално говорене, дори и срещу аргумента, че езикът като обществено явление е огледало на обществото, той следва общественото развитие и вседозволеността във всички сфери на общественения живот логично се наблюдава и в езика. Не можем да оправдаем присъствието на ниския стил и неговите стилистични средства в сфери, където въобще не трябва да го има. Напр. абсолютно неоправдано е това, в ХХІ в. в цивилизована държава, каквато е България, български народен представител да каже от трибуната на Народното събрание за свой колега изречението *Зелката му е куха*, т. е. *главата му е празна*, а от парламентарната реч има и къде по-цветисти примери. Това не е езикът на професионалната политика. Българските езиковеди и българската интелигенция са длъжни да създават обществено мнение на абсолютна нетърпимост към подобен начин на говорене в официалното общуване и да работят за култивиране на едно изискано и цивилизовано речево поведение. Разбира се, вулгаризми и жаргонизми има във всеки език, но

културният политик и журналист и културната личност въобще знае *къде, кога, доколко, при какви обстоятелства и в каква обстановка* може да се употребява такъв тип лексика.

В тази разработка не бе подминат и въпросът за взаимодействието между национално и интернационално, между свое и чуждо в българския политически дискурс. Когато става въпрос за това взаимодействие, понякога наука и емоции се преплитат, но това преплитане е може би неизбежно, защото едва ли има български езиковед, който може на сто процента да се спаси от емоциите, когато става дума за съдбата на българския език. Тук подходът трябва да бъде много умерен и внимателен. Задължително трябва да се казва **да** на чуждите термини и думи, когато те са нужни, необходими и полезни на българския език, и **не** на обезбългаряването на българския език чрез задръстването на нашата лексика с абсолютно ненужни и излишни чуждици, за които съществуват равностойни български заместници.

Въпросите и проблемите на българската политическа терминология са сложни и многообразни. Те са много актуални за съвременната ни езикова политика, която е съществена част от културната политика като цяло. Бъдещето е във все по-тясното сътрудничество между терминолози и нетерминолози, които трябва заедно да се грижат за родната ни терминология, да работят върху нейното изграждане и развитие и върху процесите на нормализация, унификация и стандартизация на термините в отделните науки и сфери на човешка дейност.

И З Т О Ч Н И Ц И

Н А

М А Т Е Р И А Л А

Общи речници

1. Речник на българския език. Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, ЕТ „Емас”, София — многотомно издание.
2. Речник на съвременния български книжовен език — три тома, С., 1955, 1957 и 1959 г.
3. Български тълковен речник, четвърто издание, допълнено и преработено от Д. Попов, изд. „Наука и изкуство”, С., 2005 г.
4. Речник на чуждите думи в българския език, пето издание, допълнено и основно преработено от Ем. Пернишка, изд. „Наука и изкуство”, С., 2007 г.
5. Речник на новите думи и значения в българския език с автори Ем. Пернишка, Д. Благоева и С. Колковска, под общата редакция на Ем. Пернишка, изд. „Наука и изкуство”, С., 2001 г.
6. Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI век) с автори Ем. Пернишка, Д. Благоева и С. Колковска, изд. „Наука и изкуство”, С., 2010 г.

Специални речници, енциклопедии и други трудове

1. „Политическая энциклопедия” — в двух томах, М., 1999 г.
2. Политология. Энциклопедический словарь, М., 1993 г.
3. Политология. Учебник за УНСС, С., 2001 г.
4. „Политически речник”, под редакцията на проф. Б. Н. Пономарьов, изд. на БКП, С., 1956 г.
5. „Кратък политически речник”, С., 1985 г.

6. М. Попова, Л. Панорова „Речник на обществено-политическата терминология”, С., 1985 г.
7. Л. Крумова-Цветкова, М. Чоролеева, Хр. Холиолчев „Речник на съкращенията в българския език”, ИК „Емас”, С., 2003 г.
8. „Енциклопедия на политическата мисъл”, С., 1997 г.
9. „Европа – история, личности, институции, политики, държави”, С., 2007 г.
10. „Европа от А до Я”, С., 1997 г.
11. „Кратък оксфордски речник на световната история”, С., 1994 г.
12. „Енциклопедичен речник по история. Светът и България”, С., 2003 г.
13. Г. Туртуриков, „Кратък терминологичен речник по история”, Ст. Загора, 2003 г.
14. Цв. Георгиева „Кратък речник на историческите понятия”, изд. „Просвета”, С., 2012 г.
15. „Военен терминологичен речник”, Военно издателство, С., 1979 г.
16. „Юридически речник”, изд. „Отечество”, С., 1995 г.
17. „Енциклопедичен речник по социология”, С., 1997 г.
18. „Международни термини” — справочник, изд. „Нова звезда”, С., 2012 г.
19. „Терминологичен речник по публичноправни науки и управление на публичната дейност”, изд. „Феня”, С., 2011 г.
20. „Международни отношения. Международно право. Дипломация.” — кратка енциклопедия, изд. „Сиела”, С., 2001 г.

21. „Речник по международни отношения”, автор Е. Александров, изд. „Тракия-М”, С., 2001 г.
22. „Терминологичен речник по общественно-политически науки”, изд. „Наука и изкуство”, С., 2012 г.
23. Аврамова, Цв. «Словообразователни тенденции при съществителните имена в български и чешки език в края на XX в.», С., 2003 г.
24. Благоева, Д. „Аспекти на калкирането в най-новия период от развитието на българския език”, ИК „Галик”, С., 2005 г.
25. Георгиева, Цв. „Иновационни процеси в българската именна префиксация, изд. „Авангард Прима”, С., 2013 г.
26. Йорданова, Л. „Езикът на промяната”, С., 1993 г.
27. Карасимеонов, Г. „Политика и политически институции”, С., 2004 г.
28. Нешев, К. „Политологията на XX век”, С., 1998 г.
29. Парзулова, М. „Влиянието на промените в посттоталитарното общество върху българския език”, В. Търново, 1999 г.
30. Парзулова, М. „Неологизмите в съвременния български език”, Бургас, 2002 г.
31. Петкова, К. „Взаимоотношение между терминологична и общоупотребима лексика (в посока към терминологизация), С., 2013 г.
32. Джон Пиндар „Европейският съюз” — кратко въведение, С., 2006 г.
33. „Проблеми на неологията в славянските езици”— сборник, Академично издателство”Проф. Марин Дринов”, С., 2013 г.

34.” Проблемы общественно-политической мысли в зеркале новой российской политологии”, М., 1994 г.

Б И Б Л И О Г Р А Ф И Я

Авербух 1986: Авербух, К. Я. Терминологическая вариантност — теоретический и прикладный аспект. — В: Вопросы языкознания, 1986, № 6.

Аврамова 1997: Аврамова, Цв. За някои тенденции при образуването на нови съществителни имена за лица в българския и чешкия език . — В: Съпоставително езикознание, 1997, № 3.

Аврамова 2003а: Аврамова, Цв. Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век. София, 2003.

Аврамова 2003б: Аврамова, Цв., Осенова, П. Отново по въпроса за границата между сложна дума и словосъчетание (върху материал от най-новата българска лексика). — В: Български език, 2003, №1.

Аврамова 2006: Аврамова, Цв. За конкуренцията в суфиксалното субстантивно словообразуване в българския и чешкия език в края на XX век. — В: сборник „Националният език в условията на чужди влияния и глобализация”, София, 2006.

Акуленко 1972: Акуленко, В. В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. Харьков, 1972.

Алексиев 2005: Алексиев, Б. Функционална уместност на преводните еквиваленти на метафоричните термини. — В: Български език, 2005, № 1.

Алексиева 2006: Алексиева, Н. Активната роля на националния език при чуждо лексикално влияние. — В: сборник „Националният език в условията на чужди влияния и глобализация”, София, 2006.

Ангелова-Атанасова 1992: Ангелова-Атанасова, М. Новите думи в българския език от словообразователно гледище. — В: Български език, 1992, №: 5.

Андрейчин и др. 1977: Андрейчин, Л., Попов, К., Стоянов, Ст. Граматика на българския език. София, 1977.

Андрейчин 1962а: Андрейчин, Л. Българска лингвистична терминология, София, 1962.

Андрейчин 1962б: Андрейчин, Л. За ролята на метонимията в структурата и развитието на лексиката. — В: Известия на института за български език, 1962, № 8.

Анкова-Ничева 1995: Анкова-Ничева, К. Наблюдения върху лексико-фразеологичния фонд на българския език след промените у нас. — Език и литература, 1995, №: 5.

Анкова-Ничева 1996: Анкова-Ничева, К. Промени в лексико-фразеологичния фонд на българския език след 10 ноември 1989 г. — В: Езикът на тоталитарното и посттоталитарното общество. София, 1996.

Апресян 1974: Апресян, Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Москва, 1974.

Арутюнова 1979: Арутюнова, Н. Д. Языковая метафора (синтаксис и лексика) — В: Лингвистика и поэтика, Москва, 1979.

Бабов 1973: Бабов, К. Международна лексика от гръцки и латински произход, възприета в българския книжовен език чрез руски език. — В: Славистичви изследвания, т. 3, София, 1973.

Балкански 1979а: Балкански, Т. Омоними в българския език, получени по словообразователен път. Дисертация, София, 1979.

Балкански 1979б: Балкански, Т. Явлението енантиосемия в съвременния български език. — В: Български език, № 2, 1979.

Балкански 1979в: Балкански, Т. За някои трудности при изучаването на омонимията. — В: Български език, № 4, 1979.

Балкански 1999: Балкански, Т. За някои тенденции в най-новото българско словообразуване. — В: сборник „Актуални проблеми на българското словообразуване”, София, 1999.

Балтова 1971: Балтова, Ю. За границата между сложна дума и словосъчетание. — В: Български език, № 2-3, 1971.

Балтова 2004: Балтова, Ю., Аврамова, Цв. Процесите на глобализация и книжовноезиковите тенденции в словообразуването на славянските езици. — В: Списание на БАН, № 2, 2004.

Бельчиков 1959: Бельчиков, Ю. А. Интернациональная терминология в русском языке. Москва, 1959.

Бенвенист 1974: Бенвенист, Е. Общая лингвистика, Москва, 1974.

Бенвенист 1993: Бенвенист, Е. Езикът и човекът. София, 1993.

Благоева 2000: Благоева, Д. Енантиосемията в съвременния български език. — В: сборник „За думите и речниците. Лексикографски и лексиколожки четения”, София, 2000.

Благоева 2003: Благоева, Д. Универбизацията в най-новото славянско словообразуване (върху материал от българския, руския и чешкия език). — В: Съпоставително езикознание, № 3, 2003.

Благоева 2005: Благоева, Д. Аспекти на калкирането в най-новия период от развитието на българския език. ИК „Галик”, София, 2005.

Благоева 2006: Благоева, Д. Калкирането в най-новия период от развитието на българския и чешкия език. — В: сборник „Националният език в условията на чужди влияния и глобализация”, София, 2006.

Благоева 2007: Благоева, Д. Деантропонимни съществителни в най-новата българска лексика. — В: сборник „Научни приноси в памет на проф. К. Попов”, Велико Търново, 2007.

Благоева 2008: Благоева, Д. Нови фразеологични калки в българския език (в съпоставка с други славянски езици). — В: сборник „Изследвания по фразеология, лексикология и лексикография”, София, 2008.

Благоева 2010а: Благоева, Д. Чуждоезикови влияния при семантичния развой на българската лексика в съвременния период. — В: сборник „Слово и словесност”, София, 2010.

Благоева 2010б: Благоева, Д. Наблюдения върху утвърждаването на новата българска лексика. — В: Български език, № 4, 2010.

Благоева 2011а: Благоева, Д. Дефразеологизацията като източник на лексикални и семантични иновации в съвременния български език. — В: сборник „Езиковедски изследвания в чест на проф. Сийка Спасова-Михайлова”, София, 2011.

Благоева 2011б: Благоева, Д. За правописа на думите, образувани от абривиатури. — В: Български език, № 3, 2011.

Благоева 2012а: Благоева, Д. Актуални процеси в българската обществено-политическа лексика. — В: сборник „Магията на думите”, София, 2012.

Благоева 2012б: Благоева, Д. Експресивен потенциал на новата българска лексика. — В: Български език, № 4, 2012.

Благоева 2012в: Благоева, Д. Оценъчно съдържание в новата българска лексика. — В: Многообразие в единството, № 1, 2012, <http://tksi.org/SUB/>.

Благоева 2013а: Благоева, Д. Подходи при изучаването на новата лексика. — В: 50 години врата към образованието и прозорец към света — сборник, посветен на 50-годишнината от основаването на Департамента за езиково обучение, София, 2013.

Благоева 2013б: Благоева, Д. За някои основни понятия в неологията. — В: сборник „70 години българска академична лексикография”, София, 2013.

Благоева 2013в: Благоева, Д. Динамика в концептосферата „Общество и политика” в края на XX и началото на XXI век (върху български и чешки езиков материал). — В: сборник „Проблеми на неологията в славянските езици”, София, 2013.

Благоева 2013г: Благоева, Д., Колковска, С. Динамика и иновационни процеси в българската лексика в края на XX и началото на XXI век. — В: Българска лексикология и фразеология, т. 1, Българска лексикология, София, 2013.

Блекуел 1997: Блекуел Енциклопедия на политическата мисъл. София, 1997.

Блинова 1981: Блинова, О. И. Термин и его мотивиранность. — В: сборник „Терминология и культура речи”, Москва 1981.

Босилков 1980: Босилков, К. Детерминологизация, езиково строителство и езикова култура. — В: сборник „Проблеми на езиковата култура”, София, 1980.

Бояджиев 1999: Бояджиев, Т., Куцаров, Ив., Пенчев, Й. Съвременен български език. София, 1999.

Бояджиев 2002: Бояджиев, Т. Българска лексикология. София, 2002.

Бояджиев 2005: Бояджиев, Т. Националният език в условията на чуждо влияние и глобализация. — В: Български език, № 4, 2005.

Бояджиев 2008а: Бояджиев, Т. Езиковата ситуация у нас в исторически и съвременен план и европейската езикова политика. — В: Български език, № 2, 2008.

Бояджиев 2008б: Бояджиев, Т. Езиковата ситуация у нас в исторически и съвременен план и европейската езикова политика (продължение). — В: Български език, № 3, 2008.

Брагина 1981: Брагина, А. А. Значение и оттенки значения в термине. — В: сборник „Терминология и култура речи”, Москва, 1981.

Будагов 1978: Будагов, Р. А. Человек и его язык. Москва, 1978.

Виденев 1976: Виденов, М. Универбизацията — присъща черта на българския говорим стил. — В: Език и литература, № 4, 1976.

Виденев 1995: Виденов, М. Езиковата култура на българина. София, 1995.

Виденев 1999: Виденов, М. Езикът и общественото мнение. София, 1999.

Виденов 2000: Виденов, М. Увод в социолингвистиката, София, 2000.

Виденов 2002: Виденов, М. Българската езикова ситуация в епохата на световната глобализация. В: Проблеми на социолингвистиката, т. 7, 2002.

Виденов 2003: Виденов, М. Българска езикова политика, София, 2003.

Виденов 2005: Виденов, М. Диглосията с оглед на българската езикова ситуация. София, 2005.

Виденов 2008: Виденов, М. Пак по въпроса за универбизацията. — В: Славистични изследвания, т. 8, София, 2008.

Виденов 2013: Виденов, М. Езиковедски щрихи и етюди. София, 2013.

Въпроси 1999: Въпроси на българската терминология, София, 1999.

Вътов 1998: Вътов, В. Лексикология на българския език, Велико Търново, 1998.

Гак 1981: Гак, В. Г., Лейчик, В. М. Субституция терминов в синтагматическом аспекте. — В: сборник „Терминология и култура речи”, Москва, 1981.

Георгиев 1999: Георгиев, С. Формантни отношения в словообразователната структура на сложните думи в съвременния български език. — В: сборник „Актуални проблеми на българското словообразуване”, София, 1999.

Георгиева 2009: Георгиева, В. Полисемия в българската и английската военноморска терминология. — В: Съпоставително езикознание, № 2, 2009.

Георгиева 2013: Георгиева, В. Терминологизация в българската и английската военна терминология. — В: сборник „70 години българска академична лексикография”, София, 2013.

Георгиева 2014: Георгиева, В. Съпоставителна характеристика на българската и английската военна терминология в областта на операциите по поддържане на мира. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен *доктор*, София, 2014.

Георгиева 1977а: Георгиева, Е. Тревожни явления в българската научно-техническа терминология. — В: Български език, № 1, 1977.

Георгиева 1977б: Георгиева, Е. Състояние и проблеми на българската научно-техническа терминология. — В: Български език, № 4, 1977.

Георгиева 1980: Георгиева, Е. Езикови проблеми на терминообразуването в българския език. — В: сборник „Проблеми на езиковата култура”, София, 1980.

Георгиева 1981: Георгиева, Е. Езикови проблеми на терминообразуването в българския език. — В: сборник „Проблеми на езиковата култура”, София, 1981.

Георгиева 1982а: Георгиева, Е. Семантични и структурни проблеми при калкиране на терминологични изрази в българския език. — В: *Slavia*, № 1, 1982.

Георгиева 1982б: Георгиева, Е. Термини и терминология. — В: сборник „Българско словно богатство”, София, 1982.

Георгиева 2006: Георгиева, Цв. За един нов модел деривати с формант *анти-* в българския книжовен език. — В: Българска реч, № 2-3, 2006.

Георгиева 2009: Георгиева, Цв. За някои препозитивни именни форманти като лексикографски проблем. — В: сборник „Словообразуване и лексикология”, София, 2009.

Георгиева 2010: Георгиева, Цв. Лексикографско представяне на езикови единици със словообразователен компонент *транс-*. — В: сборник „Лексикографията в европейското културно пространство”, Велико Търново, 2010.

Георгиева 2012а: Георгиева, Цв. Словообразователна активност на префиксите със значение *повторност* в най-новата българска именна лексика. — В: сборник „Магията на думите”, София, 2012.

Георгиева 2012б: Георгиева, Цв. Словообразуване по инициални абривиатури. — В: Български език, № 4, 2012.

Георгиева 2013а: Георгиева, Цв. Иновационни процеси в българската именна префиксация. изд. „Авангард Прима”, София, 2013.

Георгиева 2013б: Георгиева, Цв. Нови суфиксални имена за лица в българския език. — В: сборник „Проблеми на неологията в славянските езици”, София, 2013.

Георгиева 2014: Георгиева, Цв. За гербера и герберите. — В: Проблеми на социолингвистиката, № 11, 2014.

Гочев 1989: Гочев, Г. Антонимите в българския език. София, 1989.

Даниленко 1971: Даниленко, В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов терминов. — В: сборник „Исследования по русской терминологии, Москва, 1971.

Даниленко 1972а: Даниленко, В. П. Лингвистические требования к стандартизуемой терминологии. — В: сборник „Терминология и норма”, Москва, 1972.

Даниленко 1972б: Даниленко, В. П. О кратком варианте термина. — В: Русская реч, № 5, 1972.

Даниленко 1973: Даниленко, В. П. О терминологическом словообразовании. — В: Вопросы языкознания, № 4, 1973.

Даниленко 1977: Даниленко, В. П. Русская терминология, Москва, 1977.

Данчев 1981: Данчев, А. Англицизмите в българския език. — В: Съпоставително езикознание, № 3-5, 1981.

Двадесет години българска политология. София, 2006.

Димитрова 1998: Димитрова, М. Абстрактните съществителни имена с *без-* — семантика, словообразуване, тълкуване. — В: сборник „Задумите и речниците. Лексикографски и лексиколожки четения”, София, 1998.

Димитрова 1999: Димитрова, М. Словообразуване при абстрактни съществителни с *без-*. — В: Български език, № 4-5, 1999/2000.

Димитрова 1999: Димитрова, Ст. Езикова демагогия, София, 1999.

Дърева 2005: Дърева, В. Не бях, бидох и съм вовеки. — В: вестник „24 часа“, 24 май 2005.

Дърева 2014а: Дърева, В. Вятърът на промяната — статия в три части, публикувана в www.pogled.info, април 2014.

Дърева 2014б: Дърева, В. Пътеводител на политическия покерджия. — В: www.pogled.info, 3. XI. 2014.

Енциклопедия 2000: Енциклопедия на съвременния български език. Велико Търново, 2000.

Зарубежная политическая наука. Москва, 1994.

Захаров 1984: Захаров, В. Христоматия по политически учения и системи. София, 1984.

Исса 2012: Исса, К. Езиково и сградостроителство. Велико Търново, 2012.

Ицкович 1972: Ицкович, В. А. Новые тенденции в образования аббревиатур (о путях включения аббревиатур в систему языка). — В: сборник „Терминология и норма“, Москва, 1972.

Йорданова 1978: Йорданова, Л. Неологизмите в българския книжовен език. — В: сборник „Въпроси на българската лексикология“, София, 1978.

Йорданова 1979: Йорданова, Л. Аббревиацията в българския език. — В: Език и литература, № 3, 1979.

Йорданова 1980: Йорданова, Л. Новите думи в съвременния български език., София, 1980.

Йорданова 1981: Йорданова, Л. Към теорията на речевата дейност. — В: Съпоставително езикознание, № 2, 1981.

Йорданова 1993: Йорданова, Л. Езикът на промяната. София, 1993.

Йорданова 2014: Йорданова, Л. Българският език през ХХІ век. — В: Проблеми на социолингвистиката, № 11, 2014.

Калдиева 1973: Калдиева, Ст. Абстрактна глаголна лексика с нулева суфиксация. — В: Славистичен сборник, София, 1973.

Калдиева 1982: Калдиева, Ст. Към характеристиката на отвлечените глаголни съществителни със суфикс *-не* в съвременния български книжовен език. — В: Български език, № 1-2, 1982.

Калдиева 1984: Калдиева, Ст. Абстрактната лексика — богатство на съвременния български книжовен език. — В: Съвременна България, т. 5, София, 1984.

Калдиева-Захариева 2013: Калдиева-Захариева, Ст. Българска фразеология. — В: Българска лексикология и фразеология, т.2, българска фразеология, София, 2013.

Калфин 2006: Калфин, И. Интеграцията на България в Европейския съюз. — В: Международни отношения, № 2, 2006.

Калфин 2011: Калфин, И. Приоритети на българската външна политика в променящия се свят. — В: Международни отношения, № 5-6, 2011.

Канделаки 1977: Канделаки, Т. Л. Семантика и мотивиранность терминов. Москва 1977.

Капанадзе 1965а: Капанадзе, Л. А. О понятиях *термин* и *терминология*. — В: сборник „Развитие лексики современного русского языка”, Москва, 1965.

Капанадзе 1965б: Капанадзе, Л. А. Взаимодействие терминологической и общеупотребительной лексики. — В: сборник „Развитие лексики современного русского языка”, Москва, 1965.

Карасимеонов 2004: Карасимеонов, Г. Политика и политически институции. София, 2004 .

Карастойчева 1984: Карастойчева, Цв. Универбизация с каламбурен ефект. — В: Език и литература, № 5, 1984.

Коларова 2006: Коларова, М. Някои нови словообразователни модели в българския език, стимулирани от процеса на композиция в английския. — В: сборник „Националният език в условията на чужди влияния и глобализация”, София, 2006.

Колковска 2006: Колковска, С. Тенденциите към интернационализация и национализация в новата българска икономическа терминология. — В: сборник „Националният език в условията на чужди влияния и глобализация”, София, 2006.

Колковска 2007: Колковска, С. Нови икономически названия в българския език, възникнали от медицински термини. — В: сборник „Лексикографията и лексикологията в съвременния свят”, Велико Търново, 2007.

Колковска 2008: Колковска, С. Динамика и утвърждаване на новите лексикални значения в българския език. — В: Български език, № 1, 2008.

Колковска 2010а: Колковска, С. Лексикални неологизми в българския език с първи съставки *е-* и *м-*. — В: сборник „Слово и словесност”, София, 2010.

Колковска 2010б: Колковска, С. Лексикални неологизми в българския език, възникнали от чужди инициални абривиатури. — В: Български език, № 4, 2010.

Колковска 2011а: Колковска, С. Семантични неологизми при прилагателните имена за цвят в съвременния български език. — В: Многообразие в единството, № 1, 2011.

Колковска 2011б: Колковска, С. Семантични неологизми в съвременната българска терминология, възникнали чрез ретерминологизация. — В: Езиковедски изследвания в чест на проф. Сийка Спасова-Михайлова, София, 2011.

Колковска 2012а: Колковска, С. Прояви на интеграция на неологизмите в българския език. — В: сборник „Магията на думите”, София, 2012.

Колковска 2012б: Колковска, С. Нови метафорични и метонимични значения в българския език, възникнали при съществителни имена. — В: Български език, № 4, 2012.

Колковска 2012в: Колковска, С., Благоева, Д. Към въпроса за езиковата икономия в новата българска лексика. — В: Списание на БАН, № 6, 2012.

Колковска 2012г: Колковска, С. Нови метафорични значения в българския език, възникнали при съществителни имена. — В: Многообразие в единството. Съвременни предизвикателства пред науката. София, 2012, електронен вариант на <http://tksi.org/SUB/>.

Колковска 2013а: Колковска, С. Семантичните неологизми в българския език, възникнали чрез метонимичен пренос. — В: сборник „70 години българска академична лексикография”, София, 2013.

Колковска 2013б: Колковска, С. Нови метафорични значения в българския език, възникнали при прилагателни имена и глаголи. — В: сборник „Проблеми на неологията в славянските езици”, София, 2013.

Комати 1994: Комати, З. Наблюдения върху промените в българската публицистика след 1989 г. — В: Годишник на Института за чуждестранни студенти, т. 9, 1994.

Костова 2013: Костова, Н. Новите имена за действия в българския и тяхното лексикографско представяне. — В: сборник „Проблеми на неологията в славянските езици”, София 2013.

Котелова 1980: Котелова, Н. З. К вопросу о специфике термина. — В: сборник „Лингвистические проблемы научно-технической терминологии”, Москва, 1980.

Крумова 1982: Крумова, Л., Чоролеева, М. Съкращаването и съкращенията в българския език. София, 1982.

Крумова 1987: Крумова, Л. Субстантивация на прилагателните имена в съвременния български книжовен език, София, 1987.

Крумова 2006: Крумова, Л., Чоролеева, М. Абревиацията и нормативността в съвременния български книжовен език. — В: Българска реч, № 2-3, 2006.

Крумова-Цветкова 2009: Крумова-Цветкова, Л. Остаряващи думи, значения и форми в съвременния български книжовен език. — В: сборник „Езиковедски изследвания в чест на чл.-кор проф. д-р Т. Бояджиев, проф. д-р В. Попова и проф. П. Пашов”, София, 2009.

Крумова-Цветкова 2012: Крумова-Цветкова, Л. За неологизацията в съвременния български език. — В: Български език, № 4, 2012.

Крумова-Цветкова 2013: Крумова-Цветкова, Л. Формиране и развитие на българската лексикална система. — В: Българска лексикология и фразеология, т.1, Българска лексикология, София, 2013.

Крючкова 1989: Крючкова, Т. Б. Особенности формирования и развития общественно-политической лексики и терминологии. Москва, 1989.

Крылов 1973: Крылов, А. И. Термин и контекст. — В: сборник „Языковые единицы и контекст”, Ленинград, 1973.

Крысин 1965: Крысин, Л. П. К определению терминов *заимствование* и *заимствованное слово*. — В: сборник „Развитие лексики современного русского языка”, Москва, 1965.

Кубрякова 1999: Кубрякова, Е. С. Проблемы словообразовательной семантики (афиксы и их роль в формировании словообразовательного значения). — В: сборник „Актуални проблеми на българското словообразуване”, София, 1999.

Кузнецов 1971: Кузнецов, А. М. О применении метода компонентного анализа в лексике. — В: сборник „Синхронно-сопоставительный анализ языков разных систем”, Москва, 1971.

Кузнецов 1986: Кузнецов, А. М. Проблемы компонентного анализа в лексике. Москва, 1986.

Кутина 1980: Кутина, Л. Л. Языковые процессы, возникающие при становление научных терминологических систем. — В: сборник

„Лингвистические проблемы научно-технической терминологии”, Москва, 1980.

Кънчева 2009: Кънчева, П. Българската анатомична терминология днес. София, 2009.

Кънчева 2011a: Кънчева, П. Терминологична системност в анатомията на човека. — В: Многообразие в единството, № 1, 2011.

Кънчева 2011б: Кънчева, П. Езикът, социалният опит и българската анатомична терминология. — В: Проблеми на социолингвистиката, т. X, 2011.

Кънчева 2014: Кънчева, П. Съвременната българска медицинска терминология. — В: Проблеми на социолингвистиката, № 11, 2014.

Кювлиева 1987: Кювлиева, В. Лексикална многозначност и фразеологично значение. В: Втори международен конгрес по българистика. Доклади. т.3, София, 1987.

Кювлиева-Мишайкова 1988: Кювлиева, В. Фразеология и езикова икономия. — В: Език и литература, № 2, 1988.

Легурска 1982: Легурска, П. Вторични лексикални номинации на конкретните съществителни имена в българския и руския езици. Автореферат на дисертация, София, 1982.

Легурска 1988: Легурска, П. Полисемията — модел на езика или модел на описанието му. — В: Проблеми на овладяването на чужд език, София, 1988.

Легурска 2008: Легурска, П. Полисемията в рамките на структурно-семантическото и когнитивното изследване на лексиката. — В:

сборник „Изследвания по фразеология, лексикология и лексикография”, София, 2008.

Легурска 2012: Легурска, П. Отново за полисемията като модел и метамодел. — В: сборник „Магията на думите”, София, 2012.

Лейчик 1983: Лейчик, В. Особенности терминологии общественных наук. Москва, 1983.

Лейчик 2009: Лейчик, В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Москва, 2009.

Лесневска 2006: Лесневска, Д. Особенности на новата българска политическа терминология. — В: сборник „Националният език в условията на чужди влияния и глобализация”, София, 2006.

Лесневска 2007: Лесневска, Д. Стилистични средства на съвременната политическа терминология. — В: сборник „Лексикографията и лексикологията в съвременния свят”, Велико Търново, 2007.

Лилова 2010: Лилова, М. Обновяване на българската лексика чрез семантична деривация. София, 2010.

Лотте 1971: Лотте, Д. С. Краткие формы научно-технических терминов. Москва, 1971.

Лотте 1982: Лотте, Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения терминов и терминологических элементов. Москва, 1982.

Манолов 2004: Манолов, Г. Българският преход. Политически митове и реалности. Пловдив, 2004.

Манолов 1991: Манолов, С. Увод в политологията, София, 1991.

Манолова 1980: Манолова, Л. По някои въпроси на терминообразуването в българския книжовен език. — В: сборник „Проблеми на езиковата култура”, София, 1980.

Манолова 1981: Манолова, Л. Книжовни източници на терминологична лексика. — В: Български език, № 5, 1981.

Манолова 1982: Манолова, Л. Проблеми на терминологизацията в българския книжовен език. — В: Slavia, № 1, 1982.

Манолова 1984: Манолова, Л. Българска терминология, София, 1984.

Манолова 1986: Манолова, Л. Терминологична лексика от собствени имена. — В: сборник „Въпроси на съвременната българска лексикология и лексикография”, София, 1986.

Манолова 1987: Манолова, Л. Семантичната трансформация като средство за терминологизация на българския речников състав. — В: сборник „Съвременен български език. Доклади”, София, 1987.

Манолова 2002: Манолова, Л. Съвременна езикова култура. София, 2002.

Миланов 2012: Миланов, Вл. и Михайлова-Сталянова, Н. Езикови портрети на български политици., София, 2012.

Митев 2001: Митев, Т. Основи на политическата наука. София, 2001.

Моисеев 1980: Моисеев, А. И. О языковой природе термина. — В: сборник „Лингвистические проблемы научно-технической терминологии”, Москва, 1980.

Москов 1974: Москов, М. Борба срещу чуждиците — да, но как? — В: Проблеми на българската книжовна реч, София, 1974.

Москов 1976: Москов, М. За чист български език, София, 1976.

Москов 1980: Москов, М. Чуждите думи в българския език и езиковото строителство. — В: сборник „Проблеми на езиковата култура”, София, 1980.

Мурдаров 1978: Мурдаров, Вл. Интерпретация на чуждоезикови формации в българската словообразователна система (с оглед към субстантивите, съдържащи суфикса *-ист*). — В: Славистичен сборник, София, 1978.

Мурдаров 1982: Мурдаров, Вл. Чужди думи — основа за нови думи в българския език. — В: сборник „Българското словно богатство”, София, 1982.

Мурдаров 1983а: Мурдаров, Вл. Съвременни словообразователни процеси, София, 1983.

Мурдаров 1983б: Мурдаров, Вл., Станков, В. Главоболия с чуждите думи. София, 1983.

Мурдаров 1988: Мурдаров, Вл. Някои проблеми при избора на връх на словообразователните гнезда. — В: сборник „Проблеми на съвременното българско словообразуване”, София, 1988.

Мурдаров 2003а: Мурдаров, Вл. Грешки и неточности при чуждите думи. — В: Българска реч, № 2, 2003.

Мурдаров 2003б: Мурдаров, Вл. Неразбираемите чужди думи. — В: Българска реч, № 3, 2003.

Мурдаров 2012: Мурдаров, Вл. Граматически колебания при новозаетите чужди думи. — В: сборник „Магията на думите”, София, 2012.

Нешев 1998: Нешев, К. Политологията на XX век, София, 1998.

Никитин 1979: Никитин, М. В. О семантике метафоры. — В: Вопросы языкознания, № 1, 1979.

Николова 2009: Николова, Н. Професор Марин Дринов и българската обществено-политическа лексика. София, 2009.

Ницолова 1980: Ницолова, Р. За интелектуализацията на съвременния български книжовен език. — В: сборник „Проблеми на езиковата култура”, София, 1980.

Ницолова 1994: Ницолова, Р. За някои прояви на тенденцията към демократизация в езика на българския печат след 10.XI. 1989 г. — В: Годишник на Института за чуждестранни студенти, т. 9, 1994.

Пантелеева 2014: Пантелеева, Хр. Медийният език и културата. — В: Проблеми на социолингвистиката, № 11, 2014.

Парашкевов 1990: Парашкевов, Б. Словообразователни парадигми при интернационализмите. — В: Съпоставително езикознание, № 4-5, 1990.

Парзулова 1999: Парзулова, М. Влиянието на промените в посттоталитарното общество върху българския език. В. Търново, 1999.

Парзулова 2002: Парзулова, М. Неологизмите в съвременния български език. Бургас, 2002.

Парзулова 2003: Парзулова, М. Семантичните омоними в българския език. София, 2003.

Паси 2006: Паси, С. НАТО — от Куба до Нова Зеландия. — В: в. „24 часа”, 13 април 2006.

Паси 2007: Паси, С. Е-Демокрация или информационното общество за просветения избор. — В: в. „24 часа”, 24 ноември 2007.

Паси 2008: Паси, С. Европейската отбрана и глобалното затопляне. — В: в. „Капитал”, 4 юли 2008.

Пачев 2004: Пачев, А. Националните езици в европейския съюз. Социолингвистични перспективи. — В: Закони на/за езика, София, 2004.

Пачев 2006: Пачев, А. Езиковите общности в условията на европеизация и глобализация. София, 2006.

Пачев 2007: Пачев, А. България и българският език в Европейския съюз. — В: Български език, № 1, 2007.

Пернишка 1977: Пернишка, Е. Някои семантични особености на термините с оглед на връзката им с общонародния език. — В: Български език, № 4, 1977.

Пернишка 1978а: Пернишка, Е. Към въпроса за словообразователното значение и словообразователната систематизация. — В: Славистичен сборник, София, 1978.

Пернишка 1978б: Пернишка, Е. Някои случаи на редовна метонимия при съществителните в славянските езици като проява на лексикална системност. — В: Славянска филология, № 15, 1978.

Пернишка 1980: Пернишка, Е. Семантика на сложните прилагателни имена., София, 1980.

Пернишка 1987: Пернишка, Е. Насоки и резултати на семантичното обновяване в съвременната българска лексика. — В: Втори международен конгрес по българистика, т. 3, Съвременен български език, София, 1987.

Пернишка 1988а: Пернишка, Е. За типологизацията на вторичната номинация при съществителните имена. — В: Списание на БАН, № 1, 1988.

Пернишка 1988б: Пернишка, Е. За единната същност на първичната и вторичната номинация. — В: Език и литература, № 3, 1988.

Пернишка 1992: Пернишка, Е. За основанията на вторичната номинация. — В: Език и литература, № 2, 1992.

Пернишка 1993: Пернишка, Е. За системността в лексикалната многозначност на съществителните имена. София, 1993.

Пернишка 1999а: Пернишка, Е. Парономазията — насмешка над обществени недъзи. — В: Проблеми на социолингвистиката, т.6, 1999.

Пернишка 1999б: Пернишка, Е. Системно и асистемно в българските лексикални неологизми. — В: Slavia, № 1, 1999.

Пернишка 2005: Пернишка, Е. Съвременни явления и отношения в огледалото на българската лексика. — В: Езиковедски приноси в чест на чл.-кор. проф. Михаил Виденов, Велико Търново, 2005.

Пернишка 2006: Пернишка, Е. Времето в нас, в езика и в лингвистиката. — В: Списание на БАН, № 5, 2006.

Пернишка 2008: Пернишка, Е. Рушителни и градивни влияния върху езика. — В: Български език и литература, № 6, 2008.

Пернишка 2010а: Пернишка, Е. Съвременните български неологизми и езиковата система. — В: сборник „Лексикографията в европейското културно пространство”, Велико Търново, 2010.

Пернишка 2010б: Пернишка, Е. Новата лексика в българския език — огледало на съвременния обществен живот. — В: Български език и литература, № 2, 2010.

Пернишка 2012: Пернишка, Е. Познавателен потенциал на българските синоними. — В: сборник „Магията на думите”, София, 2012.

Пернишка 2013: Пернишка, Е. Лексикална семантика. Структурно-семантични особености на българската лексика. — В: Българска лексикология и фразеология, т. 1, Българска лексикология, София, 2013.

Петкова 2007а: Петкова, Е. Признакът *форма* като мотивационен признак при терминологизацията чрез метафора. — В: сборник „Научни приноси в памет на проф. К. Попов”, Велико Търново, 2007.

Петкова 2007б: Петкова, Е. Структурна характеристика на терминологизацията в българския език. — В: сборник „Лексикографията и лексикологията в съвременния свят”, Велико Търново, 2007.

Петкова 2010а: Петкова, Е. Терминологизация, детерминологизация и ретерминологизация. — В: Многообразие в единството, № 1, 2010.

Петкова 2010б: Петкова, Е. Някои случаи на терминологизация чрез метонимия. — В: сборник „Лексикографията в европейското културно пространство”, Велико Търново 2010.

Петкова 2011: Петкова, Е. Терминологизация — значение и дефиниция. — В: Многообразие в единството , № 2, 2011.

Петкова 2012: Петкова, Е. Специфични особености на терминологичното значение. — В: сборник „Магията на думите”, София, 2012.

Петкова 2013а: Петкова, К. Взаимоотношение между терминологична и общоупотребима лексика (в посока към терминологизация). София, 2013 .

Петкова 2013б: Петкова, Е. Модели на терминологизация въз основа на метонимия — В: 50 години врата към образованието и прозорец към света — сборник, посветен на 50-годишнината от основаването на Департамента за езиково обучение. София, 2013.

Петров 1986: Петров, П. За словореда в термините словосъчетания. В: Български език, № 4, 1986.

Петрова 2009: Петрова, С. Асиметрията в езика. София, 2009.

Пиндар 2006: Пиндар , Дж. Европейският съюз — кратко въведение. София, 2006 .

Платонова 2010: Платонова, И. Употребата на турцизмите в езика на днешните български вестници. — В: сборник „Лексикографията в европейското културно пространство”, Велико Търново, 2010.

Плевнелиев 2013: Плевнелиев, Р. Ключови фактори, които влияят върху средата за сигурност в България. — В: Международни отношения, № 5-6, 2013.

Политическая наука на рубеже веков. Москва, 2000.

Политическая наука. Современное состояние. Москва, 2002.

Попова 1980а: Попова, М. Опит за лингвистична характеристика на терминологичната микросистема. — В: Български език, № 2, 1980.

Попова 1980б: Попова, М. За езиковата форма на една група термини. — В: Български език, № 5, 1980.

Попова 1982а: Попова, М. Некоторые лингвистические основания терминологизации в болгарском языке. — В: Slavia, № 1, 1982.

Попова 1982б: Попова, М. Езикова мотивираност на термините. — В: Български език, № 3, 1982.

Попова 1984а: Попова, М. За някои актуални проблеми на българското терминообразуване. — В: сборник „Съвременна България”, т. 5, София, 1984.

Попова 1984б: Попова, М. По някои въпроси на вътрешносистемната езикова вариантност. — В: Български език, № 4, 1984.

Попова 1985а: Попова, М. Термини словосъчетания, София, 1985.

Попова 1985б: Попова, М. Към въпроса за взаимоотношението между терминологична и общоупотребима книжовна лексика. — В: Славистичен сборник, София, 1985.

Попова 1986а: Попова, М. По някои въпроси за съотношението между понятийно съдържание и езикова форма в терминологията. — В: Български език за чужденци. Актуални проблеми на обучението, София, 1986.

Попова 1986б: Попова, М. Метафората като средство за номинация (с оглед на терминологичната номинация). — В: Български език, №1, 1986.

Попова 1986в: Попова, М. Метонимията като средство за номинация. — В: Съвременен български език. Доклади. т. 3, София, 1987.

Попова 1986г: Попова, М. Терминосъздаването като израз на определена езикова политика. — Български език, № 2, 1986.

Попова 1986д: Попова, М. За мястото на термините словосъчетание в лексикалната система на езика. — В: сборник „Въпроси на съвременната българска лексикология и лексикография”, София, 1986.

Попова 1987: Попова, М. Принципи на терминообразуването. — В: Български език, № 1-2, 1987.

Попова 1988а: Попова, М. Параметри на терминологичната номинация. — В: Славистичен сборник, София, 1988.

Попова 1988б: Попова, М. Лексикосемантични особености на терминологичната номинация. — В: Съпоставително езикознание, № 6, 1988.

Попова 1988в: Попова, М. По някои въпроси на вторичната терминологична номинация. — В: Език и литература, № 3, 1988.

Попова 1989: Попова, М. Система и системност в терминологията. — В: Български език, № 3, 1989.

Попова 1990а: Попова, М. Типология на терминологичната номинация. София, 1990.

Попова 1990б: Попова, М. Езиковата мотивираност на термините и нейните видове. — В: Български език, № 2, 1990.

Попова 1992: Попова, М. Видове информативност на термина. — В: Български език, № 6, 1992.

Попова 1998: Попова, М. Метафоричният пренос при назоваването на свойство в българската терминология. — В: Български език, №4, 1998.

Попова 1999а: Попова, М. За езиковата мотивираност на термините. — В: сборник „Въпроси на българската терминология”, София, 1999.

Попова 1999б: Попова, М. Словообразователна мотивираност на чуждите термини. — В: сборник „Актуални проблеми на българското словообразуване”, София, 1999.

Попова 2000: Попова, М. Понятийно-семантичната категория *свойство* в българската терминология. София, 2000.

Попова 2006: Попова, М. Терминологични проблеми на глобализацията в българския език. — В: сборник „Националният език в условията на чужди влияния и глобализация”, София, 2006.

Попова 2007а: Попова, М. Терминът: значение, строеж и структура. — В: сборник „Научни приноси в памет на проф. К. Попов”, Велико Търново, 2007.

Попова 2007б: Попова, М. Още нещо към интерпретацията на метонимията. — В: Български език, № 2, 2007.

Попова 2008: Попова, М. Семантично взаимодействие между терминологична и общоупотребима лексика. — В: Жарчысы вестник Кыргызского национального университета имени Жусупа Баласагына, Серия I, выпуск 2, Бишкек, 2008.

Попова 2009: Попова, М. Аспекти на глобализацията в българския език. — В: Езиковедски изследвания в чест на чл.-кор. проф. д-р Тодор Бояджиев, проф. д-р Венче Попова, проф. Петър Пашов, София, 2009.

Попова 2011: Попова, М. Социални конотации на термина. — В: Проблеми на социолингвистиката, № 10, 2011.

Попова 2012а: Попова, М. Теория на терминологията. Велико Търново, 2012.

Попова 2012б: Попова, М. Абревиацията като графична техника за терминологична номинация. — В: сборник „Магията на думите”, София, 2012.

Попова 2013: Попова, М. Нови английски термини в българския език. — В: сборник „Лингвистиката — история, предизвикателства, перспективи”, Благоевград, 2013.

Проблеми 2013: Проблеми на неологията в славянските езици”. — сборник, Академично издателство”Проф. Марин Дринов”, София, 2013 .

Проблемы 1994: Проблемы общественно-политической мысли в зеркале новой российской политологии. Москва, 1994 .

Протченко 1965: Протченко, И. Развитие общественно-политической лексики в советскую эпоху. — В: сборник „Развитие лексики современного русского языка”, Москва, 1965.

Протченко 1975: Протченко, И. Лексика и словообразование русского языка советской эпохи. Москва, 1975.

Прохорова 1980: Прохорова, В. Н. Об емоционалности термина. — В: сборник „Лингвистические проблемы научно-технической терминологии”, Москва, 1980.

Радева 1975: Радева, В. Особености в словообразуването на деятелни имена за лица. — В: Български език, № 4, 1975.

Радева 1984: Радева, В. Тенденции в развоя на лексикалната система на българския книжовен език. — В: Език и литература, № 6, 1984.

Радева 1987: Радева, В. Българското словообразуване. София, 1987.

Радева 1991: Радева, В. Словообразуването в българския книжовен език. София, 1991.

Радева 2007а: Радева, В. В света на думите. Структура и значение на производните думи. София, 2007.

Радева 2007б: Радева, В. Между многозначността и омонимията. — В: сборник „Лексикографията и лексикологията в съвременния свят”, Велико Търново, 2007.

Реформатский 1967: Реформатский, А. А. Термин как член лексической системы языка. — В: сборник „Проблемы структурной лингвистики”, Москва, 1967.

Реформатский 1986: Реформатский, А. А. Мысли о терминологии. — В: сборник „Современные проблемы русской терминологии”, Москва, 1986.

Русинов 1969: Русинов, Р. Развитие на българската лексика и фразеология след Девети септември. — В: Български език, № 4-5, 1969.

Семов 1984: Семов, М. Политиката — теория и история. София, 1984.

Семов 1993: Семов, М. Политология. София, 1993.

Семов 2000: Семов, М. Теория на политиката. София, 2000.

Симеонова 2007: Симеонова, Кр. Термини-словосъчетания в съвременната българска политическа терминология — В: сборник „Научни приноси в памет на проф. Константин Попов. Материали от научната конференция “100 години от рождението на проф. Константин Попов”, Велико Търново, 2007 г., стр.90-98 — ISBN- 978-954-8709-82-8.

Симеонова 2008: Симеонова, Кр. За някои особености във формалната структура на термините-словосъчетания с предлог в съвременната българска политическа терминология — В: “Материали международной научной конференции “Култура в языке и литературе — язык и литература в культуре”, посвященной 1145-летию славянской письменности, Социальные и гуманитарные науки, вестник Кыргызского национального университета, серия 1, выпуск 2, 2008 г., стр.47-52 — ISBN-1694-5328.

Симеонова 2010а: Симеонова, Кр. За някои продуктивни модели на терминообразуване в съвременната българска политическа терминология —В: сборник “Развитие и креативност”, София, 2010 г., стр. 40-50, ISSN: 1314-0825

Симеонова 2010б: Симеонова, Кр. „За някои случаи на терминологизация чрез метафора в съвременната българска политическа терминология” —В: сборник „Лексикографията в европейското културно пространство”. Материали от V-та национална конференция с международно участие по лексикология и лексикография, Велико Търново, 2010 г., стр.397-407 , ISBN: 978-954-8305-10-5.

Симеонова 2011а: Симеонова, Кр. За терминологизацията в българската обществено-политическа лексика. — В: сп. „Наука”, кн. 4, 2011 г., стр. 40-44, ISSN – 0861-3362.

Симеонова 2011б: Симеонова, Кр. За термините, терминологията и въпросите на терминологизацията в съвременната българска обществено-политическа лексика. — В: сборник доклади, съдържащ материали от конференцията, организирана от секция „Филологически науки” към СУБ, проведена на 19.V. 2011 г. и посветена на юбилейни годишнини на изтъкнати наши учени., с. 22-27, ISSN: 1314-0825.

Симеонова 2011в: Симеонова, Кр. Чл.-кор. д.ф.н. Мария Попова –етапни постижения в развитието на българската терминологична наука. в съавторство с Екатерина Петкова — В: сборник доклади, съдържащ материали от конференцията, организирана от секция „Филологически науки” към СУБ, проведена на 19.V. 2011 г. и посветена на юбилейни годишнини на изтъкнати наши учени., с. 74-79, ISSN: 1314-0825.

Симеонова 2011г: Симеонова, Кр. За някои случаи на ретерминологизация в съвременната българска обществено-политическа лексика — В: сборник доклади от конференция, организирана от секция „Филологически науки” към СУБ и проведена на 1-2 юни 2011 г., с.79-83, ISSN: 1314-0825.

Симеонова 2012: Симеонова, Кр. За някои активни словообразователни процеси в съвременната българска политическа терминология — В: сборник „Магията на думите”. Езиковедски изследвания в чест на проф. д.ф.н. Лилия Крумова-Цветкова, София, 2012 г., с. 203-213, ISBN: 978-954-322-521-7

Симеонова 2013а: Симеонова, Кр. Терминологична номинация чрез универбиране в съвременната българска политическа терминология— В: сборник „70 години българска академична лексикография”, съдържащ доклади от Шестата национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология, София, 2013, с. 493-497, ISBN :978-954-322-578-1.

Симеонова 2013б: Симеонова, Кр. Абревиацията като активен терминообразователен модел в съвременната българска политическа терминология — В: електронно списание „Многообразие в езикството”, 2013 г. Линкът към сайта е <http://tksi.org/SUB/>, ISSN: 1314-0825.

Симеонова 2013в: Симеонова, Кр. За някои съвременни явления в българския политически дискурс — В: сборник „50 години врата към образованието и прозорец към света”, съдържащ доклади от юбилейната научна конференция, посветена на 50-годишнината от основаването на Департамента за езиково обучение (ИЧС), София, 2013 г., с. 214-220, ISBN: 978-954-07-3610-5.

Симеонова 2013г: Симеонова, Кр. За някои политически метафори, използвани в съвременния български политически дискурс — В: сборник „Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи”, посветен на 80-годишнината на проф. Славчо Петков, Благоевград, 2013 г., ISBN: 978-954-680-908-7.

Симеонова 2014: Симеонова, Кр. За някои промени в социалната оценка и отношението на обществото към термините. — В: сборник „Езикът във времето и пространството”, Проблеми на социалингвистиката, т. 11, посветен на 100-годишнината от рождението на проф. Стойко Стойков, София, 2014 г., ISSN: 1314-5401.

Симеонова 2015а: Симеонова, Кр. За структурната характеристика на някои видове термини в съвременната българска политическа терминология. — В: сборник „Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки”, съдържащ доклади от международната конференция по повод 20-годишнината от създаването на специалността „Славянска филология” в ЮЗУ „Неофит Рилски”, Благоевград, 2015 г., ISBN: 978-954-680-976-6.

Симеонова 2015б: Симеонова, Кр. Свое и чуждо в съвременния български политически дискурс. — В: сп. „Българска реч”, брой, посветен на Националната кръгла маса „Българската реч в речта на българите” по повод 20-годишнината на списанието. /под печат/.

Симеонова 2015в: Симеонова, Кр. За диалектното и недиалектното в съвременния български политически дискурс. — В: сборник от Националната научна конференция „Българският език — балкански, славянски и европейски” в чест на 80-годишнината на проф. Иван Кочев. /под печат/.

Симеонова 2005а: Симеонова, М. Към въпроса за обществено-политическата лексика. — В: сборник „Езиковедски приноси в чест на чл.-кор. проф. Михаил Виденов по случай неговата 65-годишнина”, Велико Търново, 2005.

Симеонова 2005б: Симеонова, М. Актуалност на понятието в обществено-политическата лексика. — В: Проблеми на социолингвистиката, т. 8, 2005.

Симеонова 2006, Симеонова, М. Към въпроса за развитието на българската военна терминология. — В: Списание на БАН, № 4, 2006.

Симеонова 2007: Симеонова, М. Етнокултурни конотации в значението на езиковата единица. — В: сборник „Научни приноси в памет на проф. К. Попов”, Велико Търново, 2007.

Скворцов 1971: Скворцов, Л. И. Терминология и культура речи. — В: сборник „Исследования по русской терминологии”, Москва, 1971.

Слатински 2011: Слатински, Н. Съдържание и изменения на категорията *сигурност*. — В: Международни отношения, № 4, 2011.

Смирнов 1989: Смирнов, Л. Н. К вопросу об интернационализации лексики современных славянских языков. — В: Втори международен конгрес по българистика, т. 4, Сравнително и съпоставително езикознание, София, 1989.

Сотиров 2002: Сотиров, П. Реч и цел. Въпроси на стратегиите в речта. София, 2002.

Стаменов 2004: Стаменов, М. Съдбата на турските заемки в българския език като отражение на някои характерни черти на националния менталитет. — В: Език и менталитет, София, 2004.

Стаменов 2011: Стаменов, М. Съдбата на турцизмите в българския език и българската култура. София, 2011.

Стаменов 2012: Стаменов, М. Има ли наставка *-инг* в българския език? — В: Български език, № 1, 2012.

Станишев 2006: Станишев, С. Европа на гражданите, на законността и на социалната хармония. — В: Международни отношения, №2, 2006.

Станишев 2011: Станишев, С. Европейско бъдеще за България.
— В: Международни отношения, № 2-3, 2011.

Станчева 2004: Станчева, Р. За модерното езиково
законодателство. — В: Закони на/за езика, София 2004.

Стернин 1972: Стернин, И. А. Частотность, избыточность и
экономия в языке. — В: сборник „Вопросы терминологии и
лингвистической статистики”, Воронеж, 1972.

Стоянов 1999: Стоянов, Кр. Обществените промени и
вестникарският език. София, 1999.

Стоянов 2010: Стоянов, Кр. Политическите фразеологизми в
българския печат след Втората световна война. — В: сборник
„Лексикографията в европейското културно пространство”, Велико
Търново, 2010.

Стоянов 1984: Стоянов, Ст. Граматика на българския книжовен
език. София, 1984.

Сумрова 2011: Сумрова, В. Динамиката при назоваването на
лица жени в съвременния български книжовен език през последното
десетилетие на XX век. — В: Студии по лексикология, София, 2011.

Тодоров 2001: Тодоров, А. Модерната политическа мисъл,
София, 2001.

Трифенова 2013: Трифенова, Й. Депроприални апелативи
неологизми в съвременния български и чешки език — теоретични и
лексикографски проблеми. — В: сборник „Проблеми на неологията в
славянските езици”, София, 2013.

Филкова 1969: Филкова, П. Стилистични промени в лексиката на българския език през последните десетилетия. — В: Български език, № 4-5, 1969.

Чолакова 1959: Чолакова, Кр. Омоними в съвременния книжовен български език. — В: Известия на Института за български език, т.6, 1959.

Чолакова 1979а: Чолакова, Кр. За лексико-граматичната еквивалентност на фразеологичната единица с думата. — В: Славистичен сборник, София, 1979.

Чолакова 1979б: Чолакова, Кр. Езикови фактори, обуславящи семантичните варианти на лексикалната единица. — В: сборник „Съпоставително изучаване на частните лексикални системи на славянските езици в синхрония и диахрония”, София, 1979.

Чоролеева 1978: Чоролеева, М., Крумова, Л. Някои въпроси на абрeвиацията с оглед изискванията на българската книжовна реч. — В: сборник „Въпроси на българската лексикология”, София, 1978.

Чоролеева 2000: Чоролеева, М. За чуждите думи и речниците, отразяващи тази лексика при съвременното развитие на българското общество и на българския език. — В: сборник „За думите и речниците. Лексикографски и лексиколожки четения”, София, 2000.

Чоролеева 2006: Чоролеева, М. Абрeвиатурите в българския език във връзка с чуждото езиково влияние и глобализацията. — В: сборник „Националният език в условията на чужди влияния и глобализация. София, 2006.

Чоролеева 2010: Чоролеева, М. Езиковата мода и процесите на развитие и обогатяване на лексиката. — В: Многообразие в единството, № 1, 2010.

Чудинов 2001: Чудинов, А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000), Екатеринбург, 2001. — В: <http://philology.ru/linguistics> 2/chudinov_01.htm

Чупилина 1972: Чупилина, Е. И. Место термина в лексико-семантической системе языка. — В: сборник „Вопросы терминологии и лингвистической статистики”, Воронеж, 1972.

Шулц 2012: Шулц, М. Пътят на Европа за излизане от кризата. — В: Международни отношения, № 3, 2012.

Языковая номинация. Общие вопросы. Москва, 1977.

Языковая номинация. Виды наименований. Москва, 1977.

Яковенко 2013: Яковенко, А. Светът и международните отношения днес: ново и добре забравено старо. — В: Международни отношения, № 5-6, 2013.